

Stručné poznámky k Úvodu do dějin a kultury Itálie

(V.–XIX. století)

Zuzana Šebelová

Masarykova univerzita

Brno 2014



INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Stručné poznámky k Úvodu do dějin a kultury Itálie

(V.–XIX. století)

Zuzana Šebelová

**Masarykova univerzita
Brno 2014**



evropský
sociální
fond v ČR



EVROPSKÁ UNIE



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY



OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost



INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA), reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

© 2014 Masarykova univerzita



Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko (CC BY-NC-ND 3.0 CZ). Shrnutí a úplný text licenčního ujednání je dostupný na: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/>.

Této licenci ovšem nepodléhají v díle užitá jiná díla.

Poznámka: Pokud budete toto dílo šířit, máte mj. povinnost uvést výše uvedené autorské údaje a ostatní seznámit s podmínkami licence.

ISBN 978-80-210-7073-8

ISBN 978-80-210-7074-5 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-7075-2 (online : ePub)

ISBN 978-80-210-7076-9 (online : Mobipocket)

Obsah

Předmluva.....	4
Základní realie.....	5
Císař Konstantin Veliký, pozdní Římská říše a křesťanství.....	7
Pád Západořímské říše; Odoakar	9
Ostrogóti	10
Gótská válka, byzantský vliv v Itálii.....	12
Langobardi.....	14
Frankové.....	19
Otonská dynastie, Itálie a Svatá říše římská	23
Řím a římská církev.....	27
Sicílie pod arabskou nadvládou	30
Itálie v 11. století, rozvoj feudalismu	31
Normani v jižní Itálii a na Sicílii	33
Raný rozkvět námořních republik.....	36
Spory mezi církví a říší, boj o investituru.....	38
Počátek a rozvoj městských komun.....	41
Tažení Fridricha Barbarossy do Itálie	43
Fridrich II., konflikt mezi říší a církví.....	47
Boj mezi aragonskou dynastií a rodem Anjou o Sicílii.....	51
Florence. Konflikty mezi guelfy a ghibelliny.....	52
Avignonské zajetí papežů, Cola di Rienzo, Francesco Petrarca.....	57
Přechod od městských komun k signoriím – 14. století.....	60
Upevňování a rozvoj regionálních států – 15. století.....	68
Italské státy na konci 15. století.....	74
Tažení Karla VIII. do Itálie	77
Boj mezi Francií a Španělskem o ovládnutí Itálie.....	79
Mír v Cateau-Cambrésis, situace ve 2. polovině 16. století	84
Itálie v 17. století	87
Itálie v 18. století	89
Itálie v napoleonském období (1796–1814).....	93
Itálie po Vídeňském kongresu.....	96
Italské národní obrození, sjednocení Itálie	97
Italská kultura – Cultura italiana	102
Chronologický přehled	112
Bibliografie.....	145

Předmluva

Tento učební text je zamýšlen jako didaktická pomůcka pro posluchače kurzů IJIA004 Úvod do dějin a kultury Itálie I a IJIA008 Úvod do dějin a kultury Itálie II, které jsou určeny především studentům 1. ročníku bakalářského cyklu oboru italský jazyk a literatura. Jak již sám název napovídá, nejedná se o souvislé historické pojednání, nýbrž pouze o stručné a notně zjednodušené uvedení do problematiky italských dějin, reálií a kultury. Kromě kapitol věnovaných klíčovým etapám a jevům italských dějin 5.–19. století publikace obsahuje také dvě přílohy, a to 1) italsky psaný velmi stručný přehled vývoje italského výtvarného umění, literatury a hudby – italština zde byla zvolena záměrně, neboť kapitola má sloužit také jako uvedení do terminologie vztahující se k dějinám literatury a umění; 2) chronologický přehled, do kterého byly zahrnuty navíc také významné historické události starověku, kdy byla Itálie součástí Římské říše, jakož i některé stěžejní události italských dějin XX. století, kterým je však věnován samostatný povinně volitelný kurz IJIB553 Vybrané kapitoly z dějin Itálie. Součástí jednotlivých kapitol je také seznam doporučené odborné i populárně naučné literatury dostupné v českém jazyce.

Základní reálie

Italská republika (Repubblica Italiana) leží na Apeninském poloostrově (Penisola Italiana; Penisola Appenninica) a na přilehlých ostrovech (Sicilia, Sardegna, Elba, Capri, Isole Lipari, Pantelleria aj.). Její rozloha je přibližně 301.300 km². Území Itálie je rozděleno na **20 krajů** (regioni), z nichž každý má své správní středisko (capoluogo): Piemonte – *Torino*, Valle D'Aosta – *Aosta*, Lombardia – *Milano*, Trentino-Alto Adige – *Trento*, Veneto – *Venezia*, Friuli-Venezia Giulia – *Trieste*, Liguria – *Genova*, Emilia-Romagna – *Bologna*, Toscana – *Firenze*, Umbria – *Perugia*, Marche – *Ancona*, Lazio – *Roma*, Abruzzo – *L'Aquila*, Molise – *Campobasso*, Campania – *Napoli*, Puglia – *Bari*, Basilicata – *Potenza*, Calabria – *Catanzaro*, Sicilia – *Palermo*, Sardegna – *Cagliari*. Hlavním městem (la capitale) Itálie je **Řím** (Roma).

V Itálii žije necelých 61.000.000 **obyvatel** (údaj z roku 2014), z toho necelých 4.500.000 jsou cizinci. Naopak přibližně stejný počet Italů žije v zahraničí. Příliv imigrantů do Itálie se začal zvyšovat od 90. let 20. století; nejvíce zastoupené národnosti jsou tyto: Rumuni, Albánci, Maročané, Čičané, Ukrajinci, Filipínci, Moldavané, Indové, Peruánci, Poláci, Tunisané, Egypťané aj.

Úředním jazykem je **italština** – románský jazyk, který vznikl po rozpadu Římské říše z tzv. vulgární neboli lidové latiny; spisovná italština se vyvíjela od 13. století z toskánského dialektu; kromě standardní italštiny dodnes existuje velké množství místních **dialektů**. Navíc v Itálii existují (a jsou ústavou chráněné) jazyky tzv. **historických menšin**: francouzština, franko-provensálština (Valle d'Aosta), okcitanština (horské oblasti v provinciích Cuneo a Torino), furlánština/friulština (Friuli-Venezia Giulia), slovinština (Friuli-Venezia Giulia), němčina (Alto Adige), rétorománština/ladino (Trentino-Alto Adige, Veneto), albánština (jižní Itálie, Sicílie), sardština (Sardinie), katalánština (Sardinie), řečtina (Puglie, Kalábrie), srbština a chorvatština (Molise).

Na italském území se nacházejí také dva samostatné státy – San Marino a Vatikán. **La Repubblica di San Marino s hlavním městem Città di San Marino** je nejstarší republikou v Evropě; její administrativní uspořádání má kořeny ve středověku. V sanmarinské republice žije přibližně 32.000 obyvatel na rozloze 61,5 km². Historické centrum města San Marino spolu s horou Monte Titano je od roku 2008 památkou zapsanou na Listině světového kulturního dědictví UNESCO.

Lo Stato della Città del Vaticano je nezávislý městský stát (0,44 km², necelý 1.000 obyvatel) na území Říma. Je sídlem Svatého stolce a papeže – římského biskupa a hlavy katolické církve. Z hlediska státoprávního je Vatikán teokratickou absolutní monarchií. Právní režim Vatikánu vymezují Lateránské dohody mezi Itálií a Svatým stolcem z roku 1929 a konkordát s Italskou republikou z roku 1984. Vatikán je od roku 1984 památkou zapsanou na Listině světového kulturního dědictví UNESCO.

Název **Itálie** nejprve označoval pouze jih dnešní Kalábrie, v průběhu 5. až 1. století př. n. l. se postupně rozšířil na celý Apeninský poloostrov včetně alpských oblastí; celá Itálie potom byla centrální provincií Římské říše (viz chronologický přehled v **příloze**). Ve středověku i novověku byla Itálie **rozdrobena** na řadu feudálních útvarů a městských republik (comuni), z nichž se postupně vyvíjely větší regionální státy ovládané mocnými rody (signorie). Specifickým jevem byly rovněž tzv. námořní republiky (Amalfi, Pisa, Janov, Benátky aj.). Území Itálie bylo takřka neustále cílem **výbojů sousedních států** (zejména římsko-německých panovníků a později Francie, Španělska a Rakouska). Teprve v 19. století se podařilo dovršit hnutí za národní jednotu – **risorgimento**. Sjednocená Itálie byla od 17. 3. 1861 **monarchií** (Regno d'Italia). Králové sjednocené Itálie pocházeli ze savojské dynastie (Vittorio Emanuele II. a jeho následovníci). **Italská republika** vznikla na základě referenda konaného 2. června 1946.

Císař Konstantin Veliký, pozdní Římská říše a křesťanství

Křesťané byli v Římské říši zprvu pronásledováni. Římský stát spočíval na náboženském základu – bylo třeba prokazovat poctu císaři a uznávat státní bohy. Víra v jednoho Boha bránila křesťanům vyznávat kult císařů, který měl od Domitiana (81 – 96) stále bizarnější podoby. Vedle nenávisti ze strany císařů první křesťané kvůli své „odlišnosti“ mnohdy naráželi také na odpor nižších a nevzdělaných vrstev římského obyvatelstva (byly jim dávány za vinu přírodní katastrofy, veřejné pohromy, neštěstí a vojenské porážky).

Až císař **Konstantin I. Veliký** vydal roku 313 spolu s Liciniem, vládnoucím na východě impéria, „milánský toleranční program“ (Edikt milánský) zaručující rovnoprávnost křesťanství s ostatními náboženstvími. Vojsku dal prapor s křížem, na štíty Kristův monogram; zrušil trest smrti ukřižováním; dovolil církvi přijímat odkazy; nařídil svěcení neděle; naopak zakázány byly haruspicie. Konstantin podporoval stavby kostelů, římskému biskupovi (papeži) daroval Lateránský palác; zahájil stavbu původní vatikánské baziliky sv. Petra; přispěl k založení baziliky nad Svatým hrobem v Jeruzalémě; Konstantinova matka Helena naopak založila chrám Narození Páně v Betlémě. Biskupům Konstantin svěřil soudní pravomoc. V roce 314 svolal koncil západních církevních provincií do Arles v Galii; roku 324, po vítězství nad Liciniem, dal pokyn i východní polovině říše, aby přijala křesťanství. Univerzální křesťanství mělo být základnou jednotné říše – proto Konstantinovi záleželo na církevní jednotě. Nebezpečí v tomto ohledu představovaly hereze jako např. donatisté, melitiáni, ariáni. V roce 325 Konstantin svolal do Niceje první ekumenický koncil, který se zabýval jednotnou církví a věroučnými otázkami. Jako císař si Konstantin činil nárok na duchovní vedení v křesťanské církvi; zasahoval do obsazování biskupských stolců a určoval synodám (shromážděním biskupů), čím se mají zabývat. V roce 330 založil město Konstantinopolis jako svou křesťanskou rezidenci. Nadále však byl také *pontifex maximus* státního pohanského náboženství (původně měli tento titul velekněží starého Říma, znamená tolik co „stavitel mostů“, přičemž přesné vysvětlení pojmu je sporné; od císaře Augusta měli tento titul římsští císařové; od Lva I. je čestným titulem papežů, vzácněji biskupů; od renesance je vyhrazen obecně papeži). Křesť Konstantin přijal až krátce před smrtí, pokřtil ho ariánský biskup Eusebios z Nikomédie. Konstantin v podstatě založil novou „říšskou“ církev – biskupové a kněží se těšili císařově přízni, dekreta koncilu byly ohlašovány jako říšské zákony a tím byly začleňovány do politického života. Mnohdy také docházelo k zesvětštění a zneužívání náboženství k politickým účelům a k vměšování státu do záležitostí církve.

Literatura:

- CLAUSS, Manfred. *Konstantin Veliký: římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*. Praha: Vyšehrad, 2005, 141 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7021-734-0.
- HAZLETT, Ian. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009, 315 s. ISBN 978-80-7325-159-8.
- MARKSCHIES, Christoph. *Mezi dvěma světy: dějiny antického křesťanství*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2005, 252 s. ISBN 80-7021-775-8.

Pád Západořímské říše; Odoakar

Posledním legitimním císařem Západořímské říše byl **Iulius Nepos**. Vládl od června 474 do srpna 475, kdy ho germánský generál **Flavius Orestes** sesadil a donutil opustit Ravennu, v té době sídlení město západořímských císařů. Flavius Orestes za císaře neprohlásil sebe (bránil mu v tom jeho germánský původ), nýbrž svého čtrnáctiletého syna **Romula August(ul)a**, který byl po matce Říman. Flavius Orestes jako faktický vládce však nesplnil majetkové nároky některých germánských vojevůdců, kteří pro sebe požadovali třetinu italského území. Ti pak za svého krále prohlásili **Odoakara** (jako princ z rodu Skirů v mládí vyrůstal na Attilově dvoře, od r. 469 byl ve službách Římanů jako velitel žoldnérů-Herulů). Odoakar přivedl Heruly do Itálie, vydrancoval Pavii (latinsky Ticinum), zjal Flavia Oresta a zabil ho (476). Sesadil Romula August(ul)a a nechal se prohlásit za krále. Na celou situaci dohlížel východořímský císař **Zenon** (474–91), neboť Byzanc byla po roce 476 jedinou legitimní římskou říší. Ale skutečně vládl v Itálii Odoakar (pro Římany byl „římský patricij“ a zástupce východořímského císaře, pro Germány král).

Hospodářské poměry: latifundie byly rozděleny, část si ponechali původní římstí vlastníci, část si přisvojili barbarští vojenští hodnostáři pro sebe a své vojáky. Část pozemků měli v pronájmu tzv. kolóni, kteří museli odevzdávat většinu výtěžku z polí pozemkovému vlastníkovi. **Státní správa:** prefektem spravujícím Itálii byl římský politik a generál Petrus Marcellinus Felix **Liberius** (ve funkci pak zůstal i za vlády ostrogótského krále Theodoricha). I mnozí další významní Římané zůstali na svých místech ve státní správě.

Zahraniční politika: Odoakar podnikl tažení proti Vandalům na Sicílii. Když roku 480 zemřel Iulius Nepos, Odoakar po další vojenské akci připojil k Itálii jeho dědičnou Dalmácii. Z hlediska východořímského císaře Zenona Odoakarovy vojenské akce znamenaly ohrožení byzantských zájmů. Podpořil proto raději ostrogótského krále **Theodoricha** v jeho tažení do Itálie.

Literatura:

- GIBBON, Edward. *Úpadek a pád římské říše*. Praha: Levné knihy, 2005, 380 s. ISBN 80-7309-189-5.

Ostrogóti

Theodorich zvaný **Veliký** (454–526) pocházel z Panonie; období dětství a dopívání prožil jako rukojmí – záruka míru mezi Ostrogóty a Byzanci – v Konstantinopoli, kde získal mj. povědomí jak o zásadních prvcích římanství (ius, civiltas, libertas), tak také o východořímském pojetí křesťanského vládce (skvostný ceremoniál, svatozář posvátnosti). V dospělosti, jako král Ostrogótů, byl spojencem Byzance proti útočným barbarským národům. Byzantský císař **Zenon** ho v roce 484 jmenoval konzulem, čímž uznal svrchovanost Ostrogótů na Balkáně (v Panonii a Thrákii). V roce 488 Zenon podnítl Theodorichovo vojenské tažení proti Odoakarovi do Itálie. Odoakar utrpěl porážku v bitvě u Verony (489). Potom Theodorich obléhal Ravennu. Odoakar byl ochoten přistoupit na dohodu – nabízel spoluvládu. Theodorich projevil zdánlivou vstřícnost, ale v roce 493 Odoakara úkladně zavraždil. Stal se tak vládcem Itálie a přilehlých částí Balkánu; nejvyšší majestát ovšem nadále náležel východořímskému císaři, kterým byl v období 491–518 Anasthasios.

Theodorich usiloval o mírové **soužití Římanů a Germánů** na ovládaném území. Římané zastávali funkce ve státní správě, Ostrogóti funkce vojenské. Zásahy do vlastnických práv Římanů nebyly příliš razantní, nedošlo k hromadnému vyvlastňování; Ostrogóti však měli nárok na část výnosů z latifundií Římanů a těžili z daní místního obyvatelstva. Theodorich se rovněž pokoušel o **hospodářskou obnovu** území, snažil se zabránit úpadku měst, která zůstávala centry řemesel a obchodu a udrželo se v nich římské municipální zřízení. Současně se vytvářely základy feudálního systému, stále větší význam měl např. podíl práce kolónů. Římané a Ostrogóti měli oddělené soudnictví. Theodorich respektoval **římské zákony**, vydával pouze edikty, nikoli však vlastní zákoník. Nesměl soudit např. senátory a příslušníky katolické církve. Vyznával ariánskou víru, ale jako vladař byl ochráncem papeže a katolického kléru. Ostrogótské přistěhovalci se rozptýlili v severní a střední Itálii. Zvláštní postavení (v soudnictví, administrativě apod.) připadlo královským místodržícím – tzv. comites. Theodorich měl několik paláců – Ravenna, Pavie, Verona, Monza, Galeata (vždy v místě větší koncentrace gótského obyvatelstva).

V **zahraněční politice** Theodorich usiloval o spojenecké vztahy i příbuzenské svazky s Franky, Vizigóty, Vandaly, Burgundy. Po roce 511 měl moc jak nad Ostrogóty, tak i nad Vizigóty (svou dceru Theodegotu provdal za vizigótského krále Alaricha II., po jeho smrti dělal poručníka jejich nezletilému synovi Amalarichovi a vládl za něho).

Ke konci života byla Theodorichova pozice oslabena, a to především kvůli nejistému nástupnictví: neměl přímého mužského dědice, nýbrž pouze nezletilého vnuka Athalaricha, jehož matkou byla dcera **Amalasantha**, která byla ochotná hájit zájmy římského

obyvatelstva a Byzance, čímž proti sobě popudila gótskou aristokracii. Dalším problémem byla Theodorichova ariánská víra, neboť nový byzantský císař **Justin I.** (518–527, strýc Justiniána I.) bojoval proti ariánům, kterých bylo zvláště na východě říše stále mnoho, a za jednotu církve a státu. Theodorich se snažil hájit právo Gótů na **ariánské vyznání**. Stal se netolerantním a podezřivým, v roce 525 dal zatknout a popravit římského filozofa **Boëthia**, svého dosavadního rádce. Dal rovněž uvěznit např. papeže **Jana I.**, který udržoval dobré vztahy s Byzancí – měl mj. za úkol přimět byzantského císaře k větší toleranci vůči ariánům a vyjednat schválení nástupnictví pro Athalaricha, ale jeho mise do Konstantinopole nebyla úspěšná (roku 526 Jan I. ve vězení zemřel).

Theodorich zemřel roku 526. Jeho nástupcem se stal teprve desetiletý vnuk **Athalarich** (526–534), regentkou dcera Amalasantha. Když Athalarich jako velmi mladý zemřel, Amalasantha povolala na trůn svého bratrance Theodahada. Ten proti ní zosnoval spiknutí a dal ji v roce 535 zavraždit na ostrově v Bolsenském jezeře, a to mj. proto, že byla nadmíru nakloněna Byzanci, podporovala např. tažení byzantského vojevůdce Belisara do Afriky proti Vandalům. Následovala odvetná reakce císaře **Justiniána** (vládl 527–565) a vypukla tzv. **gótská válka**, v níž byli Ostrogóti nakonec poraženi.

Významné památky z doby Ostrogótů se nacházejí především v Ravenně: Arcibiskupská kaple sv. Ondřeje, Bazilika Sant'Apollinare Nuovo (původně ariánský chrám, sloužil Theodorichovi a jeho dvoru), Baptisterium ariánů, Theodorichovo mauzoleum. **Významní historici ostrogótské éry**: Říman Cassiodorus, Gót Iordanes (psal latinsky), byzantský historik Prokopios z Kaisareie.

Literatura:

- Prokopios z KAISAREIE, *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon, 1985.
- Prokopios z KAISAREIE *Válka s Góty*. Praha: Odeon, 1985.
- JORDANES, a Stanislav DOLEŽAL. *Gótské dějiny: Římské dějiny*. Praha: Argo, 2012, 330 s. ISBN 978-80-257-0744-9.
- HEATHER, P. *Gótové*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 408 s. ISBN 80-7106-199-9.
- DOLEŽAL, Stanislav. *Interakce Gótů a římského impéria ve 3.–5. století n.l.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008, 337 s. ISBN 978-80-246-1531-8.

Gótská válka, byzantský vliv v Itálii

Byzanc podnikla úspěšné válečné tažení proti království Vandalů, které vzniklo po roce 428 v severní Africe. Vojevůdce **Belisar** Vandaly porazil, v září roku 533 vstoupil jako vítěz do hlavního města vandalské říše Kartága. Byzanc si podmanila většinu severní Afriky. Dalším cílem byzantské armády byla ostrogótská Itálie. Válečné operace byly zahájeny v roce 535. Belisarovi se podařilo obsadit Sicílii, potom se s vojskem přesunul do jižní Itálie a táhl dál na sever. V roce 536 byla obsazena Neapol; v té době sami Ostrogóti svrhli krále Theodahada a novým králem byl zvolen **Vitigis**, který se snažil bránit Řím, kde ze strategických důvodů nechal mj. zničit vodovody. Řím byl nicméně také obsazen Byzantinci a v roce 540 kapitulovalo také tehdejší hlavní město Ravenna.

Ostrogótský král Vitigis poštal proti Byzanci perského krále Husrava I., Peršané napadli provincie Mezopotámii Sýrii a Palestinu, z Antiochie zbyly jen trosky. V roce 541 tedy císař musel vyslat Belisara na východ proti Peršanům.

Mezi tím Ostrogóti v Itálii pod vedením nově zvoleného krále **Totily** (541–552) zahájili protiofenzívu. Na přechodnou dobu se jim opakovaně podařilo dobýt zpět Řím, který však byl výrazně zdevastován, a také Neapol, Korsiku a Sardinii. Avšak v roce 552 zaznamenal velký úspěch Belisarův nástupce **Narses**. Totila byl zabit v bitvě u Taginy (Gualdo Tadino, Umbrie). Narses svým vítězstvím ukončil nadvládu Ostrogótů v Itálii. Byzantský císař vyhlásil roku 554 tzv. Pragmatickou sankcí návrat k poměrům panujícím před příchodem Ostrogótů (obnovení římské civilní správy, navrácení půdy původním římským vlastníkům). Ostrogóti kladli ještě několik let odpor (někteří vůdcové až do r. 561); postupně však splynuli s místním obyvatelstvem.

Itálie se od roku 554 dostala pod přímou nadvládou Byzance. Nejdříve jako „prefektura“ (pro celou Itálii byl jmenován *paefectus paetorii*), od roku 567 jako „exarchát“ s hlavním městem Ravennou, kde sídlil exarcha – zástupce císaře, který vykonával moc civilní i vojenskou. Na italském území byly také byzantské vojenské základny (Forum Iulii aj.). Další byzantský exarchát byl zřízen na území Afriky, Korsiky a Sardinie.

Byzantská nadvláda nad Itálií změnila také situaci v papežské kurii, kde do té doby mezi sebou soupeřili o vliv (často pod záminkou odlišných věroučných názorů) byzantscí císaři s ostrogótskými králi a římským klérem. Bylo nově uzákoněno, že napříště musí volbu papeže potvrdit císař. Tak dosáhlo byzantské císařství vrcholu své caesaropapistické politiky. Řím se v té době jevil jen jako západní patriarchát říšské církve. Některá byzantská opatření však byla pro církve výhodná: dostalo se jí četných darování a byzantská státní moc darovací akty garantovala. Biskupové se stali nejdůležitějšími činiteli ve městech. Na památku porážky Ostrogótů byl dostavěn a vysvěcen chrám San Vitale v Ravenně (který začal již dříve stavět sám král Theodorich). V chrámu jsou mj.

nástěnné mozaiky zobrazující císaře Justiniána I. jako „zachránce Římského impéria“ s jeho dvorem a jeho manželku Theodoru v doprovodu dvorních dam. Další významnou stavbou z byzantské éry je chrám Sant'Apollinare v Classe nedaleko Ravenny. Raně křesťanské, ostrogótské a byzantské sakrální stavby v Ravenně jsou od roku 1996 památkou zapsanou na Listině světového kulturního dědictví UNESCO.

Literatura:

- Prokopios z KAISAREIE, *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon, 1985.
- Prokopios z KAISAREIE *Válka s Góty*. Praha: Odeon, 1985.
- ZÁSTĚROVÁ, Bohumila. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia, 1992, 529 s. ISBN 80-200-0454-8.
- VAVŘÍNEK, Vladimír a Petr BALCÁREK. *Encyklopedie Byzance*. Praha: Libri, 2011, 550 s. ISBN 978-80-7277-485-2.

Langobardi

Langobardi pocházeli ze Skandinávie, postupně migrovali k Baltskému moři a k dolnímu toku Labe (severní Německo). V 1. stol. n. l. o nich píše Tacitus. K jejich prvnímu střetu s Římany došlo již za Tiberiova tažení do Germánie. Postupně migrovali k jihu, ve 2. stol. n. l. se s nimi střetl Marcus Aurelius při svém tažení do Podunají proti Markomanům, Kvádům, Vandalům a Sarmatům. Nikdy se nestali vazaly Hunů. Přijali křesťanství od ariánských mnichů. Koncem 5. století n. l. pobývali v provincii Noricum (dnešní Dolní Rakousko). Tam bojovali s Heruly a Gepidy; uzavírali vratká spojenectví nejprve s Franky a pak s Byzancí, která se nakonec přiklonila na stranu Gepidů – porážka Langobardů v roce 565. Král Langobardů **Albuin** se spojil s Avary a definitivně porazili Gepidy (jako již dříve Heruly). Avaři se usídlili v Panonii a Langobardi zamířili do Itálie. V roce 568 překročili řeku Isonzo. Byzanc jim nekladla velký odpor, neboť po gótské válce se nejlepší velitelé vrátili do Byzance (boj s Avary a Peršany).

Společenské zřízení Langobardů: základem byly kmeny; významnou roli během migrace plnily vojenské expediční sbory (langobardský název „fara“), do nichž se zapojovali příslušníci aristokracie. Vytvořil se tak systém vévodů, z nichž každý velel svému vojsku; nad nimi stál v roli „koordinátora“ volený král. Langobardi byli především válečníci, chovatelé koní, výrobci zbraní a šperků. Naopak péči o zemědělství, stavební práce, výrobu skla apod. přenechávali podrobenému obyvatelstvu.

Působení Langobardů v Itálii: Langobardi postupně ovládli až dvě třetiny území apeninského poloostrova, zbylá třetina byla spravována Byzancí. Vyšší vrstvy původního římského obyvatelstva byly na dobytých územích vyhubeny nebo vyhnány. Na začátku své invaze Langobardi dobyli města Cividale del Friuli, Aquileia, Treviso, Vicenza, Verona, Milano, Lucca. Roku 572 bylo dobyto rovněž město Pavia, které se stalo hlavním městem langobardské Itálie, zatímco letním sídlem králů se stala Monza. Postupně byla založena významná vévodství jako např. vévodství furlánské, tridentské, turínské, milánské, toskánské – severní a střední Itálie dostala název Langobardia Major; beneventské a spoletské – Langobardia Minor. Byzanci zůstala oblast tehdy zvaná „Romània“ (dnes Romagna): Ravenna jako správní centrum exarchátu; tzv. „pětiměstí“ Ancona, Pesaro, Fano, Senigallia, Rimini; dále pak úzký pás, který spojoval oblast ravennskou s Římem; Řím a jeho okolí; Benátky; Puglie, Kalábrie, některé oblasti Kampánie (Neapol, nikoli však Salerno), Sicílie, Sardinie, Korsika. Významní langobardští králové: **Albuin** (zemřel 572, oběť spiknutí); **Clefi/Cleph** (zvolen vévody, zabit 574, snad na podnět Byzance), vyvlastňoval pozemky Římanů; **Autari** (korunován 584, zabit? 590), přijal titul „Flavius“ – chtěl být též ochráncem Římanů. Vytlačil Franky z Piemontu. Jeho manželkou byla proslulá bavorská princezna **Theodolinda** (570–627, pohřbena v Monze, v katedrále, která stojí na místě někdejší baziliky sv. Jana, kterou Theodolinda založila).

Po Autariho smrti vládl **Agilulf** z Turína, který se oženil s vdovou po svém předchůdci Theodolindou (korunován 591, vládl asi 25 let); uzavřel mírové dohody s Franky a Avary; za jeho vlády došlo k dalšímu rozšíření langobardských území na úkor Byzance (města Parma, Piacenza, Padova, Monselice, Este, Cremona, Mantova; některé oblasti na jihu). Byl upevněn systém vévodství; vévoda je nositel vojenské i civilní moci, královský úředník spravující určité území. Pro státní celek ovládaný Langobardy se začal používat název **Italské království**. Langobardi postupně opouštěli ariánskou víru a přijímali katolickou formu křesťanství, k čemuž významně přispěli královna Theodolinda a papež Řehoř I. Veliký.

Rotari z Brescie (zvolen 636–zabit 652) v roce 643 vydal *Edikt* – první langobardský zákoník, psaný latinsky (krevní mstu nahrazují peněžité tresty; ženy nemají žádná práva; povolen tzv. ordál neboli boží soud – dokazování viny či nevinu nadpřirozenými prostředky). Pro římské obyvatelstvo nadále platilo římské právo – *Justiniánův kodex*. Ve druhé polovině 7. století se pak vystřídalo mnoho králů, většinou umírali násilně, což vedlo k nestabilitě poměrů.

Liutprand (zvolen 712 – zemřel 744), za jeho vlády království dosáhlo největšího rozmachu. Sám převzal moc nad Spoletem a Beneventem a ujal se reorganizace království. Byl obezřetný a prozíravý, navázal spojenectví s Franky i s Avary; podpořil Karla Martella v zápase s Araby. V roce 726 se zmocnil mnoha dosud byzantských měst, zvláště v oblasti Ravenny.

V Byzanci v té době vládl císař Lev III., který na ovládaných územích vybíral drtivé daně, nařizoval ničení svatých obrazů a pod záminkou teologických rozporů ohrožoval římského papeže. Liutprand naopak usiloval o pokojné vztahy s papežstvím, které se stále více obracelo k Západu (Řehoř II.). Roku 728 **Liutprand daroval papeži město Sutri** s opevněným hradem a několik dalších hradů v Laziu: Bomarzo, Orte, Amelia, které odňal Byzanci. Tím v podstatě vytvořil precedens pro udělování světské moci papežům ze strany panovníků a položil tak základ budoucímu církevnímu státu. Liutprand také proslul jako zakladatel kostelů (např. San Pietro in Ciel d'Oro v Pavii, kde je pohřben). Ke konci jeho vlády se však situace mezi Langobardy a papežstvím (Řehoř III.) vyostřila, neboť Liutprand v rámci svých výbojů oblehl Řím. Období jeho vlády nicméně bývá označované jako „**liutprandovská renesance**“ – významným kulturním centrem bylo město Cividale del Friuli, kde byl postaven chrám zvaný Tempietto longobardo.

Ratchis (744–749) byl původně vévoda furlánský, měl dobré vztahy s papežem Zachariášem (probyzantsky orientovaný Řek); Ratchis byl nakonec sesazen, papež se ho ujal a poskytl mu zázemí kláštera v Montecassinu. **Aistulf** (749–756) roku 751 dobyl Ravennu, dále Istrii a části střední Itálie. Měl v plánu ovládnout celou Itálii včetně Říma.

Byzanc si zatím udržela oblasti v Puglii, Lukánii a Kalábrii; naopak Benátky, Neapol a Gaeta se z byzantského vlivu postupně vymanily. Jenže papež Štěpán II. (752–757) se dohodl o vzájemné podpoře s **Pipinem Krátkým**, majordomem a později novým

králem Franků. V západní Evropě tak vznikly dvě mocnosti, které se vzájemně podpořovaly – franský král se svou armádou na straně jedné, papežství na straně druhé.

Roku 753 se papež Štěpán vydal na pozvání Pipina Krátkého do Paříže, kde požádal o pomoc proti Langobardům. Tato návštěva Franské říše byla první papežskou cestou na Západ a byla symbolem odpoutání papežství od byzantsko-římského impéria. Pipin slíbil, že papeži předá všechna dříve byzantská území, která se mu podaří odejmout Langobardům. Toto ujednání bylo zakotveno v tzv. *Pipinově donaci* (754), pro niž posloužila jako vzor a precedens tzv. *Konstantinova donace* pocházející údajně z doby císaře Konstantina, který měl svěřit papeži Silvestru I. svrchovanou duchovní a rovněž světskou moc nad Římem a Itálií (falešnost Konstantinovy donace odhalil až v 15. století humanista Lorenzo Valla).

Papež Štěpán pomazal Pipina Krátkého a jeho syny Karla a Karlomana na krále franské říše a propůjčil jim také titul „Patricius Romanorum“, který měl symbolizovat, že převzali ochranu nad Římem a římskou (západní, katolickou) církví. Ještě roku 754 se Pipin Krátký vydal s armádou do Itálie a porazil krále Aistulfa ve dvou válkách (754 a 756); ten musel předat papeži území, která dříve odňal Byzanci – vévodství římské a ravennský exarchát. Tak se zrodil církevní stát.

Desiderius (756–774) byl poslední langobardský král. Snažil se konsolidovat království, proti němu stáli vévodové ve Spoletu a Beneventu, kteří usilovali o autonomii a měli na své straně papeže i Pipina Krátkého. Desiderius zpočátku doufal, že se mu podaří omezit vliv Franků na papeže. Když Štěpán II. v roce 757 zemřel, Desiderius využil zmatků kolem volby jeho nástupce Pavla I. a nepředal papeži přislíbená území, o která Langobardi (Liutprand) kdysi připravili Byzanc. Navíc si zajistil diplomatickou podporu Byzance. Ovládl Spoleto a Benevento. Tak byl opět králem celé langobardské Itálie. Roku 759 se stal spolukrálem jeho syn **Adelchis**.

Desiderius si uvědomoval, že před Franky ho ochrání dobré vztahy s papežem. Slíbil, že bude chránit zájmy papeže před intrikami Byzance; roku 757 předal papeži Pavlovi I. Ferraru a Faenzu. Jeho oporou ve smyslu politickém, duchovním i ekonomickém byla také celá síť klášterů a kostelů, které založili jeho předchůdci nebo on sám. Zvláště významný byl bohatý klášter San Salvatore e Santa Giulia lombardském městě Brescia. První abatýší tam byla Desideriova dcera Anselperga. Královská rodina klášteru poskytla četné donace; majetek (pozemky, budovy, vodní toky, mlýny apod.) spravovaný tímto klášterem se nacházel v různých částech severní a střední Itálie.

Poměrně komplikovaná byla situace v římské papežské kurii, kde působili jak stoupenci Langobardů, tak i stoupenci Franků. Obě strany se snažily ovlivňovat volbu papežů: např. v roce 768 Langobardi dobyli Řím a dosadili na papežský stolec mnicha Filipa, Frankové však nakonec prosadili Štěpána III. (768–772).

Desiderius se spříznil se syny Pipina Krátkého: Karlovi (tj. budoucímu císaři Karlovi Velikému) dal za ženu Ermenegardu (někdy známa pod jménem Desiderata),

Karlomanovi Gerbergu. Karloman v roce 771 zemřel, vdova Gerberga i s dětmi proto hledala ochranu a podporu u svého otce v Pavii. Přála si, aby Desiderius u papeže zajistil, že její děti nebudou připraveny o dědická práva po svém otci Karlomanovi. Desiderius tedy přitáhl na papežské území a žádal od papeže pro osiřelé děti pomazání na krále; stal se de facto pánem Říma a papež Štěpán III. byl jen nástrojem v jeho rukou.

Novým papežem se stal **Hadrián I.** (772–795), spojenec Franků. Desiderius nadále požadoval, aby papež uznal jako platné královské dědice Karlomanovy sirotky, což by však překazilo snahu Karla stát se jediným králem Franků. Desiderius v roce 773 opět napadl pro církev důležitá území v oblasti ravennského exarchátu, načež Hadrián I. vypověděl ze svého okolí stoupence Langobardů. Desiderius vstoupil do římského vévodství a ohrožoval Řím. Papež proto požádal o pomoc franského krále Karla, který pak přitáhl do Itálie se svou armádou.

Roku 774 Desiderius ve válce s Franky utrpěl definitivní porážku. Přispěla k tomu jednak síla franské armády, jednak nejednotnost samotných Langobardů (např. vévodství spoletské se od Desideria distancovalo). Desiderius hledal útočiště v Pavii, i tu však Karel dobyl. Desiderius byl zajat a uvězněn v klášteře na franském území, jeho syn Adelchis odešel do Byzance. Králem na langobardských územích v severní a střední Itálii se stal **Karel**, který začal používat titul král „Franků a Langobardů“. Původní langobardští vévodové zatím mohli zůstat na svých panstvích, museli však přísahat věrnost novému králi. Touto historickou událostí se inspiroval významný spisovatel období romantismu Alessandro Manzoni, který v roce 1822 napsal tragédii s názvem *Adelchi*.

V roce 781 přestalo existovat Langobardské království a místo něj vzniklo **Italské království** jako dílčí součást Franské říše. Italskému království vládli: Karlův syn **Pipin Italský**, jeho syn **Bernard Italský**, jeho strýc **Ludvík I. zv. Pobožný**, jeho syn **Lothar I.** aj. Na italském území byl zaveden franský správní systém, langobardské vévody nahradili franští aristokraté. Pouze vévodství beneventské zůstalo Langobardům a tvořilo samostatný stát, vůči Franské říši však mělo lenní závazky. Dalším samostatným státním útvarem byl papežský stát (vévodství římské, bývalý exarchát ravennský, jižní Toskánsko). Do sféry vlivu Byzance nadále patřila tato území: Benátky, Istrie, jih Puglie, Kalábrie, Sicílie, Sardinie, Korsika.

Dějiny Langobardů zaznamenal ve svém latinsky psaném díle *Historia Langobardorum* langobarský historik Paulus Diaconus, vl. jm. Paul Warnefried (Cividale del Friuli, 720 – Montecassino, 799).

Langobardština: germánský jazyk, dochován v písemných fragmentech ze 3.–10. století. Langobardi na území Itálie brzy přijali latinu a její místní dialekty; např. Rothariho edikt z roku 643 byl sice určen langobardskému obyvatelstvu, ale sepsán je latinsky. Příklady italských slov langobardského původu: balcone, banca, gnocco, palco, panca, ricco, russare, scherzare, spaccare, stamberga, strale, stronzo, tanfo, tuffare, zanna aj. Příklady zeměpisných názvů langobardského původu: Lombardia; Gualdo (wald = les), např. Gualdo Tadino; Fara (= původně migrující kmen, později místo, kde se kmen

usídlil, osada), např. Fara Gera d'Adda (v provincii Bergamo), Fara in Sabina (prov. Rieti), Fara Novarese (prov. Novara), Farra d'Isonzo (prov. Gorizia), Farra d'Alpago (prov. Belluno), Farra di Soligo (prov. Treviso); od slova braida = venkovský statek jsou odvozeny názvy Brera (prov. Milano), Bra (prov. Cuneo), Breda (prov. Treviso).

Historické památky z doby Langobardů jsou zapsány na Listině světového kulturního dědictví UNESCO pod názvem „Italia Langobardorum. Centri di potere e di culto (568–774 d. C.)“ Jedná se zvláště o tyto památky: kostel Tempietto longobardo (Cividale del Friuli), klášterní komplex San Salvatore e Santa Giulia (Brescia), kostel s freskovou výzdobou Santa Maria foris portas (Castelseprio), bazilika San Salvatore (Spoleto), kostelík ve starořímském stylu Tempietto del Clitunno (Campello poblíž Spoleta), klášterní komplex Santa Sofia (Benevento), poutní chrám San Michele Arcangelo zasvěcený archandělu Michaelovi, kterého měli Langobardi ve zvláštní úctě (Monte Sant'Angelo, Gargano).

Langobardské umění vzniklo spojením germánských a latinsko-byzantských prvků. Kromě architektonických památek se dochovaly také artefakty ze zlata či jiných kovů: amulety, spony, pečetní prsteny, kříže vykládané drahokamy – např. Gusulfův, Agilulfův, Adaloaldův neboli Theodolindin, Desideriův; dále pak zlatem zdobený Theodolindin evangeliář a především královská koruna zvaná Corona Ferrea, v současné době uchovávaná v katedrálním muzeu v Monze.

Literatura:

- ČECHOVÁ, Vlastimila. *Langobardská Itálie v 7.–8. století*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996, 163 s. ISBN 80-7042-445-1.
- *Tajemství langobardů: katalog k výstavě: Vlastivědné muzeum v Kyjově: 20.11.2012–28.2.2013*. V Hodoníně: Masarykovo muzeum, 2012, 49 s. ISBN 978-80-87375-04-4.

Frankové

Frankové měli hlavní mocenskou základnu v dnešní severní Francii, Nizozemí a Po-rýní. Za vlády Chlodvíka I. z Merovejské dynastie (481–511) přijali katolické křesťanství (na rozdíl od jiných Germánů, kteří byli původně ariánského vyznání). Tím bylo na Západě umožněno splnutí germánství s křesťansko-antickou kulturou. Byzantský císař Anastasios Chlodvíkovi propůjčil hodnost čestného římského konzula, čímž zdůraznil jeho vazbu na římsko-byzantské impérium. Frankové se zmocnili Burgundska a Provence, své panství pak rozšířili až do Podunají. Královská moc Merovejců později zeslábla a moci se chopily rody, které těžily z výsad udělených králem. Jedním z takových rodů byli Pipinovci, kteří vykonávali funkci tzv. majordomů: Pipin Heristalský; jeho syn Karel Martel (714–741), který v roce 732 porazil Araby u Poitiers, načež ho papež Řehoř III. požádal, aby se stal ochráncem římské říše; jeho syn Pipin III. Krátký (714–768), který se dal říšským shromážděním zvolit králem Franků a ve své nové funkci byl v roce 751 potvrzen (pomazán) od papeže Zachariáše. Tak začala éra, kdy budou moc panovníků posvěcovat papežové. U Germánů mělo království silný náboženský základ, Pipin tudíž potřeboval vyšší autoritu, která by jeho čin ospravedlnila a chybějící rodové právo nahradila duchovním pomazáním. Za dané situace mohl být takovou autoritou jedině papež, jehož vážnost u Franků byla velká. Za to měl král Franků povinnost chránit církev. Za papeže Štěpána II. (752–757) prostřednictvím Pipinovy donace vznikl v roce 754 papežský stát (viz předchozí kapitola). Syn Pipina krátkého **Karel Veliký** (768–814) se pak prostřednictvím tzv. *Libri Carolini* pasoval na hlavního ochránce pravé víry; v roce 800 ho pak papež Lev III. (795–816) v Římě korunoval jako prvního středověkého císaře v západní Evropě.

Karel Veliký rozšířil franské území také o Frísko, Sasko (sever Německa), Bavorsko, Akvitánii a Gaskoňsko (západ Francie). Dále byla připojena pohraniční území: Pannie dobytá na Avarech, Korutany a Friulsko, Bretaňská marka, za Pyrenejemi Španělská marka – až po řeku Ebro. Karlova idea říše spočívala v uskutečnění Augustinova „Božího státu“ – věnoval se náboženskému a kulturnímu povznesení svých národů. Karlovo pojetí vladaře mělo teokratické rysy, bylo inspirované byzantským pojetím císaře. Říkal si *rex et sacerdos*. Svolával koncily, zasahoval do církevní kázně a nauky, dosazoval biskupy a opaty, uděloval jim léna podobně jako světské šlechtě a pověřoval je i státními úkoly. Současně také podporoval kulturu, vědy a umění, byl horlivý sběratel a zachránce starých rukopisů, podporoval také kláštery, klášterní školy a knižní umění (iluminované rukopisy apod.).

Nástupcem Karla Velikého byl jeho syn **Ludvík Pobožný** (814–840). Ten měl dědice celkem tři: Lothar I., Karel Holý, Ludvík Němec. Lothar si nárokoval celé dědictví a císařský titul. Nakonec však bratři uzavřeli smlouvu ve Verdunu (843) a říši si rozdělili. **Lothar I.** byl italským králem a také nositelem císařského titulu, který však měl pouze abstraktní, ideální význam. **Karel Holý** vládl v západní části Franské říše, **Ludvík Němec** ve východní. Místní feudálové mezitím zakládali skutečné dědičné dynastie, které se snažily dostat do čela jednotlivých království, vévodství či knížectví. K posílení jejich moci přispěl mj. Karel Holý tím, že v západní části bývalé Franské říše v roce 877 uzákonil dědičnost lén.

Do Lotharova centrálního království patřily Antverpy, Cáchy, Basilej; severozápadní Itálie (centra Pavie, Milán), Benátsko (nikoli však Benátky, Istrie, Dalmácie – ty patřily do sféry vlivu Byzance, podobně jako Sicílie, Kalábrie a jih Puglie), dále západ Toskánska, Korsika, Sardinie, Spoletské vévodství a v abstraktním smyslu také Řím a celý „papežský stát“ – římský lid i papež museli podle *Constitutio romana* (824) přísahat věrnost císaři. Samostatným státem na Apeninském poloostrově nadále zůstávalo langobardské vévodství beneventské (tj. poměrně značná část jižní Itálie).

Lothar I. postoupil vládu v Itálii synovi **Ludvíku II.** (titul krále měl asi od roku 839, zemřel 875). Ten usiloval o sjednocení Apeninského poloostrova. Musel tedy čelit odporu místních velmožů – Friulsko, Tuscia, Spoleto, Benevento, Salerno, Capua; obchodních středisek – Amalfi, Benátky. Stal se rovněž císařem – korunován byl ještě za otčova života (850). Císařská hodnost byla v té době těsně spojena s titulem italského krále. Císařskou hodnost se však Ludvíkovi snažili upřít jeho strýcové Karel Holý a Ludvík Němec.

Roku 827 se **Saracéni** (Arabové a Berbeři ze Španělska a ze severu Afriky) začali zmocňovat Sicílie (celou ji dobyli v roce 902, kdy se zmocnili Taorminy) a částí jižní Itálie (Bari, Taranto), odkud podnikali námořní tažení do dalších přímořských měst. V roce 846 se dostali až do Říma. Lothar I. poslal svému synu Ludvíkovi vojenskou pomoc, ten podnikl úspěšné tažení na jih v roce 847. Sváry mezi jihoitalskými velmoži (např. v langobardském Beneventu, které se následně rozpadlo na menší části) však umožnily muslimům podnikat další útoky. V roce 866 Saracéni vyloupili Neapol. Vznikla koalice křesťanských panovníků pod Ludvíkovým vedením, v ní byl také beneventský vévoda Adelchis, dále pak Neapol, Amalfi, benátská a byzantská flotila. Společně dobyli zpět některé pevnosti; Byzanc si vybojovala Bari (871) a Taranto (880). Avšak koalice se záhy rozpadla. Ludvíkovy plány na sjednocení celé Itálie se neuskutečnily.

V severní Itálii se dále rozvíjel **feudální systém**: složitá feudální hierarchie, vazalské vztahy, král nevykonává svou pravomoc přímo, nýbrž prostřednictvím velkých vazalů. Leno se postupně stává doživotním, pak dokonce dědičným. Významnými feudálními státy byly např. Ivrea, Turín, Furlansko, Spoleto, Toskánsko. Vedle světské šlechty nadále upevňovala své postavení šlechta církevní – biskupové a opati. I ti mohli pak mít vlastní

vazaly – poskytli jim území, za to žádali vojenskou pomoc a ochranu pro města, kláštery či hrady na venkově, kde sídlili. Církev stále více zasahovala do oblasti právní, morální i politické.

Ludvík II. se snažil, aby byla uznána a respektována jeho císařská hodnost, ale když v roce 875 zemřel bez dědiců, situace využil jeho strýc Karel Holý a na 2 roky se s papežovou podporou stal císařem a italským králem on. V Římě Karel Holý přenechal své císařské pravomoci papeži Janu VIII., ten však měl v Římě slabou pozici, ohrožovala ho bezprostředně římská šlechta i spoletský vévoda. Celková situace v Itálii byla neklidná, k destabilizaci přispívali Saracéni, Byzanc i místní velmoži. Papež tedy požádal Karla Holého o pomoc; ten se do Itálie vypravil, ale mnoho nezmoohl a při návratu přes Alpy v roce 877 zemřel.

Korunu italského krále a císaře měl zdědit syn Ludvíka Němce **Karloman Bavorský**, ale v roce 879 ho ranila mrtvice (o dva roky později zemřel). Kvůli své indispozici se vlády vzdal a italským králem a císařem se stal **Karel III. zv. Tlustý** (881–888), který byl také králem ve východní části bývalé Franské říše. Byla tak založena tradice císařství východofranského, které se v 10. století proměnilo v císařství německé. Karel Tlustý vládl na všech územích Karlovců, ale jeho moc byla vratká – jeho mocenské zájmy ohrožovali Normani, Saracéni a místní šlechta.

Karel Tlustý byl v roce 887 donucen k abdikaci – sesadila ho vzpoura německé šlechty vedená Arnulfem Korutanským (což byl Karlomanův levoboček). Na přelomu let 887–888 se severní Itálie stala samostatným královstvím: **Regno Italico**. Italští králové však nadále pocházeli z karlovského rodu, který se mezitím velmi rozrostl. Italským králem se dal prohlásit **Berengar Friulský**, v matčině linii vnuk Ludvíka Pobožného. Korunován byl v Pavii roku 888. Západní část italského severu však dobyl Wido (Guido) Spoletský (bitva na řece Trebbia). Guido byl korunován králem roku 889, císařem o dva roky později. Italské království tedy bylo rozděleno na dvě části, v rámci nich sílila autonomie některých měst. Na jihu Apeninského poloostrova existovala řada menších státních útvarů jako např. Benevento, Salerno, Capua, Neapol, Amalfi. Část jižní Itálie nadále ovládali muslimové a část Byzanc, která se však snažila rozšířit svou sféru vlivu na úkor muslimů a Langobardů. Zejména v Kalábrii a Puglii se projevil nová helenizace, vznikaly řecké kláštery apod.

Guido Spoletský si roku 891 dokonce vymohl na papeži Štěpánovi V. korunovaci na císaře, nejprve pro sebe a o něco později i pro svého syna Lamberta. Nový papež **Formosus** (891–896) i Berengar Friulský proti silící dynastii ze Spoleta požádali o pomoc východofranského krále **Arnulfa Korutanského**. Ten 894 přitáhl s vojskem do Itálie a lombardská města ho uznala za krále. Když odtáhl, Guido zemřel a královna vdova Ageltrude se snažila udržet královskou a císařskou korunu pro syna **Lamberta**, součástí jejich politických kroků bylo mj. uvěznění papeže Formosa. Arnulf Korutanský podnikl nové tažení do Itálie, papeže z vězení vysvobodil a v roce 896 jím byl korunován na císaře. Arnulf však v roce 899 zemřel. Jeho syn a jediný dědic **Ludvík Dítě** byl teprve šestiletý

a Lambert si brzy znovu vydobyl silnou pozici. Do historie se Lambert zapsal mj. tím, že nového papeže Štěpána VI. přinutil zneuctít tělo již mrtvého Formosa (tzv. **Synoda mrtvých** neboli Synodus horrenda, 897).

Po Lambertově smrti (zemřel bez dědiců v roce 898) opět nad Italským královstvím vládl **Berengar I. Friulský**, a to až do roku 924. Císařem byl korunován až v roce 915, dřívější korunovace nebyla možná kvůli odporu římské aristokracie, v jejímž čele stál **Theophylaktos** s manželkou Theodorou a dcerami **Theodorou** a **Marozii**.

Na severu se Berengar musel střetávat s Maďary, v roce 900 jimi byl poražen v oblasti Brenta, Maďari pak pronikali až do střední Itálie. Do poměrů na jihu Berengar vůbec nezasahoval. Když proti němu zaútočil Rudolf Burgundský, Berengar si pozval na pomoc Maďary. Ti situace využili k drancování – vypálili Pavii a pronikli až do jižní Itálie. Berengar byl zavražděn ve Veroně v roce 924.

Nositeli titulu italský král dále byli: Hugo z Provence (926–947), Lothar (jeho syn, 947–950), Berengar II. Ivrejský, (vnuk Berengara I., 950–962), kterého nakonec porazí německý král a císař Ota I. **Hugo z Provence** se stal třetím manželem římské aristokratky **Marozie** v naději, že tak získá vliv v Římě. Maroziin syn z prvního manželství **Alberich II.** mu v tom však zabránil. **Berengar II. Ivrejský** získal podporu šlechty, Hugo byl zbaven faktické moci a musel se i se synem Lotharem vrátit do Provence. Po jejich smrti byl Berengar II. Ivrejský korunován v Pavii na krále (950).

Literatura:

- JAMES, Edward. *Frankové*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 275 s. ISBN 80-7106-200-6.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Frankové a Evropa*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009, 335 s., [4] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-7021-942-3.

Otonská dynastie, Itálie a Svatá říše římská

Významným východofranským králem ve druhé polovině 10. století byl Ota I. ze saské dynastie, zvaný též **Ota I. Veliký**, který se vyznamenal mj. úspěšným bojem proti Maďarům. V roce 951 podnikl tažení do Itálie a zmocnil se Pavie. Byl vdovec a oženil se s **Adelheid**, dcerou Rudolfa Hornoburgundského, vdovou po Lotharovi z Provence, které hrozilo, že bude proti své vůli provdána za Adalberta, syna italského krále Berengara II. Ivrejského (950–963). Ota získal nad Berengarem a Adalbertem mocenskou převahu a učinil z nich své vazaly.

Berengar a Adalbert neustále ohrožovali papeže **Jana XII.** (původním jménem Oktavián, syn Albericha II., papežem byl v letech 955–964). Ota I. se tedy po dohodě s papežem vydal s vojskem opět do Itálie, Berengara porazil, obsadil Pavii, vtáhl do Říma a začátkem roku 962 byl i s manželkou Adhelaid korunován na císaře. Jeho původní východofranská říše byla povýšena na **Imperium Romanum** a stalo se z ní ústřední mocenské centrum tehdejší Evropy. Dokumentem *Privilegium Ottonianum* Ota potvrdil karolinské donace papežům v oblasti Říma a okolí; území bývalého ravennského exarchátu však spravoval přímo sám. Také si zajistil císařská práva v Římě a vliv při volbě papežů. Vypukla proti němu dvě povstání vedená římskou aristokracií, obě však potlačil. Papeže Jana XII. sesadil, na jeho místo během synody v roce 963 dosadil „protipapeže“ Lva VIII. (963–965). Římané museli přísahat, že v budoucnu si už nikdy nezvolí papeže bez císařova schválení. Když však Ota z Říma odjel, Římané povolali zpět Jana XII., který se pak krutě mstil svým protivníkům.

Roku 967, v době pontifikátu papeže Jana XIII. (také on pocházel z rodu Theophylaktů neboli Tuskulských; zřejmě byl synem Maroziiny sestry Theodory a šlechtice Giovanniho Crescenziho), císař opět přitáhl do Říma, aby potlačil další povstání, které ohrožovalo papeže. Syn Ota II. byl při té příležitosti (o Vánocích 967) korunován spolucísařem.

Vývoj feudálního systému v době vlády otonské dynastie: moc královská byla omezena na určité území, král byl korunován a pomazán biskupem – stával se tak „králem z milosti Boží“; kdo by se protivil králi, protivil by se samotnému Bohu. Povinnosti krále: vykonávat spravedlnost, razit mince, být hlavou feudální aristokracie aj. Císařská koruna pak symbolizovala univerzální moc, byla udělována papežem, císař měl také titul „pán světa“, jeho imperiální snahy tedy byly legitimní a posvěcené. O volbě císaře rozhodovali tzv. velcí voliči z řad vlivné světské i církevní aristokracie.

Ota I. nadále pokračoval v tendenci podporovat ve městech biskupy a udělovat jim feudální výsady i na úkor světské aristokracie, kterou se naopak snažil navzajem znesvářit

a tím oslabit. Povinný celibát příslušníků církve přitom zaručoval, že nedojde k dělení majetků a lén udělených biskupům, a že tyto zůstanou stále v rukou krále. Diecéze vedli lidé, kterým císař důvěřoval, za to jim uděloval šlechtické tituly, léna, imunity (práva, která vymezují vztah obyvatel k biskupům a chrání je před světskými feudály); dále jim propůjčoval tzv. regálie neboli královská práva: nejvyšší soudní pravomoci, těžba kovů, kontrola výběru daní, ražba mincí, právní kontrola nad městy, investitura konzulů, právo lovu apod. Silná pozice biskupů ve městech postupně napomáhala větší autonomii měst a rozvoji municipálního zřízení. Právě od dob Oty I. měli němečtí císařové velký vliv na obsazování úřadů biskupů a opatů; tento vliv bude větší a trvalejší v Německu, naopak v Itálii kvůli tomu později dojde ke střetu s papežstvím – tzv. boj o investituru.

Sociální poměry, rozvoj měst a venkova: město jako sídlo biskupství se stává feudálním panstvím, rozšiřuje se směrem na venkov ovládaný světskými feudály (většinou gótského, langobardského nebo franského původu), kontroluje okolní cesty. Biskupové mají zájem města opevnit a bránit. Jelikož se tak města stávají bezpečnějšími, vracejí se do nich řemeslníci a obchodníci, kteří v dobách barbarských nájездů (v 5.–8. století) nacházeli útočiště na venkovských statcích – *villae*). Do měst se stěhuje i drobnější šlechta – život ve městě je pohodlnější a naskýtá se možnost vymanit se z vlivu velké šlechty. Mnoho příslušníků šlechtických rodů může ve městě hned od počátku vykonávat nejvyšší funkce. Své domy šlechtici budují jako hrady, vnášejí do města řadu zvyklostí vlastních feudální třídě. Do měst se na druhé straně stěhuje i chudé venkovské obyvatelstvo, které se tak vymaňuje z poddanství. Ke změnám dochází také na venkově: šlechta usídlená ve městech nadále vlastní pozemky na venkově, ty jsou pak pronajímány tzv. kolónům, kteří majitelům půdy odvádějí naturálie, avšak nejsou nevolníky, což je motivuje k intenzivnějšímu obdělávání půdy. Kláštery i obyvatelé měst investují do rozvoje venkova (budování zavlažovacích kanálů, izolovaných usedlostí – dvorců zvaných *cascine*).

Otoni měli v plánu získat sňatkem Oty II. s byzantskou princeznou jižní Itálii včetně Gaety, Neapole a Amalfi, které se z přímého byzantského vlivu postupně samy vymanily. Pak by si Otoni snadněji podřídili také langobardská území Benevento, Capuu a Salerno. Ota I. zamířil na jih do Puglie, kde se dostal do konfliktu s Byzancí. Předmětem sporu byla právě císařská svrchovanost nad langobardskými knížectvími Capua a Benevento. Císař Nikeforos Fokas požadoval nejen Capuu a Benevento, ale také Řím a Ravennu. Teprve převrat na byzantském trůnu v roce 970 přinesl smír. V roce 972 se Ota II. v Římě oženil s princeznou Theophano, neteří císaře Ioanna Tzimiska (Jan I.). Ota I. zemřel po návratu celé rodiny do Německa roku 973, pochován je v katedrále v Magdeburku.

Ota II. pobýval delší čas v Německu, mj. kvůli povstání, které vypuklo v Bavorsku. Roku 980 přijel slavně s celou rodinou do Itálie (Ravenna, Řím). Vypravil se na jih ve snaze obsadit Neapol i jiná města a vytlačit z Kalábie rozpínavé Araby. V roce 982 došlo k bitvě v oblasti Capo Colonna (Kalábie, prov. Crotone). Ota II. se svou armádou a za podpory langobardských spojenců se střetl s armádou Sicilského emirátu, které velel emír Abu l-Qasim Ali. Ten v boji padl, ale Saraceni přesto zvítězili. Ztráty byly veliké jak

pro Němce, tak pro Langobardy. Po prohrané bitvě Ota II. našel útočiště u oddaných italských feudálů. Zemřel v roce 983 ve věku 28 let, pohřben je v Římě.

Ota III. (Rex Romanus, Saxonicus et Italicus) byl králem od tří let, jako poručnice za něj vládly matka Theophano a po její smrti babička Adheleid. Samostatně pak vládl v letech 996–1002. Vydal se do Itálie, neboť římské poselstvo ho žádalo, aby dosadil nástupce po zemřelém papeži Janu XV. Ota jmenoval papežem svého příbuzného, čtyřicetiletého Bruna Korutanského, který přijal jméno Řehoř V. Ten pak Otu korunoval císařem v Římě dne 21. 5. 996.

Dosazením německého papeže však svou pozici v Římě Ota III. neupevnil. Sotva se vrátil za Alpy, Římané Řehoře V. vyhnali. Městský prefekt Giovanni Crescentius vzbouřil obyvatelstvo, spikl se s vyslanci byzantského císaře a jako protipapeže dosadili Řeka Jana Philagatha, který byl před tím arcibiskupem v Piacenze. Ota se v tu dobu zdržoval v Cáchách, kde mj. nechal přestavět palác Karla Velikého. Musel tedy nutně odjet znovu do Říma, aby upevnil svou autoritu (na cestu se vydal na podzim 997, Vánoce strávil v Pavii, pak pokračoval lodí do Ravenny, odtam do Říma). V Římě narazil na odpor, Crescentius byl opevněn a následně obléhán v Andělském hradě, Philagathos uprchl. V roce 998 císař Ota III. spolu s papežem Řehořem V. vynesli nad „zrádci“ rozsudek. Crescentius byl popraven, Philagathos byl těžce zraněn, zneuctěn, nahý na oslu hnán městem, pak uvězněn na doživotí v klášteře. Kruté zacházení křesťanů s křesťany bylo v dané situaci omluveno jako „boj proti ďáblu“. Později však, v zápalu zbožnosti, Ota III. svého krutého počínání litoval.

Dalším papežem byl Francouz, rovněž císařův přítel a učitel, Gerbert z Aurillaku, který přijal jméno **Silvestr II.** Byl vzdělaný mj. v matematice, medicíně, hudbě a astronomii. Působil jako opat v Bobbiu, pak jako arcibiskup v Remeši a v Ravenně. Za jeho pontifikátu bylo do křesťanského světa začleněno Polsko (arcibiskupství v Hnězdu) a Maďarsko (arcibiskupství Ostřihomi).

Ota III. se usadil v Římě a zařídil si tam dvůr v byzantském stylu (jako úřední jazyky používal latinu i řečtinu). Používal mj. titul římského konzula a senátora. Chtěl se přiblížit vzoru Konstantina Velikého jako ochránce římské církve. Ota však měl konflikty s německou šlechtou, které vadila jeho náklonnost k Římu i jeho dobré vztahy se Slovy.

Ota III. vnímal novým způsobem vztah mezi osobou císaře a církví a usiloval o obnovu císařství v duchu křesťanských ideálů (Renovatio Imperii). Co se dříve zdálo být příkladné na životě mnichů a biskupů (přísné mravy, zbožnost), ovlivnilo nyní i ideální obraz vládce. Jako císař podporoval církevní reformy a vznik nových řeholí. Udržoval kontakty se sv. Nílem z Rossana v Kalábrii (basilián, zakladatel kláštera Grottaferrata) a sv. Romualdem z Ravenny (zakladatel kláštera v Camaldoli, poustevnický řád kamaldulských). Jeho přítelem byl také sv. Vojtěch (pražský biskup, zakladatel Břevnovského kláštera, stoupenec církevní reformy vycházející z clunyjského opatství; sv. Vojtěch pobýval po určitý čas v klášteře v Římě na Aventinu, zemřel na misii u Prusů v roce 997, pochován je v Hnězdně, kde byl prvním arcibiskupem jeho bratr Radim).

Na přelomu let 1001–2002 v Římě vypuklo další proticísařské povstání. Ota město obléhal, během toho však onemocněl a 23. ledna 1002 zemřel ve věku pouhých 21 let na hradě Paterno poblíž Viterba. Pohřben byl v Cáchách, podobně jako Karel Veliký.

Otovým nástupcem na trůnu byl jeho bratranec **Jindřich II.**, (1002–1024), vévoda bavorský ze saské dynastie; jím pak saský královský rod vymřel. Podnikl tažení do Itálie, kde jeho protivníkem byl **Arduin**, původně markýz **Ivrejský**, kterého si italská šlechta zvolila za krále (svůj titul se v letech 1002–14 marně snažil uhájit). V roce 1004 proběhla v Pavii Jindřichova královská korunovace. I on musel potlačit nepokoje v Římě, kde v roce 1113 probíhal spor mezi Tuskulskými a Crescenzi kvůli volbě nového papeže. Tím se stal proněmecky orientovaný **Benedikt VIII.** z rodu tuskulských hrabat, který Jindřicha II. v roce 1014 korunoval na císaře. Významnou roli tento papež sehrál rovněž v roce 1016, kdy s pomocí Pisy a Janova vyhnal Saracény ze Sardinie, která se pak stala kolonií Pisy. Benedikt VIII. se do bojových operací zapojil také v roce 1022, kdy s pomocí císaře čelil útokům Byzance na oblasti Kampánie a Puglie.

Jindřich II. se při správě německých zemí a italského království opíral hlavně o církve, středisky státní správy byla biskupství. Vlivnou vrstvou byla také drobná šlechta vzešlá z původních obyvatel nebo z potomků Langobardů. Tyto rody získávaly svá léna často od církve, která měla své pevné místo ve feudální hierarchii. Příslušníci drobné šlechty často také zastávali funkce ve správě měst. Již v té době se začínala projevat stále větší samostatnost měst v severní Itálii a zvláště v pádské nížině.

Na koncilu v Pavii, kterému Jindřich II. předsedal (1021), bylo vydáno mnoho dekretů proti nemorálním jevům v církvi, jako např. svatokupectví, nestřídmost, nedodržování celibátu. Jindřich II. byl zbožný panovník, stoupenec tzv. clunyjských reforem. V roce 1146 byl kanonizován.

Literatura:

- KELLER, Hagen. *Otoni: Jindřich I. Ptáčník, Ota I., II., III., Jindřich II.*. Praha: Vyšehrad, 2004, 119 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7021-733-2.

Řím a římská církev

Řím v době germánských království již nebyl někdejší správní metropolí. Existoval tam nadále senát, ale stal se spíše jen orgánem městské správy. Vzrůstala moc papežů, kteří často pocházeli ze senátorských rodin. V době Theodoricha se stát ještě staral o údržbu veřejných budov, během gótské války však začalo město značně chátrat, počet obyvatel poklesl jen asi na 30.000.

Když se Řím a okolní Latium staly součástí Byzance, císař Justinián se snažil městu finančně pomáhat, obnovil senát, který však byl pod kontrolou byzantského prefekta. Římská aristokracie většinou přesídlila do Ravenny nebo do Konstantinopole, zatímco novou vyšší vrstvu tvořili byzantští funkcionáři a členové papežského dvora. Byzanc podporovala místní učence a financovala stavbu některých kostelů jako např. Santi Quirico e Giulietta, Santi Apostoli, San Giovanni a Porta Latina.

Když se Itálie zmocnili Langobardi, oblast Říma (byzantské vévodství) a Ravenny (byzantský exarchát) zůstávaly nadále byzantské. Byzantští vévodové sídlili v Římě na Palatinu, vojenský velitel v opevněné oblasti „Mercati di Traiano“.

Správou města se zabýval římský biskup (tj. papež), který získával stále větší nezávislost. Papežům vlastně již mnohem dříve připadla v Itálii funkce daleko přesahující přísně církevní rámec. Už v době totálního zhroutilí západorímské říše převzali vedení papež **Lev I. Veliký** (440–461) a jeho nástupci. Zvláště v dobách válečných zmatků v nich lid viděl ochránce. Papežové svým způsobem plnili starou úlohu císařů, někdy vedli i vysoká politická jednání, jako např. Lev I., který vyjednával s Huny. Velmi významný papež byl také Řehoř I. Veliký (590–604), původem ze staré římské senátorské rodiny. V roli papeže reorganizoval pozemkové vlastnictví, které dříve patřilo římské aristokracii, která město povětšinou opouštěla a její majetek v Římě formálně spadal pod byzantskou správu. Podařilo se mu tak uspořádat základní majetek církve – tzv. **Patrimonium Petri**, který se rozrostl také velkými donacemi. Řehoř I. pro správu církevních záležitostí v Římě ustanovil „ministerstva“ (dicasteri) – 1 laické pro otázky práva a 7 církevních. V Konstantinopoli zastupoval římskou církev nuncijs.

Římská církev na sebe de facto vzala úlohu státu (starala se mj. o zásobování potravinami, údržbu veřejných budov; diakonie poskytovala pomoc potřebným občanům a poutníkům. Vedle toho také poskytovala zázemí mnišským komunitám, diplomatům, teologům, misionářům, charitativním pracovníkům, tzv. ochráncům hrobů mučedníků apod.

Politický problém pro Řím představovali Langobardi. Řehoř I. s nimi v roce 592 vedl diplomatická jednání, aby upustili od obléhání Říma. Na přelomu století (598) také vyjednal smír mezi Langobardy a byzantským exarchou v Ravenně. Obyvatelé Říma tak papeže považovali za ochránce, čímž se vytvářely podmínky pro jeho svrchovanost v „církevním

státé“. Řehoř I. také udržoval dobré vztahy s královnou Theodolindou, která se zasloužila o obrácení části stále ještě ariánských Langobardů na katolickou víru. Rovněž podporoval misie u jiných germánských národů, udržoval např. korespondenci s franským dvorem a s iberským vizigótským panovníkem Rakkaredem, jehož lid se pak vzdal ariánství.

Pozice papežství byla ještě více posílena, když se v Byzanci dostal na trůn uzurpátor Fokas (602–610). Ten římského papeže Bonifáce III. roku 607 povýšil nad konstantinopolského patriarchu a nad „všechny církve“. Roku 609 daroval papeži Bonifáci IV. římský Pantheon. Další papežové pak byli spíše slabí a nedokázali se prosadit proti konstantinopolským císařům, kteří udělovali souhlas s papežskou volbou. Církevní primát si navíc přisvojovali také patriarchové v Konstantinopoli, z čehož plynuly velké spory mezi západní a východní církví.

V 7. století Řím zaznamenal velký příliv úředníků i duchovních prchajících z Byzance před expanzí Arabů. Ve vysokých funkcích v římské církvi tak byli převážně Řekové nebo Syřané. Mnohé kostely byly v té době zasvěcené východním svatým, byzantský byl také styl jejich výzdoby, z východu se šířil kult svatých ostatků, který římská církev původně zavrhovala. To znamenalo mj. nový příliv poutníků do Říma a s tím spojené zisky. Roku 663 navštívil Řím sám císař Konstans II. a pobral tam mnoho kovu na zbraně proti muslimům. V 8. století vliv Byzance v Římě slábl. V té době se také langobardský král Liutprand pokusil využít teologických sporů mezi Římem a Byzancí a naklonit si papeže: v roce 728 daroval Řehoři II. město Sutri jako zárodek papežského státu. V něm měli kromě kléru stále větší vliv také noví příslušníci zámožných vrstev (původem Římané, Langobardi i Byzantinci) propojení (i příbuzensky) s církví. Ti mimo jiné sestavili místní armádu a měli podíl na rozhodování o volbě papeže. Postupem času Řím stále více ohrožovali Langobardi. Byzanc, oslabená útoky Arabů, však již neměla sílu se v Římě více angažovat a nechala papeže jejich osudu. Ti nakonec uzavřeli spolek s Franky (Pipinova donace) a papežství se definitivně přiklonilo k Západu. Území papežského státu se navíc také rozšířilo o území byzantského exarchátu.

Na přelomu 8. a 9. století Řím zažíval určitou renesanci. Rozrůstaly se tzv. *domus cultae* (diecézní statky, které zajišťovaly zásobování Říma potravinami), fungovaly diakonie, probíhaly opravy vodovodů, hradeb a kostelů, byl zrekonstruován Lateránský palác. Po římské korunovaci Karla Velikého papežové získali v císařství ochranu své církevně politické moci a podporu náboženské i organizační činnosti. Náboženská autorita v tehdejší době potřebovala mít oporu ve světské moci pro udržení patřičné vážnosti a snazší plnění svého poslání. Byzanc, která se považovala za jedinou právoplatnou římskou říši, však byla Karlovou korunovaci roztrpčena, a následně se zvětšila propast mezi Východem a Západem.

Naopak období od konce 9. do poloviny 11. století bývá označováno jako „temné století papežství“. Vzhledem k tomu, že se papežové v té době nemohli opřít o dostatečně stabilní císařskou moc, převážily v Římě stranické zájmy vlivných římských rodů (Tuskulští, Crescenzi). V té době bylo 15 papežů sesazeno, 14 jich zemřelo buď násilnou smrtí nebo ve vyhnanství či ve vězení, v samotné římské církvi nastalo asi 6 rozkolů.

Pořádek zjednal až císař **Jindřich III.** Když přijel v roce 1046 do Itálie, určil jako nového papeže **Klementa II.** původem ze Saska, ten Jindřicha vzápětí korunoval císařem. Jindřich III. podporoval reformátorské hnutí v církvi s cílem omezit korupci kléru a vazby mezi klérem a velkými feudály; chtěl využít prestiže církve k posílení prestiže císařství. Klement II. v roce 1047 zemřel, patrně otráven, zřejmě někým z Tuskulských, kteří se svého dlouhodobého a značně skandálního vlivu na papežství a Řím nechťeli jen tak snadno vzdát. I někteří další papežové, jako např. Lev IX., byli Němci. Prestiž církve se postupně opravdu posílila, a to nakonec i na úkor samotného císařství, neboť funkce panovníka postupně ztrácela nádech posvátnosti.

V polovině 11. století se definitivně vyhrotily spory mezi papežstvím a Byzancí o některá dogmata víry a o mocenský primát nad celým křesťanstvem. V roce 1054 do Konstantinopole odcestovala na byzantské pozvání papežská delegace vedená kardinálem Humbertem. Patriarcha Michael Kerularios mu zakázal celebrovat mši, Humbert položil na oltář chrámu Hagia Sofia exkomunikační bulu a patriarcha naopak uvrhl do klatby papeže a s ním celou latinskou církev. Tehdejší **křesťanská církev se tak rozdělila na západní římskokatolickou a východní pravoslavnou.**

Literatura:

- KÜNG, Hans. *Malé dějiny katolické církve*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2005, 148 s. ISBN 80-86598-25-x.
- FRANZEN, August, Roland FRÖHLICH a Bedřich SMÉKAL. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 398 s. ISBN 80-7195-082-3.
- BENEDIKT. *Velké postavy středověké církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, 414 s. ISBN 978-80-7195-527-6.
- FISCHER, Heinz-Joachim. *Dějiny papežů*. Vyd. 1. V Olomouci: Fontána, c2005, 169 s. ISBN 80-7336-220-1.
- GELMI, Josef a Marie GOLDMANNOVÁ. *Papežové: Od svatého Petra po Jana Pavla II.* 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994, 326 s., fotogr. na příl., barev. obr. příl. ISBN 80-204-0457-0.

Sicílie pod arabskou nadvládou

V roce 535, v počáteční fázi gótské války, Sicílii dobyl byzantský vojevůdce Belisar; stala se tak se součástí Byzantské říše. Hlavním městem byly Syrakusy, kde sídlil byzantský vojenský velitel zvaný „strategos“. Od 7. století na Sicílii začínali útočit Arabové ze severní Afriky, Španělska a Malty.

Dne 17. 6. 827 na Sicílii zaútočili Saracéni (Berbeři, Arabové, Peršané); jako první byla obsazena města Mazara del Vallo a Marsala (Marsa Allah = Alláhův přístav) na západě Sicílie. Jako poslední byla naopak dobyta města Taormina (902) a Rometta (963). Dobyvatelé Sicílii ovládli a zřídili tam islámský emirát. Hlavním městem se stalo Palermo, kde sídlil emír – stál v čele armády, státní správy, spravedlnosti, razil mince, jmenoval vládců měst a soudce. Jeho palác stál v místě, kde se nyní nachází královský palác z éry Normanů. Ve čtvrti Kalsa se nacházela pevnost, kde emír pobýval a vládl spolu se svými ministry. Palermo velmi vzkvétalo, mělo asi 300.000 obyvatel a bylo v něm kolem 300 mešit (největší z nich stála v místě dnešní katedrály a údajně se do ní vešlo 7000 osob). Islámská nadvláda Sicílii přinesla prosperitu a kulturní rozvoj. Vznikaly školy, kde se studovala medicína, matematika, islámská teologie, geometrie, astronomie, astrologie. Arabové také přinesli inovace v zemědělství a větší rozmanitost pěstovaných plodin – kromě tradičního obilí, oliv a vinné révy se nově začaly pěstovat také citrusové plody, bavlna, papyrus, len, konopí, cukrová třtina, zelenina, morušovník. Bylo zdokonaleno zavlažování pozemků, vyráběly se bavlněné a též vzácné hedvábné látky, cukr, papyrus. Arabové ovlivnili mimo jiné také tělesnou kulturu (veřejné lázně zvané *hammám*; oholená hlava, vousy, kosmetika; široké kalhoty a košile; turban či jiná pokrývka hlavy dle společenské pozice; zvláště ženy nosily také bohaté šperky) a styl bydlení (domy s vnitřním dvorem vytvořené podle starořímských vzorů).

Dařilo se obchodu, byl rozšířen přístav v Palermu, obchodovalo se především se Španělskem a s Orientem. Některá města si udržela velkou míru autonomie včetně vlastních soudů a institucí pocházejících z byzantské doby, musela však odvádět pravidelné poplatky. Naopak ve městech podrobených vojensky vládli přímo muslimové. Tam se původní obyvatelé museli důsledněji podrobit muslimským zákonům (nesměli šířit křesťanství, ale mohli ho sami v soukromí vyznávat; nesměli urážet islám, nosit zbraně, stavět si domy vyšší než domy muslimů, pít na veřejnosti víno apod.). Především v západní části ostrova zhruba polovina obyvatel konvertovala k islámu (Sicílie nespádala pod duchovní správu papeže a neměla v té době ani pevné kontakty s Konstantinopolí), zatímco východ zůstával převážně křesťanský. Vládcové byli ke křesťanům i k židům relativně tolerantní. Sicilský emirát se postupně rozdělil na tři části, původní prosperitu vystřídala nestabilita. V první polovině 11. století se Byzanc pokusila získat Sicílii zpět pod svou kontrolu. Na scéně se však objevila nová síla – Normani, kteří postupně ovládli jak jižní Itálii, tak také Sicílii.

Itálie v 11. století, rozvoj feudalismu

Po Jindřichu II. se vlády ujal **Konrád II.** (1024–39) ze salické neboli franské dynastie. V Itálii ho zpočátku podporovala církevní strana vedená milánským Arcibiskupem Aribertem, který Konráda roku 1026 korunoval v Miláně italským králem. Proti Konrádovým politickým snahám v Itálii naopak vystupovala velká světská šlechta. Císařem byl Konrád II. korunován v roce 1027, i tehdy však v Římě vypuklo další z mnoha protiněmeckých povstání. Drobnou šlechtu si Konrád naklonil tím, že v roce 1037 uzákonil dědičnost všech, tedy i malých, lén (*Constitutio feudis*). I nižší šlechtické rody (valvasoři) se tak stávají svobodnými vlastníky půdy a vymaňují se z moci velkých feudálů. V podstatě nastala pozemková reforma a byla podlomena moc velkých feudálů. Rozporů mezi feudály navíc dokázali využít ve svůj prospěch stále bohatší a sebevědomější měšťané.

Spory mezi velkými a drobnými feudály lze ilustrovat na situaci v Miláně. Drobná šlechta, zvýhodňovaná císařem, povstala proti velkému feudálovi, milánskému arcibiskupu **Aribertovi z Intimiana**, jehož rod patřil v té době k nejmocnějším v Itálii. Ten našel zprvu podporu u měšťanů, zatímco příslušníci drobné šlechty byli z města vyhnáni. Drobná šlechta si pozvala na pomoc císaře Konráda II., ten roku 1036 Aribertovo počínání odsoudil, sesadil ho a dal uvěznit blízko Piacenzy. Aribert uprchl a vrátil se zpět do Milána, kde měl podporu Miláňanů. Císař město obléhal, Miláňané se postavili císařským obléhatelům na odpor. Při té příležitosti poprvé použili budoucí symbol milánské soudržnosti a městských svobod, vůz tažený voly zvaný „carroccio“, na kterém byl oltář pro sloužení mši na bitevním poli.

Spojení biskupa a měšťanů však nebylo trvalé. Aribert byl v roce 1038 na císařovo naléhání papežem Benediktem IX. exkomunikován (tj. vyloučen ze svátostného společenství církve se zákazem zastávat jakýkoli církevní úřad). Proto začal dělat drobné šlechtě ústupky a smířil se i s novým císařem **Jindřichem III.** (1040).

Když si pak měšťané o něco později chtěli vydobýt větší podíl na vládě ve městě, spojili se právě s drobnou šlechtou, do jejich čela se postavil milánský šlechtic **Lanzone della Corte** a roku 1042 vytáhli zbraně proti arcibiskupovi a velkým feudálům, kteří byli z města vyhnáni a potom ho obléhali. Byla nutná nová vojenská intervence císaře, válka trvala celkem tři roky a skončila až v roce 1045, kdy bylo měšťanům přiznáno právo podílet se na vládě spolu se šlechtici, kteří se do města mohli vrátit, a s novým arcibiskupem, který však již neměl takovou moc jako jeho předchůdce. Zmíněné události přispěly k tomu, že se v Miláně začalo rozvíjet **komunální zřízení**.

Jindřich III. zvaný **Černý – der Schwarze** (1039–56) zdůrazňoval nadřazenost císařství církvi. Odvolával se na dokument *Privilegium Othonis* (962), podle kterého museli papežové před svým uvedením do funkce složit přísahu císaři. V souladu se svou politikou vyloučil římskou šlechtu z rozhodování o volbě papežů. Klement II. a další papežové zvolení během jeho vlády byli většinou německého původu.

Normani v jižní Itálii a na Sicílii

Normani přišli do Itálie v 11. století z Normandie. Byli mezi nimi šlechtici, rytíři, ale také kriminální uprchlíci a dobrodruzi, kteří se nechávali najímat jako žoldnéři. Zpočátku pomáhali langobardským vévodům z Beneventa, Salerno a Capuy proti Byzanci, která ovládala Puglii a Kalábrii, a spíše v abstraktním smyslu jí byla dlouhodobě podřízena jak knížectví Benevento, Salerno a Capua, tak námořní vévodství Neapol, Gaeta a Amalfi. Např. langobardský aristokrat **Melo** z Bari vedl v letech 1009–11 protibyzantské povstání; po porážce připravoval s pomocí Normanů odvetu, kterou zahájil v roce 1017; nakonec byl opět poražen a zemřel v Bambergu, když se vydal hledat podporu německého císaře.

Za vojenskou službu Normani dostávali peníze a menší pozemky. Např. již v roce 1029 získal **Rainulf Drengot** od nepolského vévody Sergia IV. v léno hrabství **Aversa**. Do dějin jižní Itálie a Sicílie se však mnohem výrazněji zapsali synové Tankréda z Altavilly (Hauteville-le-Guichard), příslušníci nižší normanské šlechty. Jedním z nich byl **Vilém Železná paže**, který spolu s bratrem Drogonem přišel do jižní Itálie kolem roku 1035, původně na výzvu Rainulfa Drengota z Aversy. Byl to schopný vojevůdce, v letech 1038–40 bojoval na straně Byzance proti Arabům na Sicílii, kde dokonce zabil syrakuského emíra, čímž si vysloužil svou přezdívku. Později se Normani přidali opět k Langobardům v dalším povstání proti Byzanci.

Roku 1042 Vilém Železná paže dobyl vévodství v Melfi (na pomezí Puglie). O uznání svých práv na dobytém území požádal Guaimara, langobardského vévodu ze Salerno, kterého Normani uznávali jako vládce Puglie a Kalábie. Vilém se tak stal Guaimarovým vazalem s titulem „conte di Melfi“. Guaimar s Normany z Altavilly ratifikoval spojeneckou smlouvu v naději, že tak zabrání útokům Rainulfa Drengota z Aversy. V různých částech normanského vévodství Melfi mělo vládnout kolegium 12 vojevůdců, mezi nimiž však měl Vilém Železná paže největší moc.

Jeho nástupce, bratr **Drogon** (1046–51), získal jako první Norman titul „conte di Puglia a Calabria“, který mu potvrdil sám císař Jindřich III. Moc i teritoriální ambice Normanů tak stále sílily. V roce 1047 Drogon dokonce dobyl Benevento. Měl však problémy s odbojnými jihoitalskými šlechtici (tzv. barony) a s bandity. Nakonec byl zavražděn, zřejmě byzantskými spiklenci. Dědicem titulu „conte“ (hrabě) se stal jeho mladší bratr, **Umfredo** (1051–57). Ten spolu s bratrem Robertem Guiscardem vedl Normany proti spojeným armádám papeže Lva IX. a císaře Jindřicha III. (1053); papež byl při té příležitosti dokonce zajat a uvězněn v Beneventu.

Sami papežové však časem pochopili, že Normani představují novou sílu, kterou by bylo možné využít proti Arabům, Byzantincům, Langobardům, stále mocnějším námořním městským republikám a nakonec případně i ve střetu s císařstvím.

V čele rodu stanul **Robert Guiscard** (1057–85), šestý syn Tankréda z Altavilly, o kterém píše ve svých pamětech mj. byzantská princezna Anna Komnena. Jeho spojenci byli mladší bratr Roger, langobardští vévodové ze Salerna i papež **Mikuláš II.** V roce 1059 se uskutečnil sněm v Melfi. Papež Mikuláš II. při té příležitosti Robertu Guiscardovi potvrdil práva na jihoitalských územích, která Normani již dobyli, a také na Sicílii, kterou ještě stále okupovali Arabové. Robert byl zprvu dědičně „conte di Puglia e Calabria“, od roku 1059 pak „duca di Puglia, Calabria e Sicilia“ a současně „conte di Sicilia“. Normani se tak v abstraktním smyslu stali vazaly papeže, který jim potvrdil jejich práva na dobytých územích. Zpočátku bylo toto vazalství jen formální, neboť Normani byli silní. Papežové se však pokládali za svrchované lenní pány jižní Itálie, což i v následujících staletích výrazně ovlivňovalo dějiny těchto oblastí. Jelikož papež takto uděloval jako léna i některá území, která před normanským obsazením jihu patřila do císařské mocenské sféry, vedlo to až k roztržce mezi papežským Římem a říší.

Robert Guiscard nejprve vybojoval mnohá jihoitalská území na úkor Byzance, v roce 1071 dobyl byzantskou metropolí Bari. Od roku 1061 spolu s bratrem **Rogerem I.** (sicilský hrabě 1062–1101) bojoval za dobytí Sicílie. V roce 1072 kapitulovalo hlavní město emirátu Palermo, v roce 1088 Syrakusy. Pak Robert Guiscard znovu obrátil pozornost na zbývající langobardské državy na jihu Itálie. V roce 1076 dobyl Salerno, o dva roky později se dočasně zmocnil také Beneventa, na které si činil nárok také papežský stát. Robert Guiscard podnikl rovněž tažení proti byzantskému císaři Alexiovi. Dobył ostrov Korfu a obléhal Kefalonii, kde v roce 1085 zahynul. Další nositelé titulu „duca di Puglia, Calabria e Sicilia“ byli: syn **Roger Borsa**, vnuk **Vilém II.** a nakonec synovec **Roger II.** Ten navíc po svém otci Rogeru I. zdědil Sicílii. Po spojení obou panství v roce 1030 byl Roger II. povýšen na krále (1130–54), čímž bylo založeno Sicilské království, které zahrnovalo jak Sicílii, tak i jižní Itálii. Hlavním městem bylo Palermo.

Roger II., nazývaný někdy také „emír emírů“, se narodil v roce 1095; vyrostl v Palermu, kde měl řecké a arabské učitele. V roce 1127 zdědil po bezdětném bratrancu Vilémovi II. také vévodství na jihu Itálie. Když pak dobyl ještě také Salerno a Amalfí, stal se de facto jediným vládcem italského jihu. 1127 proti němu papež **Honorius II.** (1124–30) zorganizoval s pomocí baronů válečnou výpravu, ovšem neúspěšně. Od tehdejšího „protipapeže“ **Anakleta II.** se Roger II v roce 1130 dočkal královské korunovace. Novou výpravu proti Rogerovi II. uspořádal „pravý papež“ **Inocenc II.** (1130–43) a německý císař **Lothar III.** s podporou Pisy a jihoitalských rebelů. Roger nakonec opět zvítězil a papež jeho královskou hodnost potvrdil. Byl jedním z nejmocnějších králů Evropy. Podnikal také válečné výpravy na sever Afriky a území jeho království se tak rozšířilo o oblast Tunisu.

V rámci Sicilského království existovala na území centrální Sicílie tzv. saracénská marka – nezávislý emirát, jehož hlavním městem bylo Agrigento. Ve státní správě Sicilského království, v armádě a v námořnictvu nadále zastávali významné pozice muslimové. Sicilský královský admirál **Jiří z Antiochie** byl naopak původem Řek. Ten dal postavit chrám Santa Maria dell' Ammiraglio v Palermu, jehož výzdobu zhotovili byzantští

mozaikáři. Normani v Sicilském království představovali jen asi 1% populace, vedle nich žili Langobardi, Řekové, Arabové. Ve státní správě se propojil arabský daňový systém, byzantské pojetí královské moci a anglo-normanský feudální řád (tj. šlechta kontrolovaná z centra prostřednictvím účinného byrokratického systému). Král poskytoval velkou pravomoc svým rádcům, kteří mnohdy ani nebyli šlechtického původu, a naopak omezoval práva místní rodové šlechty. Z ekonomického hlediska království dobře prosperovalo. Roger II. zemřel v roce 1154, pohřben je v Palermu.

Po něm vládl syn **Vilém I. Sicilský** (1154–66), někdy zvaný Zlý (*il Malo*). Ohrožovali ho silní rivalové: římský císař Fridrich I. Barbarossa, byzantský císař Manuel Komnenos, papež Hadrián IV. Uvnitř státu se navíc proti absolutismu, nastolenému již Rogerem II., bouřila místní šlechta (tzv. baroni). V roce 1160 vypuklo povstání, které vedl **Matteo Bonnel**: šlechta proti králi zosnovala na hradě Caccamo (v provincii Palermo) spiknutí. Na straně spiklenců byly i široké vrstvy obyvatelstva, krále naopak podporoval admirál a první ministr **Maione di Bari**, královští úředníci a emíři arabského původu. Admirál Maione di Bari byl v Palermu v roce 1160 zabit vůdcem spiklenců Bonnelem. Další útok byl namířen proti králi – ten byl uvězněn, někteří příslušníci jeho dvora byli zabiti, navíc začalo pronásledování a zabíjení muslimů, královské paláce byly drancovány. Králi pomohli na svobodu někteří vlivní biskupové. Během spiknutí však zahynul králův nezletilý syn Roger. Bonnel byl nakonec zrazen a zemřel na následky mučení. Během posledních let Vilémovy vlády byl zaveden přísný policejní režim. Vilém I. je pohřben v Monreale.

Po něm vládl jeho syn **Vilém II.** (1166–89), někdy zvaný Dobrý (*il Buono*), který měl za manželku Johanu Anglickou, dceru Jindřicha II. Plantageneta. Vilém II. byl oblíbenější než jeho otec. I on byl tolerantní vůči muslimům, zaměstnával islámské lékaře, astrology, básníky; muslimové měli vlastní soudnictví, mešity, tržiště. Vilém II. vedl poměrně ambiciózní zahraniční politiku, jeho spojenci se staly námořní republiky Janov a Benátky; pokusil se dobýt nová území na úkor Egypta a Byzance, ovšem bez výraznějších úspěchů. Jelikož další expanze království nebyla možná, hledal dohodu s Hohenstaufy a souhlasil se sňatkem své tety **Konstancie Sicilské** a **Jindřicha VI. Hohenstaufa** (1186). Za vlády Viléma II. byla zahájena stavba dómu v Monreale u Palerma, kde je také pohřben.

Vilém II. určil za dědičku svou tetu Konstancii (dcera Rogera II., narodila se až po otcově smrti). S takovým záměrem však nesouhlasila část normanské šlechty, která jako krále preferovala **Tankréda z Lecce** (1189–94). V roce 1194 Sicílii dobyl Jindřich VI. Hohenstauf, manžel Konstancie Sicilské, která je známá též jako Konstancie z Altavilly.

Literatura:

- HASKINS, Charles Homer. *Normani v evropských dějinách*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2008, 285 s. ISBN 978-80-7319-071-2.
- KOMNĚNÉ, Anna. *Paměti byzantské princezny*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1996, 565 s. ISBN 8020705279.

Raný rozkvět námořních republik

Označení námořní republika se používá pro některá významná přístavní města, která díky námořnímu obchodu získala již od středověku význačné ekonomické postavení a politickou nezávislost. V jižní Itálii se významnou námořní republikou stalo město **Amalfi**, které bylo zprvu rybářskou osadou, později se stalo důležitou byzantskou pevností na obranu proti Langobardům; začátkem 9. století již provozovalo rozvinutý námořní obchod. Amalfi bylo formálně součástí byzantského Vévodství neapolského, fakticky se však těšilo relativní samostatnosti. V roce 839 se Amalfi zmocnili Langobardi z Beneventa, ale vypuklo proti nim úspěšné povstání a Amalfi získalo definitivní samostatnost. Zapojilo se do ligy proti Arabům (Neapol, Amalfi, Sorrento, Gaeta), kterou podporoval také papež Lev IV. – porážka Arabů u Ostie (849). V Amalfi byly sepsány *Tavole amalfitane* – nejstarší námořní kodex. Koncem 10. století působila početná a silná kolonie obchodníků z Amalfi např. v Káhiře. V 11. století bylo Amalfi nejvýznamnějším přístavem v Tyrhénském moři – přijížděli do něj arabští, řečtí, vlámské a italské obchodníci. Od roku 1131 se však město ocitlo pod normanskou nadvládou. V té době již mělo menší obchodní význam a podnikání se zaměřilo hlavně na stavbu lodí pro křížové výpravy.

Nejznámější a nejdéle existující italskou námořní velmocí však byly **Benátky**. Již v době Římské říše byly ostrovy a laguny severního Jadranu (Venetia) místem letních pobytů zámožných obyvatel z vnitrozemí. Místní obyvatelé se zprvu živili rybolovem, výrobou mořské soli a dopravováním zboží podél jadranského pobřeží. Po rozpadu Římské říše tuto oblast spravovali byzantští místodržící. Velký příliv obyvatel na benátské ostrůvky nastal během langobardské invaze do Itálie (568), kdy se sem stěhovali uprchlíci ze souše. Faktem také je, že Langobardi tuto oblast, chráněnou a spravovanou byzantskými vojenskými veliteli, nikdy nedobylí. V roce 697 je historicky doložen první benátský dóže (*Dux Veneticorum*) **Paulus Lucius Anafestus** – Paolo Lucio Anafesto, pocházející z místní aristokracie. Venetia Maritima se tak stala vévodstvím, které bylo součástí byzantského exarchátu v Itálii. Benátky si udržely nezávislost i po roce 751, kdy Langobardi dobyli hlavní město exarchátu Ravennu. Ani Frankové oblast neovládli, neboť byzantský císař vyslal benátskému vévodství na pomoc svou flotilu a zdůraznil svou svrchovanost nad benátským územím. Zvláště po té, co Arabové dobyli Sicílii a ovládli obchodní cesty v jižnějších oblastech Středomoří, se Benátky staly „bránou Evropy otevřenou na Východ“. Zprvu se Benátčané zaměřovali spíše na nákup orientálního zboží od řeckých a syrských mořeplavců, to pak dopravovali po řekách do měst v severní Itálii. Aktivněji se v námořním obchodu začali angažovat přibližně v 9. století. Jejich hlavním vývozním

artiklem byli otroci (často zajatí Slované, kteří zatím nepřistoupili na křesťanskou víru) a dřevo; zpět do Evropy dováželi luxusní orientální zboží, které nakupovali v Konstantinopoli. Obchodem získaný kapitál pak investovali nejen do rozvoje obchodování, ale také do stavby lodí. Přímá byzantská nadvláda nad Benátkami slábla a z někdejšího byzantského vévodství se stala republika – **Repubblica di San Marco** neboli **la Serenissima**.

V 11. století Benátky, i díky „zlaté bule“ (tzv. **Crisobolla**) císaře Alexia I. Komnena z roku 1082, získaly velká privilegia a mohly tak kontrolovat většinu obchodu s Byzancí. Vybudovaly si obchodní základny v Istrii a Dalmácii, kde jim od 11. století patřily nejvýznamnější přístavy – Zadar, Dubrovník, Split aj. Benátští obchodníci byli přítomni v Řecku, Malé Asii a Egyptě. Moc Benátek pak ještě více vzrostla v době křížových výprav (Benátčané zajišťovali na svých lodích přepravu křížáků; během 4. křížové výpravy se zapojili do drancování Konstantinopole, odkud si přivezli mj. mnohá uloupená umělecká díla (z Byzance údajně pochází 90% tzv. pokladu baziliky sv. Marka, která byla také postavena v byzantském stylu). Republika sv. Marka byla tzv. oligarchická republika, vládl v ní volený dóže a rada složená z nejbohatších obchodníků.

Další významnou námořní republikou byla **Pisa**. Do roku 1000 Pisu často ohrožovali saracénští piráti, proti kterým v 11. století podnikla spolu s Janovem řadu úspěšných výprav. Když toto nebezpečí pominulo, Pisa se zmocnila Korsiky a získala také kontrolu nad Sardinii. Již v roce 1063 byla v Pise zahájena stavba proslulého románského dómu (vysvěcen byl v roce 1118). Použitý stavební materiál pocházel z válečné kořisti, kterou pisánští mořeplavci získali v Palermu během výpravy proti muslimům. V letech 1135 a 1137 Pisa napadla a vydrancovala Amalfi, které v té době již upadalo následkem expanze Normanů. V pozdějších konfliktech mezi papežstvím a císařstvím se Pisa dala na stranu ghibellinů, tedy císaře, zvláště Fridricha Barbarossy. Za to jí připadlo výjimečné postavení, byl jí přiznán monopol námořního obchodu kolem pobřeží celé Toskány. Tamní měšťané mohli sami volit nejen konzuly, ale též podestu (první případ jeho svobodné volby v italských dějinách). Fridrich Barbarossa chtěl kromě jiného získat pisánské loďstvo k výpravě proti Sicílii.

Ve 13. století se Pisa dostala do ozbrojených konfliktů s Janovem, Luccou a Florencií. V roce 1284 utrpěla od Janova porážku v bitvě u Melorie. Postupně ztratila své pozice na Korsice (ve prospěch Janova) a na Sardinii (ta od roku 1323 připadla Aragonským). Samostatná existence Pisy jako námořní republiky skončila v roce 1406, kdy byla ovládnuta Florencií.

Janov se nejprve připojoval k akcím Pisy proti Saracénům, ale od 12. století zakládal vlastní obchodní základny na Středním východě a v oblasti Černého moře. Zejména díky křížovým výpravám tzv. „Republika svatého Jiří“ velice zbohatla. Janované byli velmi dobří námořníci, obchodníci, bankéři a finančníci. Janov vedl dlouhodobý spor s Pisu kvůli vlivu na Korsice, ve kterém Janov nakonec zvítězil (1284, bitva u Melorie). Významná byla rovněž smlouva s byzantským císařem Michaelem VIII. Paleologem z roku 1261, kdy Janované byzantského císaře podpořili ve snaze o znovuzískání Konstantinopole a zrušení tzv. Latinského císařství (existovalo v letech 1204–61 jako důsledek IV. křížové výpravy). Za to Janované získali kontrolu nad černomořskými úžinami.

Spory mezi církví a říší, boj o investituru

Za vlády císaře **Jindřicha IV.** (1056–1106) vyvrcholil boj mezi papežem a císařem o investituru (jmenování a ceremoniální uvádění do úřadu) biskupů v Německu a v Itálii. Dosavadní praxe byla taková, že biskupy jmenoval panovník, který jim uděloval též četné feudální výsady, světskou moc a bohatství. Vliv císaře v církevních záležitostech byl veliký, současně se však začínala obnovovat prestiž a moc papežského úřadu. V roce 1059 se církevní reformní kruhy shodly, že jako papeže prosadí Gerharda Burgundského, který přijal jméno **Mikuláš II.** Volbu provedlo v Sieně pět kardinálních (tj. hlavních) biskupů z Říma a okolí spolu s několika „reformátory“. Významnou osobností v Římě byl francouzský kardinál Umberto (Humbert) di Silva Candida, který napsal pojednání *Proti svatokupecům (Adversus simoniacos)*: příčinu všeho zla viděl v propojení věcí světských a duchovních, odsuzoval tudíž laickou investituru. Podobný názor měl také jiný významný příslušník římské kurie, Ildebrando Aldobrandeschi di Sovana (Hildebrand ze Sovany), budoucí papež Řehoř VII. V dubnu 1059 byla svolána synoda v Lateránu, kde byl vydán dekret o volbě papeže (měli o ní rozhodovat jen kardinální biskupové neboli kolegium kardinálů, jak se ostatně děje dodnes). Dalšími palčivými tématy, kterými se synoda zabývala, bylo svatokupectví (tj. korupce v církvi) a nedodržování celibátu mnohými příslušníky církve.

Ve světské politice Mikuláš II. navázal dobré vztahy s Normany, kteří si dobyli silné pozice na jihu Itálie. Hraběti Richardovi Drengotovi z Aversy dal v léno Capuu (Alexandr II. později přidal Gaetu), vévodovi Robertu Guiscardovi (původem z Hauteville-la-Guichard v Normandii) Puglii, Kalábrii (a perspektivně) Sicílii. Tato území však před normanským obsazením spadala zčásti do císařské mocenské sféry – to vedlo k vážné roztržce mezi Římem a říší.

Jednou z bezprostředních příčin rozporu mezi papežem a císařem byl vývoj situace v Miláně – akce tzv. **patarie** (radikální hnutí zejména chudých vrstev, které požadovalo návrat církve k evangelické chudobě a odsouzení zkorumpovaného kléru – zvláště velkých církevních feudálů). Vůdci hnutí byli bratři **Landolfo** a **Erlebaldo Cotta**; podporoval je také Anselm z Baggia (u Milána), pozdější papež **Alexandr II.** (1061–73). V roce 1070 patarini donutili odstoupit milánského arcibiskupa Guida da Velate, kterého dosadil a podporoval císař, ovšem papež ho exkomunikoval. Na jeho místo byl dosazen řadový kněz Attone (di Milano), který byl nakonec uznán i papežem a vysvěcen v roce 1072. Attone podporoval i nový papež Řehoř VII. (1073–85). Milán v té době dosáhl větší autonomie ve správě vlastních záležitostí.

Jindřich IV. se ovšem snažil zajistit si v Itálii moc prostřednictvím vlastního kandidáta Gottfrieda z Castiglione, kterého jmenoval milánským arcibiskupem bez schválení ze strany papeže. Gottfried byl nakonec roku 1075 papežem exkomunikován. V severoitalských městech byly konflikty mezi kandidáty na biskupský úřad stále častější. Proti sobě stáli stoupenci církevních reforem podporovaní papežem a císařští přívrženci, kteří reformy odmítali.

Řehoř VII. (1073–85) se stal papežem na přání římských lidových mas. Hned ve druhém roce pontifikátu vydal bulu *Dictatus Papae*, soubor 27 tezí, které vymezovaly papežské pravomoci. Řehořovým cílem bylo vymanit církev z vlivu světských vládařů a posílit prestiž papežství. Současně začal s velkou horlivostí reformovat církev zevnitř (tzv. gregoriánská reforma) – byla zpřísněna ustanovení o zákazu simonie (svatokupectví) a o povinném kněžském celibátu.

Počátek konfliktu mezi papežem Řehořem VII. a císařem Jindřichem IV. kvůli jmenování biskupů a opatů (v Milánsku i jinde) spadá do roku 1075. S evropskými králi (francouzským, anglickým, španělským) papež vycházel vcelku dobře, s německým císařem však nikoli. Papež Jindřichovi pohrozil exkomunikací, ten však na shromáždění ve Wormsu (1076) přiměl své oddané, převážně německé, biskupy, aby papeže prohlásili za sesazeného. Papež pak Jindřicha skutečně exkomunikoval, čímž ho v podstatě také zbavil jeho císařské hodnosti. Byl to první případ tohoto druhu v historii.

Německá šlechta prohlásila, že Jindřichovi vypoví poslušnost, nebude-li během jednoho roku zproštěn exkomunikace. Jindřich se tudíž v lednu 1077 vypravil jako kající do **Canossy**, na hrad markraběnky **Matyldy Toskánské**, která s papežem sdílela jeho reformní názory. Tam ho očekával papež, který zrovna cestoval na plánovaný říšský sněm do Aušpurku, kde měl být zvolen nový německý král. Jindřich projevil pokání a získal rozhřešení (mj. na přímluvu Matyldy, která byla Jindřichovi feudálně podřízena, a opata Huga z Cluny, který byl Jindřichovým kmotrem).

Matylda Toskánská pocházela z Mantovy, její manžel Gottfried Lotrinský zv. Hrbatý byl úkladně zavražděn, sama pak spravovala veliké panství. Když císař dále brojil proti papeži, Matylda se postavila otevřeně na papežskou stranu. Od roku 1080 vedla s Jindřichem válku, pomáhala zamezit jeho vstupu do Říma (1081). Císař se jí pomstil zdevastováním jejího panství. Po té, co císař v roce 1084 dobyl Řím a vyhnal Řehoře VII., Matylda jeho vojsko vracující se do Německa porazila u Sorbary (Modena). V roce 1089 se Matylda provdala za velmi mladého Welfa (Guelfa) V. z Bavorska – jeho rodina stála vůči císaři v opozici, sňatek tedy u císaře vyvolal další ostrou reakci a nové tažení do Itálie; válčení se táhlo až do roku 1097 a nemělo definitivního vítěze. Spor urovnal až Jindřich V. v roce 1111, když Matyldě navrátil území, o která ji během válek připravil Jindřich IV. Navíc ji korunoval italskou místokrálovnou. Matylda neměla dědice a panství se po její smrti rozpadlo na malé feudální útvary, některé části byly začleněny do papežského státu. Matylda zemřela roku 1115. Byla pohřbena v Římě v bazilice sv. Petra. Dante ji umístil do Ráje mezi bojující za víru (zpěv XI).

Jindřichova situace v Německu se po získání papežova odpuštění zlepšila, a tak dál trval na právu investitury. V roce 1080 tudíž Řehoř Jindřicha sesadil podruhé, Jindřich vypověděl papeži poslušnost. Svolał říšský sněm do Brixenu, kde byl vznesen požadavek na papežovu rezignaci. Byl zvolen vzdoropapež Wibert z Ravenny – **Klement III.** Až roku 1084 se Jindřichovi podařilo vstoupit do Říma, kde byl korunován tímto „vlastním“ papežem. Řehoř zatím našel útočiště v Andělském hradu, který však obléhaly německé oddíly. Město nakonec dobyl Norman Robert Guiscard a donutil Jindřicha IV., aby odtáhl. Normané město zpustošili. Obyvatelé Říma se proti papeži vzbouřili, proto město opustil a odešel s Normany do Salerna. Tam v roce 1085 zemřel (v roce 1606 byl svatořečen).

Jindřichova situace v Německu se zkomplikovala, povstali proti němu vévodové v Sasku a v Bavorsku. Jeho syn Konrád se za podpory italských měst ke vzpouře připojil. Druhý syn, **Jindřich V.** (1106–1125), se stal císařem po té, co byl jeho otec roku 1106 sesazen na říšském sněmu v Mohuči. Pod tlakem německých velmožů usiloval o mírové řešení sporu o investituru. Došlo k dohodě, která předpokládala oddělení věcí světských a duchovních: císař se zřekne práva radikálně zasahovat do volby biskupů. V roce 1122 byla ve **Wormsu** uzavřena úmluva (konkordát) mezi Jindřichem V. a papežem Kalixtem II., podle níž měla mít při investituře biskupů v Itálii přednost papežská autorita, v Německu císařská. Císař se vzdal práva na duchovní investituru prstenem a berlou a ponechal si pouze právo regální (feudální) investitury prováděné žezlem, která měla proběhnout v Německu ihned po zvolení, v případě italských a burgundských biskupů do šesti měsíců po vysvěcení.

Počátek a rozvoj městských komun

V průběhu 11. století ve městech severní a střední Itálie, tedy v těch částech Apeninského poloostrova, které spadaly pod svrchovanost německého císaře, začala vznikat nová forma politického uspořádání – tzv. městská komuna neboli samosprávná obec, později městský stát, s poměrně velkou autonomií vůči velkým feudálům. Významné italské komuny byly především tyto: Milán, Pavie, Padova, Parma, Mantova, Verona, Asti, Como, Bologna, Pisa, Florencie, Siena, Arezzo, Pistoia, Perugia aj.

Důležitým předpokladem pro vznik městských komun byl celkově příznivý hospodářský a demografický vývoj po roce 1000, větší bezpečnost měst, imunity a jiné výsady, které města průběžně získala skrze císařem podporované biskupy, prosperita městského obyvatelstva, rozvoj řemesel a obchodu, příliv nových obyvatel – do měst se stěhovala drobná šlechta i venkovské obyvatelstvo.

Oficiální akt zakládání komun probíhal tak, že ve městech sídlící příslušníci drobné šlechty, podporovaní vlivnými měšťany (např. soudci, notáři apod.) a pozemkovými vlastníky, složili společnou přísahu (coniuratio) a „dali dohromady“ (in comune) svá feudální privilegia, která se takto stala kolektivním vlastnictvím a přešla na všechny účastníky dohody, tedy i bohaté nešlechtice, a v širším slova smyslu na celé město. Všichni účastníci dohody se zavázali spolupracovat s biskupem a bránit město vůči velkým feudálům.

Zpočátku byly komuny spíše provizorní a tvořené jen několika členy, brzy se však dokázaly prosadit jako organizovaná mocenská centra. Na konci 11. a na začátku 12. století v městských komunách již existovala určitá politicko-správní struktura. V čele města stálo kolegium volených konzulů. V komunách se rovněž scházelo městské shromáždění. To bylo na počátku složeno ze zakládajících členů komuny (arengo). Později se z něho vyvinula velká generální rada, ve které zasedalo až několik stovek členů.

V pozdější fázi, zhruba od konce 12. století, bylo kolegium konzulů nahrazeno jedinou osobou, kterou byl tzv. „podestà“. Tento významný představitel města měl zaručovat větší stabilitu a být prostředníkem mezi různými sociálními skupinami: dbát na zachování míru, pronásledovat zloděje a padělatele peněz, chránit město proti vnějšímu nepříteli apod. Aby byla zaručena jeho nestrannost, musel to být cizinec. Byl volen velkou radou. Při výkonu své funkce musel respektovat tzv. statuta schvalovaná městskou radou; statutární ustanovení měst mj. určovala plat podesty a vymazovala jeho kompetence.

Významným předpokladem podílu na politické moci bylo členství v profesních korporacích neboli ceších, které sdružovaly příslušníky téže profese. V rámci jednotlivých cechů byly stanovovány společné normy, ceny výrobků, platy zaměstnanců, pracovní postupy; poskytovala se pomoc nemocným členům a jejich rodinám, zajišťovalo se vzdělání apod.

Vrstvy obyvatel: 1) **grandi** (magnati) – městská aristokracie, vlastníci pozemkového majetku feudálního původu; 2) **popolo grasso** – příslušníci velkých cechů (arti maggiori), zejména kupci, bankéři, notáři, soukeníci, lékárníci a lékaři; 3) **popolo minuto** – nižší měšťanstvo, příslušníci menších cechů (arti minori), zejména drobní kupci a řemeslníci, kteří si postupem času také vybojovali určitý podíl na řízení města. Komuna však zahrnovala jen tzv. plnoprávné občany – z účasti na správě města byli vyloučení rolníci a ti, kdo ve městech neměli žádný majetek.

Postupem času, přibližně od 13. století, získaly podíl na vládě i střední vrstvy městského obyvatelstva, jejichž zájmy hájil volený „capitano del popolo“ (vysoký městský úředník, zástupce lidové strany). Skutečným velkoměstem a velmi významnou a silnou komunou byl Milán. Tamní konzulové sice teoreticky uznávali říšskou svrchovanost, ale v praxi se císařské autoritě protivili, což vedlo ke vzájemným střetům.

Naopak Řím, přestože byl hlavním městem křesťanstva s výsadou korunovace císařů, byl takřka v rozvalinách, měl sotva 20.000 obyvatel. Místní šlechtické rody, v dané době Frangipani a Pierleoni, se přely o vliv nad městem a nad papežem. Existence senátu jako orgánu městské správy byla spíše jen formální.

Tážení Fridricha Barbarossy do Itálie

Jindřichem V., který se zasloužil o konkordát wormský, vymřela salická dynastie císařů. Na německý trůn po něm nastoupil Lothar ze Supplingenburgu – **Lothar III. Saský** (1125–37). V roce 1132 se vypravil do Itálie, kde překonal odpor severoitalských měst (Milán, Verona), postoupil až k Římu a roku 1133 získal císařskou korunu. Korunovaci provedl v lateránské bazilice sv. Jana papež **Inocenc II.** podporovaný stranou Frangipane, francouzskými cisterciáky (Bernard z Clairvaux), francouzským králem Ludvíkem VI. a anglickým králem Jindřichem I., zatímco baziliku sv. Petra ovládal „protipapež“ **Anaklet II.**, původem z římské židovské bankéřské rodiny, kterého podporovali Pierleoni a Norman Roger II., kterého Anaklet v roce 1130 stvrdil jako sicilského krále. V roce 1136 Lothar tážení do Itálie zopakoval a měl zájem podrobit si jižní Itálii, především Puglii. Napadal normanská území a dorazil až k Bari, které zdevastoval. Roger II. se proto raději stáhl na Sicílii. O vlastnictví Puglie vznikl spor mezi Lotharem a papežem Inocencem. Lothar měl v úmyslu pokusit se o dobytí Sicílie, ale ve vojsku vypukla nespokojenost, tudíž tážení vzdal. Zemřel roku 1137 během návratu do Německa.

Jeho nástupcem se stal **Konrád III. Hohenstauf** (1138–52), první německý král ze Štaufské (Hohenstaufské) dynastie. Byl po dlouhou dobu konkurentem Lothara III., italským králem byl zvolen již v roce 1127, v Monze ho korunoval milánský arcibiskup Anselmo Pusterla, kterého za to papež Honorius II. exkomunikoval. Po Lotharově smrti byl roku 1138 zvolen králem Římanů. V rámci této hodnosti např. udělil několika italským městům (Janov, Asti, Piacenza) právo razit vlastní mince. Nikdy se ovšem nedočkal císařské korunovace v Římě.

V době vlády Konráda III. působil kazatel a reformátor **Arnaldo z Brescie**. Arnaldo studoval v Paříži, byl Abelardův žák. V Bresci kolem r. 1130 vstoupil do kláštera a stal se kazatelem. Město se v té době měnilo v sebevědomou komunu a současně se ozývaly kritické hlasy proti zkorumpovanému kléru a proti mocným biskupům, kteří město ovládali. Arnaldo se domníval, že cestou k očiště církve bude zbavení vysokého kléru jeho majetků. Biskup Maifredo se důsledků Arnaldových kázání obával, v roce 1138 se tedy vydal do Říma k Inocenci II. a žádal Arnaldovo odsouzení – k tomu došlo následujícího roku během II. lateránského koncilu. Lidové vrstvy se vzbouřily a postavily se za Arnalda, ten ale přijal exil ve Francii po boku svého učitele Abelarda. Bernard z Clairvaux dal svolat koncil v Lens (1140), kde mělo být odsouzeno Abelardovo i Arnaldovo učení – oba měli dožít v izolaci v klášteře. Arnald po kratším pobytu v klášteře sv. Jenovéfy v Paříži uprchl do Švýcarska a kolem r. 1143 do Čech – tam pobýval u papežského legáta kardinála Guida

Ghefucciho di Città di Castello – budoucího papeže Celestina II. (1143–44), který často vystupoval jako prostředník mezi stoupenci Bernarda a podporovateli Arnalda, který byl považován za heretika, protože ve své kritice církevních poměrů byl příliš radikální – kritizoval nejen nešvary v církvi, ale také její světskou moc jako takovou.

V Římě se v té době vyostřil konflikt mezi papežskou mocí a občany, které vedl **Giordano Pierleoni**, bratr zesnulého Anakleta II. (rodina Pierleoni nadále bojovala o vliv s rodinou Frangipane). Giordano Pierleoni v Římě usiloval o založení laické komuny (republiky) po vzoru severní Itálie. Během krátkého pontifikátu **Lucia II.** (1144–45) byla dokonce vydána municipální ústava, která papeže zbavovala světské moci. Byla zrušena funkce římského prefekta, naopak posílen byl volený senát, v jehož čele stál volený představitel – *patricij*. Tuto funkci zastával právě Giordano Pierleoni. Lucius II. zval na pomoc Konráda III., ale bez výsledku; jednal tedy sám, s malým vojskem napadl sídlo senátu na Kapitolu, ovšem výsledkem bylo zabití několika kardinálů i samotného papeže, který byl údajně zraněn kamenem do hlavy.

Dalším papežem byl **Evžen III.** (1145–53). Arnaldo z Brescie měl v úmyslu usmířit se s církví. Vypravil se proto k papeži, který sídlil ve Viterbu, a získal od něj odpuštění. Po té se vydal na pouť do Říma, kde republikánské hnutí ještě zesílilo a Arnaldo se k němu přidal, za což byl exkomunikován. S hnutím částečně sympatizoval Konrád III. i jeho nástupce Fridrich I. Barbarossa (1152–90); Evženovi III. se však nakonec podařilo získat Fridricha na papežskou stranu.

Další papež, **Hadrián IV.** (1154–59), uvalil na celý Řím interdikt. Další vývoj situace se obrátil proti Arnaldovi – **Fridrich I. Barbarossa** papeži slíbil, že Arnalda dostihne a předá k odsouzení oplátkou za vlastní císařskou korunovaci. Arnaldo pak byl skutečně vydán římské kurii a byl odsouzen k smrti oběšením a upálením (1155).

Fridrich I. Barbarossa ze Štaufské (Hohenstaufské) dynastie byl synovec Konráda III., vládl v letech 1152–90 a by to panovník nebývalé moci. Již na počátku jeho vlády bylo zřejmé, že dojde ke střetu mezi ním a městy na severu Itálie v čele Milánem. Fridrich I. se v Itálii politicky i vojensky velmi angažoval, neboť potřeboval posílit svou prestiž a získat nové bohatství. Za bojů o investituru královská a císařská moc v Německu ztratila podporu vysokého kléru a sílila tam moc feudálů – konkurentů krále. Císařovi protivníci si začali říkat guelfové (podle Hi Welf – ať žije bavorský vévoda Welf), jeho stoupenci si říkali ghibellini (označení vzniklo zkomolením jména štaufského rodového sídla Waiblingen).

V roce 1154, při příležitosti korunovační cesty Fridricha I. Barbarossy do Pavie, se odehrál říšský sněm (dieta) v Roncaglii (poblíž Piacenzy). Účastnili se ho mj. markýz monferratský a zástupci mnoha komun (např. Lodi, Pavie a Como si mj. stěžovaly na expanzivní politiku Milána). Fridrich se snažil upevnit svou císařskou moc a přišlo mu tedy vhod, že italská města dlouho nemohla najít porozumění a společný postup. V některých městech našel nové spojence. V roce 1155 Fridrich Barbarossa upevnil své pozice v Římě (mj. tím, že potlačil hnutí vedené Arnaldem z Brescie), po té byl papežem Hadriánem IV. korunován na císaře.

V roce 1158 začala dlouhá válka Fridricha I. s Milánem. Císař v prvních letech války opakovaně vítězil. Měl velkou převahu, v jeho vojsku bojovaly oddíly z Lombardie, Benátek, Emilie, římské legie a též asi 10.000 Čechů, které mu poskytl Vladislav II. (za to získal potvrzení královského titulu).

Ve sporu s italskými městy šlo především o tzv. **regálie** – výsostné odznaky královské a císařské moci (vybírání daní, mýtného a cla, ražení mincí, ustanovování soudů, ovlivňování volby konzulů nebo dosazování podesty apod.). O právní zakotvení vztahu k regáliím se jednalo na druhém sněmu Roncaglii v roce 1158. Císař kvůli tomu vytvořil zvláštní komisi složenou z boloňských právníků. Některá práva byl ochoten městům na roční poplatek přenechat: právo volit si konzuly, vybírat mýtné a clo, razit mince. Zakázal však zakládat ligy měst a vést soukromé války. Navíc ustanovil, že města musí podporovat naturáliemi císařské vojsko. Z toho vznikly mezi císařem a městy vážné konflikty. Na straně císaře stála tradičně města Como, Lodi a Pisa.

V roce 1162 došlo ke zdrcující porážce Milána císařským vojskem. Miláňané museli odevzdat všechny symboly moci a dokonce také zbořit hradby. Toto působilo jako odstrašující příklad – např. Brescia a Bologna potom ochotně uznaly Fridrichovy nároky, zaplatily příslušný tribut a uznaly císařského podestu.

Také v Toskánsku měla města uzнат vrchní moc císařových vyslanců – tzv. vikářů, kteří byli dosazováni z Německa na post toskánských markrabat. Kromě nich se císař opíral také o místní šlechtu (conti, castellani, visconti), k níž patřily např. rody Guidi a Alberti z okolí Florencie. Toskánská města nebyla tak odbojná jako města na severu, císař tedy vůči nim postupoval s větší benevolencí, souhlasil s jejich vnitřní autonomií a s vládou místních konzulů, města si většinou mohla také ponechat výhradní práva v některých oborech činnosti (tj. určitý druh regálií). Naprosto výjimečné postavení připadlo Pise, která měla monopol námořního obchodu na pobřeží celé Toskány. Tamní měšťané mohli svobodně volit nejen konzuly, ale i podestu; v Pise se jednalo o historicky první případ takové svobodné volby. Fridrich totiž chtěl získat pisánské loďstvo k výpravě proti Sicílii; za to Pise přislíbil privilegia v Neapoli, Palermu a Messině; Janovu naproti tomu slíbil Syrakusy.

Mezitím města na severu Itálie začala organizovat aktivnější odpor proti císaři. V roce 1164 vznikla tzv. Veronská liga (Verona, Benátky, Vicenza, Padova), na kterou v roce 1167 navázala Lombardská liga, do níž se zapojila další města (Milano, Brescia, Bergamo, Cremona, Mantova, Lodi, Bologna, Asti aj.). Císaře naopak podporovala Pavie a markrabě monferratský.

Dne 29. 5. 1176 došlo k rozhodující **bitvě u Legnana**, kde proticísařsky orientované komuny zvítězily. Po 7 letech příměří a vyjednávání byl roku 1183 uzavřen mír v Kostnici. Mírová smlouva přinesla výhody městům (právo stavět ve svém okolí pevnosti, nezávislost soudní moci, právní autonomii – možnost vydávat vlastní statuta, nezávislost v daňové oblasti) i církvi (biskupové si vyhrazovali právo investitury městských

konzulů). Za to Fridrich vyžadoval placení ročního tributu a formální uznání své císařské autority. Fridrich I. Barbarossa zemřel v roce 1190 během 3. křížové výpravy.

Jeho nástupcem byl syn **Jindřich VI.**, který se v roce 1186 oženil s Konstancí Sicilskou, dcerou Rogera II., čímž získal nárok na titul sicilského krále. Po otci byl též králem německým a italským; císařem byl korunován v Římě roku 1191. Po té se zaměřil na ovládnutí normanského království na Sicílii. Jeho konkurentem byl příbuzný Konstancie Tankréd Sicilský neboli **Tankréd z Lecce** (1189–94), který však předčasně zemřel. Jindřich VI. podnikl s podporou janovské a pisánské flotily válečné tažení, během kterého Sicílii dobyl, a o Vánocích roku 1194 byl korunován na sicilského krále. Jeho ženě Konstancii se den po korunovaci se narodil v Jesi syn **Fridrich II.** Král Jindřich VI. byl na Sicílii mezi šlechtou obávaný, jeho vláda měla rysy tyranie, ze sicilského království chtěl učinit vlastní feudum Hohenstaufů, čímž mj. narážel na odpor papežů, kteří se sami považovali za svrchované lenní pány na Sicílii. Přílišná moc koncentrovaná v rukou Hohenstaufů totiž byla nebezpečná pro samotný papežský stát, který se takto ocital v obklíčení. Jindřich VI. však v roce 1197 náhle zemřel. Na Sicílii ještě před tím stihl zajistit nástupnictví tříletému synovi Fridrichovi II. V Německu se jeho nástupcem stal Otto IV. z Brunswicku.

Literatura:

- OPLL, Ferdinand. *Fridrich Barbarossa: císař a rytíř*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2001, 354 s. ISBN 80-7185-342-9.
- LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1999, 319 s. ISBN 80-7021-274-8.

Fridrich II., konflikt mezi říší a církví

Po smrti Jindřicha VI. (1197) a Konstancie Sicilské (1198) se oficiálním ochráncem jejich malého syna Fridricha II. stal **Inocenc III.** (1198–1216), velmi vlivný papež s imperiálními ambicemi (v roce 1202 vyhlásil čtvrtou křížovou výpravu, během níž došlo mj. k dobytí Konstantinopole křížáky a k založení Latinského císařství, které trvalo do roku 1261). Poručnictvím nad budoucím sicilským králem si papež zajistil kontrolu nad Sicílií a jižní Itálií, které považoval za svá vazalská území, a obával se, že by mohly být v budoucnu připojeny k říši. Fridrich II. vyrůstal v Palermu, kde poznal život různých národů (Arabů, Řeků, Židů) a jejich jazyky. Ve čtrnácti letech byl prohlášen za zletilého a ujal se vlády nad Sicílií (1208). V 15 letech se na radu papeže oženil se svou první manželkou Konstancií Aragonskou. Fridrichova cesta k císařské koruně však byla komplikovaná: po smrti císaře Jindřicha VI. se měl stát jeho nástupcem bratr **Filip Hohenstauf**, ale papež prosazoval **Otu IV. Brunšvického** z rodu **Welfů**. Soupeření mezi Filipem a Otou IV. trvalo až do roku 1208, kdy byl Filip zavražděn. Ota IV. podnikl v roce 1209 cestu do Itálie a byl v Římě korunován na císaře. V roce 1210 však zaútočil na Sicílii, s čímž papež zásadně nesouhlasil, Otou IV. tedy exkomunikoval, čímž ho de facto zbavil královské a císařské hodnosti, podnítil proti němu Lombardii a Toskánsko, a s podporou francouzského krále podpořil kandidaturu Fridricha II. Ten byl v roce 1211 na říšském sněmu v Norimberku zvolen německým a římským králem. V této hodnosti vydal mj. *Zlatou bulu sicilskou* (1212), jíž zaručoval Přemyslu Otakarovi I. dědičnou královskou a také kurfiřtskou hodnost – tj. právo volit římského krále.

Definitivní porážku Oty IV. a následný vzestup Fridricha II. pak znamenala **bitva u Bouvines** (1214), v níž Francie porazila koalici Welfů, Anglie a Flander. Spory mezi stoupenci Welfů (guelfů) a Hohenstaufů (ghibellinů) nicméně byly velmi zakořeněné a z Německa se přenesly také do Itálie a do italských městských komun, kde postupně dostaly nový obsah také v lokální politice (probíhaly války mezi guelfskými a ghibellinskými městy či ghibellinsky orientovanými feudály; časté byly i rozpory uvnitř samotných měst).

Ve prospěch Fridricha II. se vyjádřil i IV. lateránský koncil (1215), po němž následovala císařská korunovace v Cáchách a v roce 1220 pak ještě i v samotném Římě. V době pontifikátu **Honorie III.** (1216–27) mu bylo dovoleno vrátit se na Sicílii a věnovat se rozvoji Sicilského království. Ovšem platila podmínka, že ho nesmí spojit s německou říší, a navíc musel papeži slíbit, že zorganizuje novou křížovou výpravu.

Po návratu na Sicílii se Fridrich II. věnoval reorganizaci tamních poměrů: podle zásad normanského práva začal budovat centralizovaný stát, potrestal odbojné barony, zavedl pořádek v administrativě, vzpurné Araby přestěhoval na jih Itálie, kde pro ně zřídil kolonie

(např. Lucera v Puglii). Od začátku také podporoval kulturu, v roce 1224 založil v Neapoli státní (tedy nikoli soukromou či církevní) univerzitu, která nese dodnes jeho jméno.

V roce 1225 se ovdovělý Fridrich II. oženil s Jolandou di Brienne, dědičkou Jeruzalémského království, a o dva roky později ho nový papež, Řehoř IX. (1227–1241), donutil uspořádat dlouho odkládanou křížovou výpravu. První pokus o výpravu do Svaté země se kvůli epidemii tyfu, která mezi vojáky vypukla záhy po vyplutí, nezdařil. Papež však neměl pro zdravotní důvody pochopení a Fridricha exkomunikoval, čímž ho přinutil výpravu o několik měsíců později uskutečnit. Během pobytu na území Sýrie se Fridrich dověděl, že papež tajně vyjednává s německou šlechtou o jeho sesazení a že dokonce vyslal na Sicílii armádu, aby podnítila povstání v Messině a v Syrakusách. Fridrich II. se rozhodl křížovou výpravu co nejdříve ukončit a místo ozbrojeného střetu s islámským světem dojednal s egyptským sultánem al-Malik al-Kāmilem desetiletý mír a navrácení Jeruzaléma, Nazaretu a Betléma křesťanům. Neprodleně se pak vrátil na Sicílii, kde v roce 1230 s pomocí německých a saracénských vojáků povstání potlačil. Po následném mírovém ujednání s papežem (Trattato di San Germano) Fridrich navrátil klášterům a kostelům dříve zabavený majetek a potvrdil papeži jeho lenní práva na Sicílii, načež byl zbaven exkomunikace.

V následujících letech se mohl věnovat Sicilskému království, kde v roce 1231 vydal zákoník *Costituzioni di Melfi* inspirovaný normanským právem a dál budoval centralizovaný autokratický stát. Opíral se při tom o vzdělané státní úředníky, notáře a právníky (např. Pier delle Vigne). Hlavním městem království bylo Palermo, centrem státní administrativy byl tamní královský palác z normanské éry. Vedle toho Fridrich II. vlastnil na 200 hradů (např. Castel del Monte, Castello di Maniace, Castel Ursino, Castel di Milazzo, Palatium della Targia, Castello di Augusta aj.). Podporoval kulturu – právě za jeho vlády vznikla na Sicílii tzv. sicilská básnická škola, jejímž centrem byl hrad zvaný Castello Maredolce (nebo také Palazzo della Favara) postavený v islámském stylu. Básníky byli vzdělanci z okruhu královského dvora (Giacomo da Lentini, Pier delle Vigne, Guido delle Colonne, Rinaldo d'Aquino, Giacomino Pugliese, Stefano Protonotaro da Messina, Jacopo Mostacci aj.). Také sám Fridrich II. a někteří jeho synové (zejména Enzo) psali básně. Fridrich napsal také latinské pojednání o sokolnictví *De arte venantibus cum avibus*. Podobně jako kulturu podporoval také vědu, v jeho království působili mj. arabští lékaři, hvězdáři, matematici, nebo např. skotský filozof, astrolog a alchymista Michael Scotus.

V Německu místo Fridricha II. vládl jeho syn **Jindřich VII. Německý**. Zatímco v Evropě vznikaly velké národní monarchie jako Francie, Anglie, Kastilské a Aragonské království aj., Německo kvůli Fridrichovým nadnárodním imperiálním ambicím (přál si spojit Sicílii se severní Itálií a s Německem) zůstávalo rozdrobené; existovala v něm nadále anarchie vévodů, knížat a biskupů, kteří měli víceméně nezávislou zeměpanskou moc, a docházelo tam k četným vzpourám. Do vzpoury z roku 1234 byl zapojen také Jindřich VII., který se navíc spojil s Lombardskou ligou, s níž byl Fridrich II. v konfliktu. Snažil se totiž reorganizovat poměry v severní a střední Itálii a vytvořit i tam centralizovaný stát;

neuznával kostnickou dohodu z roku 1183 a chtěl městům odebrat regálie. Odpor měst se snažil zlomit pomocí armády, ve které bojovali mj. také saracénští žoldnéři. V roce 1237 se odehrála **bitva u Cortenuovy** (poblíž Bergama) – tzv. *Battaglia del Campo Rosso*, kde Lombardské liga (guelfská města v čele s Milánem) utrpěla porážku. Papež Řehoř IX. stál na straně lombardských měst, zatímco Fridrich se snažil poštvat proti papeži část římské kurie. Papež v roce 1239 zareagoval další exkomunikací Fridricha II. a svoláním koncilu do Říma, kde se mělo rokovat o Fridrichově sesazení. Fridrich II. odpověděl tím, že napadl církevní stát a zajal preláty směřující do Říma, čímž koncil zmařil.

Během pontifikátu papeže Inocence IV. (1243–54) došlo k pokusu o uzavření mírové smlouvy s císařstvím (1244), která však nebyla ratifikována. Na Lyonském koncilu (1245) byl císař sesazen. Guelfská města v Itálii nadále bojovala proti Fridrichovi i proti jeho synům Konrádovi,ENZovi a Manfrédovi. V roce 1248 byl Fridrich II. poražen u Parmy, v roce 1249 u Fossalty poblíž Modeny, kde byl jeho syn **Enzo** zajat a pak doživotně uvězněn v Bologni. Fridrich II. zemřel v roce 1250 na hradě Castel Fiorentino v Puglii, pohřben je v katedrále v Palermu.

Klatba byla v roce 1254 uvalena i na syna **Konráda IV.**, který pak do měsíce zemřel. Po něm království spravoval hrabě z Hohenburgu, neboť dědic **Corradino** byl ještě malý. Papež **Alexandr IV.** (1254–61) byl proti Štaufům; když se v roce 1258 Fridrichův syn **Manfred** dal korunovat v Palermu sicilským králem, papež prohlásil jeho volbu za neplatnou. Jako kandidáta na post císaře papež podporoval Viléma Holandského a zakázal zvolení Konrádova syna Corradina.

Další papež, **Urban IV.** (1261–64), byl původem Francouz. V roce 1263 nabídl Sicilské království **Karlovi z Anjou**, bratrovi francouzského krále Ludvíka IX. Svatého. Karel i přes odpor části příbuzenstva papežovu nabídku přijal. Podmínkou bylo, že se nechá od Římanů zvolit senátorem, definitivně porazí Hohenstaufy a po ovládnutí Sicílie a jižní Itálie bude papeži platit pravidelný tribut. Navíc se musel zavázat, že nebude usilovat o nadvládu nad celou Itálií. Karel z Anjou pro svou válečnou výpravu získal četné spojence v severní Itálii, zatímco většina toskánských měst se postavila za jeho konkurenta Manfreda. Karel podporoval i dalšího papeže, **Klementa IV.** (1265–68), který byl rovněž Francouz, v boji proti ghibellinům a proti Hohenstaufům.

V **bitvě u Beneventa** (1266) pak Karel z Anjou porazil Manfréda, který v této bitvě zahynul, a Klement IV. dělal vše pro to, aby zabránil tažení mladého Corradina do Itálie. V červnu 1267 ho exkomunikoval a vyhlásil proti němu křížovou výpravu. Karel porazil čtrnáctiletého Corradina v **bitvě u Tagliacozza** (východně od Říma). Corradino byl zajat a popraven. Dynastie Hohenstaufů tak vymřela.

Situace v říši: roku 1272 zemřel římský král **Richard Cornwallský**, říšský trůn se uprázdnil. Měl o něj zájem také Přemysl Otakar II., který spoléhal na podporu papeže Řehoře X. Pro samotného papeže i německé feudály by ovšem tak silný král jako Přemysl Otakar II. byl v roli císaře příliš velkým politickým konkurentem. Volba císaře proběhla 27. září 1273 ve Frankfurtu. Zvítězil neznámý hrabě z Alsaska na území dnešního

Švýcarska, **Rudolf I. Habsburský**, zakladatel rodové moci Habsburků a protivník Přemysla Otakara, který mu musel přenechat rakouské země – základ pozdějšího habsburského panství. V bitvě na Moravském poli proti císaři (1278) pak český král zahynul.

Karel z Anjou se mezitím usídlil v **Římě**, kde papežové, většinou francouzského původu, podléhali jeho vlivu. Čelit se mu snažil jen Mikuláš III. (1277–80), Ital, který svým nařízením zakázal všem zahraničním šlechticům přijímat v Římě senátorskou funkci.

S císařem **Rudolfem I. Habsburským** měl Mikuláš III. dobré vztahy a v roce 1279 od něho obdržel území Romagne jako novou součást papežského státu. Tím dosáhl papežský stát hranic, ve kterých pak existoval až do roku 1860. Mikuláš III. velmi zvýhodňoval své příbuzné, Dante ho umístil do Pekla jako nepotistu (XIX. zpěv).

13. století je stoletím počátků italské literatury. Přibližně ve stejné době, kdy na Sicílii začínali tvořit svá díla **básníci sicilské básnické školy**, působil v Umbrii sv. **František z Assisi**, který založil v roce 1209 františkánský řád a v roce 1224 napsal slavnou *Píseň tvorstva* neboli *Píseň bratra Slunce* (*Cantico delle Creature*, *Cantico di Frate Sole*), která je považována za vůbec první italsky psanou báseň. Ve druhé polovině 13. století se literatura rozvíjela také v Toskánsku, kde k jejím vrcholným představitelům patřil **Dante Alighieri**.

Literatura:

- KOVÁČ, Peter. *Úsvit renesance: dvorské umění císaře Fridricha II., Bamberský a Magdeburský jezdec*. Praha: Ars Auro Prior, 2010, 463 s. ISBN 978-80-904298-2-6.
- *Křížové výpravy očima arabských kronikářů*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2010, 336 s. ISBN 978-80-257-0333-5.
- LE GOFF, Jacques. *Svatý František z Assisi*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004, 187 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7021-651-4.
- CARDINI, Franco. *František z Assisi*. Vyd. 1. Praha: Zvon, 1998, 231 s. ISBN 80-7113-229-2.
- LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000, 598 s. ISBN 80-7203-291-7.
- MONTANELLI, Indro. *Dante a jeho doba*. Praha: Odeon, 1981, 260 s., 16 bar. obr. na příl.

Boj mezi aragonskou dynastií a rodem Anjou o Sicílii

Pod nátlakem Karla z Anjou byl dalším papežem zvolen opět Francouz, **Martin IV.** (1281–85). Karel se opět stal římským senátorem a z papeže si udělal víceméně svého dvorního kaplana; vedl nákladný život, pročež na Sicilské království, jehož součástí bylo také Neapolsko (tj. prakticky celá jižní Itálie), uvalil velké daně a zavedl v něm přísný policejní režim. Hlavní město přenesl z Palerma do Neapole, což vyvolalo odpor zvláště na Sicílii. O Velikonocích roku 1282 tam vypuklo lidové povstání zvané **sicilské nešpory** – Sicilané zaútočili proti přítomným Francouzům a na pomoc si pozvali **Petra III. Aragonského**, což byl Manfrédův zeť, který se považoval za zákonného dědice Sicilského království a měl podporu ghibellinských měst oddaných Štaufům. V Palermu ho vítali jako osvoboditele a sněm Sicilského království mu nabídl královskou korunu. Tak začala téměř půltisíciletá nadvláda Španělů na Sicílii. Papež Martin IV. se snažil, aby pozici rodu Anjou na Sicílii udržel. Petra Aragonského exkomunikoval a dal proti němu vyhlásit křížovou výpravu. O Sicílii se pak vedla až do roku 1302 válka, během níž Aragonští své panství uhájili. Dědicem neapolského trůnu byl **Karel II. z Anjou** zvaný **Chromý** (1285–1309), který si do roku 1302 nárokoval i trůn sicilský. V roce 1302 aragonští definitivně zvítězili. Mír byl uzavřen v Catabellottě poblíž Agrigenta na Sicílii. Rodu Anjou připadla jižní Itálie s hlavním městem Neapolí, aragonské dynastii Sicílie a od roku 1223 také Sardinie. Nástupcem Petra Aragonského se stal **Jakub II. Spravedlivý** (1285–96) a po něm **Fridrich II. Argonský** (1296–1337).

Florence. Konflikty mezi guelfy a ghibelliny

Po smrti markraběnky Matyldy (1115) se také ve střední Itálii začaly feudální vztahy uvolňovat, což byla důležitá podmínka pro vznik městských komun. Vývoj poměrů v toskánských komunách lze ilustrovat na příkladu Florence, která v následujících stoletích sehrála velmi významnou roli jak v politických, tak také v kulturních dějinách Itálie. Již kolem roku 1125 Florence vedla lokální války proti jiným městům (Fiesole, Pisa, Siena) a proti okolním šlechtickým rodům (Alberti, Adimari, Guidi aj.). Existence komuny s vládou konzulů je ve Florencii doložena v roce 1138. Ke zpomalení emancipace toskánských komun došlo v době Fridricha I. Barbarossy, kdy pokračoval zápas mezi mocí císařskou a papežskou a také mezi starou feudalitou, která byla na straně německých císařů, a novými vrstvami měšťanstva. V Toskánsku v té době vládli císařem dosazení vikáři. Teprve až Jindřich VI. Florencii vrátil jurisdikci nad územím několika mil kolem města, a to díky tomu, že ve městě existovala silná ghibellinská strana, která podporovala politické záměry Hohenstaufů. Naopak po smrti Jindřicha VI., když získala převahu moc církevní a jí oddaní guelfové, Florence znovu zahájila boj proti drobným i mocnějším feudálům v okolí.

V roce 1207 je doložen první florentský podestà. Vedle něho se na správě komuny podílelo městské shromáždění (Consiglio dei Cento). Každá městská čtvrť (quartiere) přispívala k městskému vojsku svou korouhví (gonfalone). Popolo grasso tvořili především soudci a notáři, obchodníci sukrem, směnárníci a bankéři, soukeníci, hedvábníci, kožešníci. Popolo minuto představovali příslušníci méně výnosných řemesel. Cechy byly nástrojem odporu proti šlechtě (nobili). Později docházelo k prolínání mezi šlechtou a nejbohatšími příslušníky vrstvy popolo grasso. Jedním z nejmocnějších cechů byl cech obchodníků zvaný **Arte dei Mercatanti** neboli **Arte di Calimala**.

Tvrký boj mezi Fridrichem II. a papežským stolcem se odrazil také ve Florencii, a to v podobě střetů mezi ghibelliny a guelfy. V době, kdy měl Fridrich silnou pozici, ve Florencii dočasně zvítězili ghibellini. Po jeho smrti (1250) se správy města naopak zmocnili guelfové a dokonce došlo k občanské válce, kdy se rod Uberti z Manfredova popudu pokoušel zlomit vliv měšťanstva. Ghibellini však byli vyhnáni (1258) a někteří z Ubertiů byli dokonce popraveni. Byla přijata nová městská ústava, podle níž hlavními představiteli komunální moci byli podestà a capitano del popolo (vojenský hejtman, pod jehož velení spadalo 20 korouhví městských a 90 venkovských); oba museli být cizinci. Nové vedení města vedlo expanzivní politiku vůči sousedům – Pisa a Siena musely uznat florentskou převahu, Pistoia a Volterra byly podmaněny, pevnost Poggibonsi úplně zničena.

Manfred s německými žoldněři pomáhal ghibellinské Sieně, kam se uchýlili také ghibellini z Florencie. Jejich vůdce Farinata degli Uberti vyzýval všechny toskánské pány z ghibellinské jednoty k tažení proti Florencii. V roce 1260 se odehrála **bitva u Montaperti** na řece Arbie (poblíž Sieny). Florentští guelfové byli poraženi, útočištěm mnohých z nich se stala Lucca. Ve Florencii byl jmenován ghibellinský podestà Guido Novello z rodu Guidi. Farinata degli Uberti po svém návratu z exilu naštěstí zabránil zničení města, které plánovala většina ghibellinů.

Guelfové vypuzení z Florencie po bitvě u Montaperti se přidali k vojsku Karla z Anjou, kterého francouzský papež Urban IV. roku 1263 povolal do Itálie proti Manfredovi a učinil ho králem sicilským a neapolským. V této orientaci pokračoval i Klement IV. Po bitvách u Beneventa (1266) a u Tagliacozza (1267), které znamenaly porážku Hohenstaufů a tedy i ghibellinů, ve Florencii došlo za přispění Karla z Anjou k převratu. Guelfové se vrátili a naopak byli vypuzeni mnozí ghibellini. Florencie se tak stala definitivně guelfskou, s pevně organizovanou nadvládou guelfské strany. Tento obrat pomohl měšťanstvu, ale připoutal město ke Karlovi z Anjou (ostatně, bohatí florentští kupci a finančníci již dříve sponzorovali jeho boj proti Hohenstaufům). Také mnoho jiných toskánských obcí a měst se přidalo na guelfskou stranu. Karel z Anjou měl být ve Florencii po dobu 10 let „všeobecným smírce“. Skutečnou moc měli však bankéři – Peruzzi, Adimari, Spini, Rucellai, Salimbeni aj., kteří se Karlova vlivu nebáli, neboť jim dlužil velkou částku peněz.

Bohaté město ovšem lákalo i papeže Řehoře X. z rodu Visconti (1271–76), když potřeboval peníze na zamýšlenou křížovou výpravu. Chtěl se stát ve Florencii „mírotvůrcem“ a posílit tam svou pozici. Cestou na Lyonský koncil se ve Florencii zastavil s celým svým dvorem (léto 1273). Pokusil se tam dojednat mír mezi guelfy a ghibelliny, ovšem sám Karel jeho snahu překazil, neboť po usmíření stran by se on sám stal ve Florencii postradatelným a ztratil by nad ní vliv. Papež byl tímto jednáním popuzen a nad Florencii vyhlásil interdikt (zákaz sloužit mše a jiné církevní obřady, udílet a přijímat svátosti apod.).

Papež Mikuláš III. se snažil mocenskou snahu Karla z Anjou omezit, zbavil ho (jen po dobu svého pontifikátu) titulu toskánského vikáře a římského senátora. Navíc Karlova pozice na Sicílii byla od sicilských nešpor (1282) ohrožena. V Pise znovu ožíval ghibellinismus, Florentané však za pomoci Janovanů a toskánských guelfů proti tomu zakročili a Pise vnutili návrat guelfů. Naopak z Arezza byli guelfové dočasně vypuzeni a ghibellini si v něm začali budovat nový opěrný bod. Avšak v **bitvě u Campaldina** (1289) Florencie s podporou Karla II. z Anjou tuto ghibellinskou moc rozbila. V bitvě se proslavil francouzský vojevůdce **Aimeric V de Narbonne** (Amerigo di Narbona), kterému Florencie přichystala triumfální uvítání. Bitvy se zúčastnil také Dante Alighieri, kterému v té době bylo 24 let.

Politická moc Florencie a její a hospodářský rozmach dále sílily, ovšem v pozadí probíhal boj mezi sociálními vrstvami. Od roku 1282 ve městě existovala nová forma vlády, kterou tvořili tzv. priori, zástupci měšťanů delegovaní zprvu velkými a později také středními cechy. Vedle priorů, jejichž počet byl v různých dobách různý (3–12), hrál významnou

roli také tzv. *capitano del popolo*, který zastupoval lidovou stranu a měl za úkol omezovat přílišný vliv šlechty, a rovněž *gonfaloniere di giustizia* (ministr spravedlnosti).

Významnou postavou florentské politiky byl **Giano della Bella**, který v době, kdy byl priorem, prosadil tzv. **Ordinamenti di Giustizia** (1293), zákon, který vyloučil z účasti na moci starou rodovou šlechtu, čímž dal ještě větší prostor měšťanům. Šlechtici, velcí pozemkoví vlastníci a jiní „magnáti“ byli z vedoucích míst dočasně vyloučeni, s podporou papeže Bonifáce VIII. se však vzbouřili, Giano della Bella musel z města odejít a jeho zákon byl revidován (1295).

Brzy však vypukly nové nesváry a konkurenční boj v nejzámožnějších vrstvách. Strana *guelfů* se rozdělila na umírněnější Bílé a radikální Černé (toto označení ovšem údajně vzniklo již dříve v městě Pistoia, kde se jednalo o dvě soupeřící větve rodiny Cancellieri; bílá a černá prý poukazovaly na barvu jejich vlasů). Ve Florencii patřili k Bílým rodiny Cerchi, Bardí, Spini, sympatizoval s nimi také Dante Alighieri. Hlavním představitelem Černých byl Corso Donati. Situace se velmi vyhrotila na přelomu 13. a 14. století, kdy si nárok na rozhodující vliv v Toskánsku činil jak nový císař **Albrecht I. Habsburský** (1298–1308), tak také papež **Bonifác VIII.** (1294–1303), který byl velmi panovačný a toužil po politické i ekonomické moci tak, že nakonec přivedl papežství k úpadku. Dostal se kromě jiného do vážného sporu s francouzským králem **Filipem Sličným** kvůli daním, které tento král ve Francii uvalil na duchovenstvo, neboť potřeboval peníze na válku s Anglií.

K Bonifácovým výrazným počínům patřilo vyhlášení tzv. **milostivého léta** neboli jubilea v roce 1300, které mělo veliký úspěch a přivedlo do Říma velké množství poutníků, což mělo pro Řím pozitivní ekonomický dopad. Významné pak bylo také vydání papežské buly ***Unam sanctam*** (1302), v níž si papež přisvojil nejvyšší duchovní i světskou moc (král nesmí soudit příslušníky duchovního stavu, každá lidská bytost musí být v zájmu své spásy podřízena papeži v Římě atd.). Bonifác měl i nadále spory s francouzským králem Filipem, kterého exkomunikoval, načež král vyslal za papežem do jeho sídla v Anagni svého kancléře Viléma Nogareta a pomstychtivého Sciarru Colonna s ozbrojeným doprovodem, aby papeže zajali a přivedli do Paříže (epizoda je známá též pod označením „*schiaffo di Anagni*“). Papež byl nakonec osvobozen obyvateli Anagni a vrátil se do Říma, kde za krátký čas zemřel. Dante Alighieri Bonifáce VIII. nenáviděl kvůli jeho vměšování do politických záležitostí Florencie a vyhradil mu místo v Pekle (XIX. zpěv), nicméně ponížení papeže vyslanci francouzského krále v Anagni odsoudil (Očistec, XX. zpěv, verše 85–90).

Ve Florencii se Bonifác VIII. chtěl prosadit jako rozhodčí mezi znesvářenými stranami. Na žádost Černých pozval do Florencie **Karla z Valois** s armádou (bratr Filipa Sličného; v roce 1301 přitáhl do Itálie, a to hlavně s cílem angažovat se ve francouzsko-aragonské válce o Sicílii), aby provedl převrat proti Bílým, kteří v té době drželi Florencii ve své moci. Akci podpořil mj. Bonifácův spojenec bankéř Geri Spini. Papeži nepokoje ve Florencii vyhovovaly, neboť mohly být dobrou záminkou pro jeho zasahování do místního politického dění. Karel se však přiklonil na stranu Černých, zatímco významní představitelé Bílých (**Vieri Cerchi, Dante Alighieri** aj.) byli nespravedlivě obviněni z odpovědnosti za vzniklé

nepokoje a museli odejít do vyhnanství. Mnohé z nich přijalo Arezzo – tradičně ghibellinské město. Dočasné útočiště v Arezzu našla také Petrarkova rodina, Francesco se narodil právě tam v roce 1304. Dante Alighieri našel útočiště v sídlech urozených rodů ve Forlì, Veroně a Ravenně. Do Florence už se nikdy nevrátil. Vieri Cerchi se snažil financovat odpor Bílých v zahraničí, Černí si však proti takovým snahám povolali na pomoc nepolského krále Karla II. z Anjou a jeho syna Roberta. Pistoia, Pisa, Arezzo a Bologna připravily vojenský úder proti Florencii ovládané Černými, byly však poraženy.

Novou nadějí ghibellinů, Bílých guelfů i samotného Danta byl císař **Jindřich VII. Lucemburský** (1308–13), který na podzim roku 1310 zahájil svou korunovační cestu do Itálie, během níž narazil na odpor guelfsky orientovaného neapolského krále **Roberta z Anjou** i samotné Florence ovládané Černými guelfy. Jeho císařská korunovace proběhla v létě roku 1312 v Lateránské bazilice. Potom vedl válečné operace v Toskánsku, dlouho obléhal Florencii, ale nedobyl ji. Uchýlil se tedy s armádou do Pisy a připravoval tažení proti Robertovi, který stál v čele guelfské strany a činil si nároky na ovládnutí celé Itálie. V téže době se císař v dokumentu zvaném „Costituzioni pisane“ pokusil zformulovat své pojetí císařských pravomocí a odmítl uznat papežské nároky na světskou moc. Nic ze svých záměrů však již nestihl uskutečnit, neboť v létě roku 1313 zemřel v obci Buonconvento poblíž Sieny; pohřben je v dómu v Pise. **Dante Alighieri** v Jindřicha VII. vkládal velké naděje a věnoval mu své latinské pojednání *De Monarchia*, kde mj. vyjádřil svůj názor, že císař získává svou moc přímo od Boha, tedy bez zprostředkující role církve, a že světská moc církve je neslučitelná s jejím původním ryze duchovním posláním.

Tažení Jindřicha VII. do Itálie popsal **Machiavelli** ve svých *Florentských letopisech* následovně: „Došla zpráva, že císař Jindřich táhne do Itálie, doprovázen florentskými odbojníky, jimž přislíbil, že je opět dovede do jejich vlasti. Vláda, aby měla méně nepřátel, uznala za vhodné snížit počet vypovězených a usnesla se, že jim povolí návrat, až na ty, jimž byl návrat zákonem jmenovitě zakázán. V důsledku toho zůstala dále ve vyhnanství většina ghibellinů a někteří z Bílých, mezi nimi Dante Alighieri a synové messera Vieriho Cerchiho a Giana della Bella. Mimoto poslali pro pomoc k neapolskému králi Robertovi, a nemohouce jí dosáhnout jako pouzí přátelé, propůjčili mu město na pět let, aby je chránil jako své poddané. Císař se ubíral přes Pisu a odtud přes Maremmu do Říma, kde v r. 1312 přijal korunu. Potom, rozhodnut, že si podmaní Florencii, táhl přes Perugia a Arezzo, utábořil se u kláštera San Salvi, míli od města, a zůstal tam padesát dní bez jakéhokoli výsledku. Vzdal se proto naděje, že by dosáhl v městě převratu, a od táhl do Pisy, kde se sicilským králem Fridrichem II. Aragonským smluvil nové tažení proti Neapolsku. Avšak za pochodu, když již doufal ve vítězství, zatímco král Robert se již obával pohromy, zemřel v Buonconventu.“

V Pise se v atmosféře obav ze silící moci guelfů chopil vlády diktátor **Ugucione della Faggiuola**. Florence spoléhala na pomoc krále Roberta, který do Toskánska vyslal svého bratra **Petra z Anjou** a posléze také Filipa z Tarentu a jeho syna Karla, které však Ugucione porazil v roce 1315 u Montecatini. Ugucione se pak zmocnil také města

Lucca, odkud ho později vypudil **Castruccio Castracani** z lucké rodiny Interminelli. Tento nový tyran a vojevůdce však byl také nebezpečný, zmocnil se Pistoie a nakonec i Pisy, navíc ohrožoval Florencii. Florentané jím byli poraženi u Altopascia (1325), oblast kolem Florencie byla zničena. Město si povolalo na pomoc Roberta syna **Karla, vévodu z Kalábrie**. Ten se měl ujmout vedení celé guelfské strany ve střední Itálii, aby zaštil království neapolské proti nadcházejícímu útoku císaře **Ludvíka IV. Bavorského**.

Literatura:

- MONTANELLI, Indro. *Dante a jeho doba*. Praha: Odeon, 1981, 260 s., 16 bar. obr. na příl.
- COMPAGNI, Dino a Giovanni VILLANI. *Florentské kroniky doby Dantovy*. Praha: Odeon, 1969, 637 s., obr. příl.
- MACHIAVELLI, Niccolò. *Florentské letopisy*. Praha: Odeon, 1975, 500 s., 38 s. obr. příl.

Avignonské zajetí papežů, Cola di Rienzo, Francesco Petrarca

Církev i císařství v té době byly naopak slabé, papežové se po přesídlení do Avignonu dostali do závislosti na Francii a do italských poměrů zasahovali jen nepřímou; v Římě panovala anarchie.

Počátek takzvaného „avignonského zajetí papežů“ souvisí s pontifikátem **Klementa V.**, který byl Francouz a za papežskou rezidenci si pod tlakem krále **Filipa IV. Sličného** zvolil Avignon. Město bylo majetkem Karla II. z Anjou zv. Chromého, který byl neapolský král a zároveň vazal papežského státu. Filip Sličný navíc papeže nutil, aby zahájil proces proti již zesnulému Bonifáci VIII. Proces byl v roce 1311 zastaven, za to však musel papež zrušit řád Templářů, jehož majetek si král chtěl přivlastnit.

Křesťanský Západ již nebyl uzavřeným celkem jako dřív. Národní státy stále více sledovaly vlastní zájmy. V takové situaci mohl papež uplatňovat své univerzalistické nároky jen velmi obtížně. Navíc vážnost papežů trpěla jejich politickými machinacemi a intrikami. Přesídlení do Avignonu znamenalo pro papežskou kurii jen další úpadek. Avignon se nacházel zcela v mocenské sféře francouzského krále, což vedlo k tomu, že v kardinálském kolegiu neustále vzrůstal počet Francouzů.

Jan XXII., avignonský biskup Jacques Duèse, papežem zvolen 1316 (konkláve rozhodlo 2 roky), zemřel v Avignonu roku 1334. Byl to papež-politik, podporoval nepotismus, vymýšlel stále nové dávky a cla, čímž vyvolal velkou nelibost. Kdo neplatil, byl exkomunikován (opati, biskupové apod.). Jmenoval Roberta Neapolského správcem střední a severní Itálie, tím se dostal do konfliktu s císařem **Ludvíkem Bavorským** (na straně císaře byli někteří významní intelektuálové jako např. Michele da Cesena, William Ockham, Marsiglio da Padova, jehož dílo *Defensor pacis* je radikální polemikou s papežstvím – požadoval státní kontrolu nad papežstvím, popíral božský původ papežského primátu, propagoval konciliarismus). **Benedikt XII.** (1334–42) byl cisterciák, snažil se o obnovu pořádku v kurii. Začal opevňovat palác v Avignonu. Opět byl závislý na francouzské politice a tudíž ve sporu s Ludvíkem Bavorem. **Klement VI.** (1342–52) vedl aristokratický luxusní život, dal v Avignonu postavit nový, přepychový palác (v morové epidemii z roku 1348 pak mnozí současníci viděli dokonce Boží trest za rozmařilý život papežské kurie v Avignonu). Klement získal od neapolské královny Jany celé město Avignon. To pak zůstalo majetkem církve až do francouzské revoluce. I tento papež měl spory s císařem Ludvíkem Bavorským. Ten byl nakonec exkomunikován, odvolán a zbaven veškerých práv. Římským králem byl v roce 1346 zvolen **Karel IV.**, který kurii více ustupoval. **Inocenc VI.** (1352–62) se vážně zabýval poměry v Římě a v papežském státě, kde

ho v praktických záležitostech zastupoval kardinál **Egidio Albornoz**. Papež Inocenc VI. umožnil, aby v roce 1355 proběhla v Římě císařská korunovace Karla IV.

Urban V. (1362–70) byl původně benediktinský opat, hluboce zbožný. Význačné osobnosti té doby (jako např. Karel IV., Brigita Švédská či Francesco Petrarca) žádaly, aby se papež vrátil do Říma, což v roce 1367 skutečně udělal. Řím ale zatím nebyl pro papeže bezpečný, proto se vydal zpět do Avignonu a cestou zemřel. Řehoř XI. (1370–78) byl poslední římský papež sídlící v Avignonu; zejména sv. Kateřina Sienská na něj apelovala, aby se vrátil do Říma, kam v roce 1377 skutečně přijel. Od té doby sídlí papežové ve Vatikánu.

V Římě v době avignonského zajetí papežů panovaly chaotické poměry, válčili tam mezi sebou Colonnové a Orsiniové. V centru pozornosti se objevil **Cola di Rienzo** (1313–54), notář s výborným klasickým a právnickým vzděláním a posléze římský politik. Obdivoval dávnou slávu Říma, což ho sblížilo s Petrarkou. V roce 1342 byl vyslán jako zástupce římské správy do Avignonu, mj. s cílem přimět papeže k návratu do Říma. Papež Klement VI. mu v roce 1346 svěřil úřad městského notáře a římského konzula. V roce 1347 Cola di Rienzo podnítl povstání chudých vrstev proti vládě šlechty, provedl státní převrat a vyhlásil římskou republiku, šlechtu vyhnal z města a vytvořil novou městskou vládu, usadil se na Kapitolu a nechal se prohlásit tribunem lidu a osvoboditelem města. Tak se střetl s feudální i církevní mocí, která se kvůli jeho radikálním postojům cítila být v ohrožení. Lidové vrstvy se od něho ze strachu z ozbrojených akcí šlechty a církve nakonec odvrátily. Musel se vzdát svého úřadu, byl zatčen a uvězněn v Andělském hradu, ale uprchnul během morové epidemie (1348). Po určitý čas pobýval jako poustevník v Maielle v pohoří Abruzzo.

Pro své plány na obnovu dávné slávy Říma se snažil získat i císaře Karla IV., který ho v roce 1350 nejprve uvítal v Praze, později ho však uvěznil jako podezřelého z kacířství, zřejmě aby si nepohněval papeže. Cola di Rienzo byl poslán do Avignonu, kde byl roku 1352 uvězněn. Osvobozen byl, mimo jiné, i na přímluvu Petrarky, který v Avignonu delší čas pracoval ve službách papežské kurie.

Po nástupu nového papeže Inocence VI. byl Cola di Rienzo v roce 1354 jmenován senátorem a byl vyslán z Avignonu do Říma, aby ve spolupráci s papežským legátem kardinálem Egidiem Albornozem uspořádal místní poměry a zkrotil římskou šlechtu. Z popudu kardinála zvýšil daně a vystupoval jako demagog, čímž ztratil mnoho svých dřívějších přívrženců. Během povstání římské šlechty pak byl na Kapitolu napaden davem a zabit.

Francesco Petrarca, který dobře znal neutěšené poměry v Avignonu i v Itálii, viděl v císaři Karlu IV. jedinou možnost, jak realizovat své politické ideály. Přál si, aby se Řím stal hlavním městem císařství a tím i světa. Karel IV. se v roce 1354 vydal na svou korunovační cestu do Itálie, ovšem neměl v úmyslu tam válčit ani zasahovat do místních politických poměrů. V lednu roku 1355 byl korunován v Miláně italským králem, v dubnu v téhož roku v Římě císařem (korunovaci provedl papežský legát Petr, kardinál Ostijský). Petrarca Karlovi zazlival, že se stará především o Čechy. Žárlil na Prahu, kam přijel roku

1356 jako milánský vyslanec. S Karlem IV. měli odlišné politické názory: císař se potřeboval opírat o papežskou moc, Petrarca v ní naopak spatřoval příčinu nedobrých poměrů v Itálii. Petrarca si přál, aby císař výrazněji zasahoval do italské politiky, aby v Itálii nastolil mír a pořádek. Petrarca byl v Praze ctěn zejména jako humanista a spisovatel (oceňována byla především jeho latinská díla). K jeho obdivovatelům patřili např. pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic (studoval v Bologni a v Padově, 14 let pobýval v Itálii); jeho nástupce Jan Očko z Vlašimi (doprovázel Karla na korunovační cestě do Itálie); císařský kancléř a později olomoucký biskup Jan ze Středy aj.

Po smrti Řehoře XI. v roce 1378 následovalo období označované v církevních dějinách jako **velké schizma**. V tomto období docházelo opakovaně k tomu, že italští a francouzští kardinálové a jejich stoupenci se nedokázali shodnout na volbě papežů a nastávaly tudíž případy **dvoj**papežství (někdy dokonce i trojpapežství), kdy Řím měl svého papeže a Avignon také svého; katoličtí křesťané byli tudíž výrazně rozdělení a nebylo jasné, kdo je pravým papežem, což mělo vážný dopad na mezinárodní politiku té doby. Kardinálové na obou stranách si uvědomovali potřebu sjednocení. Důležitým mezníkem byl koncil v Pise (1409), kde převážila teorie, že koncil je nadřazen papeži. Mnohem větší význam pak měl koncil svolaný na doporučení císaře **Zikmunda Lucemburského** do **Kostnice** (1414–18), kde proběhla volba jediného papeže **Martina V.** (1417–31). Tím schizma skončilo. Martin V. se po skončení koncilu přestěhoval do Říma, který však byl po více než stoletém období bezvládní a anarchie velmi zchátralý a chudý a bylo třeba zahájit jeho obnovu.

V době schizmatu církev představovala nejbohatšího feudála. Vlastnila půdu, na které pracovali poddaní. Dávky se odváděly vrchnosti (úrok z výnosu půdy) i církvi (desátek). Vedle toho církev prodávala odpustky (tzv. odpustkové buly) a její příslušníci dostávali prebendy neboli obročí (výnosy z církevních úřadů, které bylo případně možné získat také za peníze). K tomu bylo potřeba mít alespoň nejnižší svěcení, ale i to se dalo za poplatek obejít. Úpadek mravů duchovenstva byl stále častěji předmětem kritiky; kritici poměrů v církvi však mnohdy končili jako kacíři (Mistr Jan Hus aj.).

Literatura:

- PETRARCA, Francesco. *Listy velkým i malým tohoto světa: výbor z korespondence*. Praha: Odeon, 1974, 292 s.
- ŠPIČKA, Jiří. *Petrarca: homo politicus: politika v životě a díle Franceska Petrarky*. Praha: Argo, 2010, 332 s. ISBN 978-80-257-0172-0.
- SEIBT, Ferdinand. *Karel IV.: císař v Evropě (1346–1378)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, 524 s. ISBN 80-7106-265-0.

Přechod od městských komun k signoriím – 14. století

Ve 14. století celou Evropu trápil hospodářský úpadek a s ním související sociální problémy. Po dřívějším rozvoji měst a nárůstu počtu obyvatel se vše měnilo k horšímu. Zemědělství stagnovalo, půda byla vyčerpaná. Vlivem klimatických změn (sucha a záplavy 1315–17) nastávala období hladomoru, lidé byli oslabeni a tím náchylnější k chorobám. Z Východu přišla do Evropy morová epidemie (1348–51), která se rozšířila zřejmě od hlodavců, které přivezla janovská loď z Orientu. Během epidemie vymřela asi třetina evropské populace. Epidemie, byť v menším rozsahu, se pak přibližně každých deset let vracela; celé oblasti se vyliďňovaly, hodně pozemků zůstávalo ladem, ekonomická situace se zlepšovala jen pomalu. Již v předchozím století si obchodníci zvykli investovat část kapitálu do pozemků. Na těch pracovali venkované za velmi malou odměnu, v zemích s feudálním systémem docházelo k utužení poddanství, aby lidé z venkova neodcházel. Ovšem v Itálii měšťané venkovu spíše pomohli – v Lombardii probíhala stavba zavlažovacích kanálů; v Piemontu a v Toskánsku se rozvíjelo vinařství, v Pádské nížině a na území papežského státu se dařilo pastevectví, na jihu, kde však výrazněji přetrvávaly feudální poměry, se pěstovalo obilí. Časté byly vzpoury nespokojených nejnižších vrstev obyvatelstva, a to na venkově i ve městech; někdy se revolta šířila ruku v ruce s herezí. Jako příklad lze uvést takzvaného **Fra Dolcina**, který na přelomu 13. a 14. století vedl sektu svých stoupenců (tzv. dolciniani), kteří hlásali chudobu, ovšem používali při tom násilné prostředky. Centrem jejich působení byla hora Monte Rubello v Piemotu. Jejich činnost ukončila křížová výprava, Fra Dolcino byl popraven upálením (1307). Dante se o něm zmiňuje v XXVIII. zpěvu Pekla, kam ho umístil mezi rozsévače svárů a schizmatiky.

Přechodné období úpadku se ve 14. století projevilo také ve městech. Obchod stagnoval, navíc došlo ke krachu některých bank (např. Bardi, Peruzzi), neboť evropští panovníci jim nespláceli své dluhy. Všeobecně probíhal boj o přežití a udržení výhodných pozic, docházelo tudíž k častým konfliktům a lokálním válkám. V Itálii se začínal tvořit nový systém regionálních států. Komuny ve střední a severní Itálii se pozvolna měnily v takzvané **signorie**, panství, do jejichž čela se dostávali jednotlivci, kteří pocházeli z rodové šlechty nebo z nejbohatších obchodnických rodin a dokázali si vybudovat vlastní mocenskou základnu již v éře městských komun či republik. Soustředění moci v rukou jednotlivých rodů probíhalo pozvolna, noví vládcí se nejprve museli prosadit a až následně byla jejich pozice oficiálně potvrzena šlechtickými tituly, které mohl podle teritoriální příslušnosti udělovat císař nebo papež. Významné italské **signorie** byly tyto: 1) na území říše – **Milán** (vládnoucí rody Della Torre, Visconti, od 2. poloviny 15. století Sforza), **Verona** (Della Scala), **Padova** (Carrara), **Mantova** (Gonzaga); 2) v Toskánsku

– **Florence** (Medici); 3) na území papežského státu – **Ferrara** (D'Este), **Ravenna** (Da Polenta), **Bologna** (Bentivoglio), **Rimini** (Malatesta), **Forlì** (Ordellaffi), **Urbino** (Montefeltro), **Perugia** (Baglioni) aj.

Milán. Již kolem roku 1240 měl ve městě rozhodující vliv šlechtický rod Della Torre neboli Torriani (např. Pagano Della Torre byl „capitano del popolo“ za guelfskou stranu). Asi po 40 letech však biskup Ottone Visconti prosadil vliv svého vlastního rodu. Ten se upevnil ještě více v roce 1312, kdy **Matteo I. Visconti** získal od Jindřicha VII. titul císařského vikáře. Kolem roku 1350 již Viscontiové politicky ovlivňovali Janov, Bolognu a údolí Ticino. Velmi slavný představitel rodu byl **Gian Galeazzo Visconti** (1378–1402). Ten nahromadil velké bohatství a výrazně rozšířil milánské území tím, že ovládl podstatnou část komun v severní, a některé také ve střední, Itálii. Od císaře Václava IV. pro sebe a své dědice koupil roku 1395 šlechtické tituly **vévoda** milánský a **hrabě** pavijský.

Verona. Samostatnou komunou byla od roku 1136. Po roce 1200 se do popředí dostala vlivná rodina Ezzelinů (např. **Ezzelino III. da Romano** zvaný Hrozný). V roce 1205 ve Veroně vypukla občanská válka, díky zásahům zvenci se podařilo obnovit dočasné mír. V roce 1230 se znovu válčilo, když ghibellinsky orientovaný Ezzelino prosazoval podestu oddaného císařství. Za pomoci císaře Fridricha II. pak dobyl Vicenzu, Padovu a Trento. Po smrti Ezzelina v roce 1259 se stal podestou vojevůdce **Mastino della Scala**, který ve svých rukou postupně soustředil všechny významné funkce (mj. Capitano del Popolo, Capitano della Casa dei Mercanti).

Rod Della Scala (Scaligeri) vládl ve Veroně v letech 1262–1387. Jejich politická orientace byla ghibellinská, ve vnitřní politice se však opírali především o měšťany; uspořádání státu bylo relativně demokratické, nadále se v něm scházela Velká rada. Mastino se projevil jako spojenec Corradina Hohenstaufského, za což město postihla papežská klatba. Mastino získal její odvolání tak, že se připojil k zásahu proti katarům v Sirmione. Jeho následovníky byli: Alberto I., synové Bartolomeo, Alboino, Can Francesco neboli Cangrande. **Cangrande della Scala** byl zdatný vojevůdce a stal se hlavou ghibellinské ligy. Dante Alighieri u něj našel zázemí po svém nuceném odchodu z Florencie. Potom vládl **Mastino II. della Scala**; v roce 1337 byla proti Veroně vedena válka (benátské ostrovy, Florencie, Milán, Mantova, Ferrara). Veronu zachránila pomoc Ludvíka Bavorského a následná mírová jednání. Po Mastinovi II. (zemřel 1351) vládl **Cangrande II.**, což byl diktátor, kterého zabil bratr **Cansignorio** a za podpory rodu Carrarských z Padovy se sám ujal vlády a Veronu přivedl k větší prosperitě (zemřel roku 1375). Ještě před svou smrtí nechal zabít bratra Paola Alboina, čímž zaručil vládu svým nemanželským synům (Bartolomeo II., Antonio). V 15. století se Verona stala předmětem zájmu Benátek i Milána.

Padova. Vývoj situace v Padově byl obdobný jako v jiných severoitalských komunách; ve 12. století byla zapojena do veronské i lombardské ligy proti Fridrichu Barbarossovi. V roce 1222 byla v Padově založena univerzita. Velký tradiční nepřítel města byl Ezzelino da Romano (1237–56) z Verony. V roce 1318 byl v **Padově** zvolen jako „capitano del popolo“ **Giacomo da Carrara**, čímž začala éra signorie Carrarských. V roce

1387 Francesco II. da Carrara zvaný **Francesco Novello** (1359–1406) svedl proti Veroně úspěšnou bitvu u Castagnara. Na přelomu století ovšem byla Padova ohrožována Milánem i Benátkami. Obětí Viscontiů se stal Francesco I. da Carrara zvaný **Francesco il Vecchio** (1325–93), který zemřel jako milánský zajatec v Monze. V roce 1405 se Padova dostala pod nadvládu Benátek, **Francesco Novello** a jeho syn **Francesco III.** byli zajati a zahynuli v benátském vězení (1406). Signorie Carrarských tak skončila.

Florence. Počátkem 30. let 14. století se Florentáné zbavili protektorátu neapolského krále a jeho příbuzných a zahájili územní expanzi. Získali města Pistoia (1331), Cortona (1332), Arezzo (1337), Lucca (1341). Ve městě však panovala nespokojenost s politickou situací, což vedlo priority k nové žádosti o pomoc z Neapole. Neapolský král poslal do Florencie Gautiera de Brienne, vévodu aténského, který měl chránit komunu a její právní řád (1342). Byl současně prohlášen doživotním vládcem (*signore a vita*). Kvůli tomu v létě 1343 vypuklo lidové povstání a vévoda byl z města vypuzen. K moci se zase dostala zámožná oligarchie. Ta však obyvatelstvo utiskovala. To vedlo k politickým změnám – oligarchie byla z vlády vyloučena a opět vstoupil v platnost zákon *Ordinamenti di Giustizia*, zaměřený proti urozené vrstvě (*nobili*). Vznikla tak demokratičtější vláda – 8 priorů, z nich pouze 2 zastupovali velké cechy, ostatní byli z menších cechů. Jejich „předsedou“ byl „*gonfaloniere di giustizia*“ volený na omezenou dobu. Toto zřízení uznal i císař Karel IV. (1355). Další orgány: *Dieci della Guerra*, *Sei del Commercio*, *Podestà* – „ministr spravedlnosti“, *Parlamento* – velký sněm, ke kterému svolával zvon zvaný *Vacca*. V době vážné krize pak mohla převzít moc tzv. *Balia* – malá skupina s neomezenými pravomocemi. Oligarchie vyloučená z vlády se sjednotila v guelfské straně (*Parte Guelfa*, založená v roce 1267 po vyhnání ghibellinů, byla velmi mocná a představovala svého druhu stát ve státě).

Hospodářství: po velkém hospodářském růstu také na Florencii dolehla hospodářská krize. Zkrachovaly banky *Peruzzi* (1434) a *Bardi* (1435). To znamenalo vzestup jejich soupeřů, zejména rodu *Medici*. Krizí nebyla dotčena rodina *Strozzi*, a to díky svému pozemkovému majetku. Další významné rody byli *Albizzi* (šlechta) a *Ricci* (zámožní měšťané). Krize vyvrcholila během morové epidemie (1348). Ve druhé polovině století Florentáné opět slavili dílčí úspěchy, ke kterým patřila vítězná válka s Pisou (1356–64) a obsazení *Volterra* (1361). Největší nebezpečí pak Florentáné viděli v papežské moci, kterou ve střední Itálii zastupoval kardinál *Albornoz*. Papežský stát obnovil svou moc v *Romagnu* a obsadil *Perugiu*. Florencie se tak cítila v ohrožení a v 70. letech vedla válku s papežem Řehořem XI. Proti ambicím církevního státu v té době ve Florencii vznikla „*Balia degli Otto*“ neboli „*Otto di guerra*“, orgán pověřený zvláštní mocí, který se skládal z osmi měšťanů. Protivníky této vlády byli kromě papeže také *Albizzi*. Hlásili se k ní naopak *Medici*. Obyvatelé Florencie „vládu osmi“ podporovali a dokonce jim začali říkat „*Otto Santi*“. Mír byl uzavřen v *Tivoli* roku 1378, Florencie musela zaplatit papežskému státu válečné reparace. V té době se ve významné politické funkci (*gonfaloniere*

di giustizia) ocitl **Salvestro de' Medici**, jehož rodina, spolu s rodinou Ricci, patřila ke středním měšťanům a začínala se stále více prosazovat ekonomicky i politicky, čímž směřovala mezi popolo grasso.

V létě roku 1378 vypuklo lidové povstání označované jako „**tumulto dei ciompi**“ neboli povstání textilních dělníků, kteří se dočasně zmocnili paláce, v němž sídlili prioři (Palazzo Vecchio). Gonfalonierem di giustizia byl prohlášen **Michele di Lando**, který se snažil sestavit lidovou vládu, kde měly být zastoupeny všechny měšťanské vrstvy (popolo grasso, mediano, minuto). Pro dělníky měly být přístup k podílu na vládě zajistit tři nově vzniklé cechy „Božího lidu“. Část povstalců však přišla s mnohem radikálnějšími požadavky, Michele di Lando se jim znelíbil pro své kontakty s bohatým Salvestrem de' Medici, byl odvolán, na jeho místo přišli noví vůdcové a povstání bylo nakonec poraženo.

Do roku 1382 vládla umírněná demokratická koalice vyšších a středních cechů. Pak došlo k pokusu o nové lidové povstání, které bylo potlačeno, načež došlo k obnovení vlády oligarchie neboli plutokracie, tedy těch nejbohatších, mezi nimiž významnou úlohu hráli Albizzi. Naopak Salvestro dei Medici a také Michele di Lando, spojování s povstáním z roku 1378, museli odejít do vyhnanství.

Zahraničně-politická situace Florencie na přelomu 14. a 15. se vyvíjela tak, že ji zprvu ohrožoval mocný milánský vládce Gian Galeazzo Visconti (spojenci Florencie byli císař Ruprecht Falcký, král Ladislav z Neapole a římský papež Bonifác IX.). V roce 1406 si Florencie natrvalo podmanila Pisu, zatímco Lucca a Siena zůstávaly dál samostatné.

Pisa. Roku 1081 císař Jindřich IV. městu udělil právo samosprávy, komuna si jako jedna z prvních mohla sama volit konzuly a Radu starších bez zásahů císaře. Jako námořní republika zaznamenala úspěchy v době křížových výprav. Pisánský arcibiskup Daibert (Dagobert) se během první křížové výpravy stal patriarchou v Jeruzalémě. Pisa měla obchodní základny v Sýrii, Libanonu, Palestině. Pisánští obchodníci tam měli daňové výhody, ovšem také povinnost přispívat k obraně. Vliv měli také v Konstantinopoli; ve 12. století tam žilo asi 1000 občanů původem z Pisy, kteří byli velice vážení a měli tam dokonce vlastní čtvrť. Pisa postupně zvětšovala svůj vliv a své území také v Toskánsku, její tradiční soupeřkou však byla Lucca a později také stále mocnější Florencie. Rovněž s Janovem vedla Pisa války, a to především o Sardinii a o vliv v Provinci. V první polovině 13. století Pisa podporovala Fridricha II. a měla z toho výhody. Ve druhé polovině století se dostávala do politické izolace, v jižní oblasti Tyrhénského moře jí stále více konkurovali Aragonští; fatální pak byla porážka, kterou Pisa utrpěla od Janovanů v **bitvě u Melorie** v roce 1284. V letech 1324–1326 ještě ke všemu Aragonští ovládli Sardinii, do té doby nejdůležitější opěrný bod Pisy v západním Středomoří. Ve 14. století Pisa navíc prožívala vnitropolitickou krizi; v roce 1364 prohrála **bitvu u Casciny** – vítězem byla Florencie, jejíž sláva naopak byla na vzestupu (Michelangelo Buonarroti na začátku 16. století namaloval slavnou fresku inspirovanou touto pro Florentňany významnou bitvou; freska se nacházela v Palazzo Vecchio ve Florencii, dnes je znám jen náčrt). V roce 1406 Florencie Pisu definitivně ovládla, čímž získala také velmi důležitý přístup k moři.

Siena. Od 12. století byla komunou, postupně rozšiřovala své území a měla časté spory s Florencií o vliv v Toskánsku. Siena tradičně podporovala ghibellinskou stranu. Postupně se z ní stalo významné obchodní a finanční centrum, sienští bankéři půjčovali peníze i papežům. Siena prohrála s Florencií bitvu u Colle di Val d'Elsa, po ní došlo k reformám ve vnitřní politice a dalšímu rozkvětu. Pozvolný úpadek nastal po morové epidemii 1348. Sienská republika nicméně trvala jako samostatný stát až do roku 1555, kdy ji ovládla Florencie.

Neapolské království. Neapolský král **Robert z Anjou** zvaný **Moudrý** byl stoupen-
cem papeže Klementa V., který mu dopomohl k vládě. Byl hlavním vůdcem a zastáncem italských guelfů, postavil se i proti císařům Jindřichu VII. a Ludvíku Bavorskému. Marně se pokoušel získat Sicílii. Měl vliv v mnoha italských regionech – např. ve Florencii, kterou chránil v době válek s ghibelliny jako byli např. Uguccione della Faggiuola (Arezzo, Pisa) nebo Castruccio Castracani (Lucca). Král Robert bojoval také proti ghibellinům ze severu Itálie – Matteo Visconti, Cangrande della Scala. Jako papežský vikář se angažoval v Romagni; vlastnil některá území v Piemontu; v roce 1317 ho papež jmenoval římským senátorem. Byl to vzdělaný král a velký mecenáš umění, kterého chválili Petrarca (král Robert v roce 1341 podpořil jeho korunovaci králem básníků) a Boccaccio (v mládí žil v Neapoli, měl přístup na královský dvůr).

V Neapoli za vlády Roberta Moudrého působili velcí finančníci z Florencie (Acciaiuoli, Bardi, Peruzzi); půjčovali Robertovi mnoho peněz, za to měli výsadní postavení při výběru daní a přidělování zakázek v Neapolském království. Politický a sociální systém tam byl typicky feudální, zvláště nižší vrstvy žily v bídě. Hospodářství bylo založeno na pozemkovém vlastnictví (latifundie); výroba a obchod byly spíše zaostalé. Neexistovaly vazby mezi panovníkem a měšťany jako např. v jiných zemích Evropy, silný vliv měli tzv. baroni – vysoká šlechta a majitelé půdy (mnozí z nich byli původně normanští rytíři), kteří měli často konflikty mezi sebou nebo i se samotným králem.

Robertův syn **Karel**, vévoda **Kalábrijský**, předčasně zemřel a na trůn nastoupila vnučka **Giovanna I.** Traduje se, že tato královna byla zkorumpovaná intrikánka (ovšem byla také vzdělaná znalkyně kultury). Království bylo za její vlády v rozkladu, jako žena neměla dostatečně silnou pozici. Zemi navíc sužovaly mor a bída. Giovanna I. se v době církevního schizmatu postavila na stranu avignonského papeže Klementa VII., načež ji římský papež Urban VI. prohlásil za kacírku, podpořil proti ní jejího bratrance Karla z dračské větve rodu Anjou (di Durazzo) a v roce 1380 ji sesadil. **Karel z Drače** v roce 1381 Neapol dobyl a o rok později dal Giovannu zavraždit. Vládl pak v Neapoli jako Karel III. (1382–86), po něm pak nastoupily jeho děti – **Ladislav I.** (1386–1414) a **Giovanna II.** (1414–35).

Sicílie. Na přelomu 13. a 14. století, po dvaceti letech sporu mezi rody Aragonských a Anjou o Sicílii, situace nebyla definitivně vyřešena. Karel II. z Anjou si na Sicílii stále činil nároky. Aragonští s ním hledali smírné řešení, které bylo především v jejich zájmu. Sicilský parlament za sicilského krále zvolil **Fridricha III. Aragonského** (1296–1337),

vnímavého k místním poměrům. Sicílie ve skutečnosti byla v konfliktu jak s rodem Anjou, tak s aragonskou královskou dynastií. Významný byl rok 1302, kdy došlo k uzavření mírové smlouvy Caltabellottě. Situace byla zajímavá také z hlediska zeměpisných názvů: zatímco pro Sicílii se používal archaický název Trinacria, jižní části Apeninského poloostrova, tedy Neapolskému království, se říkalo Sicilia. Fridrichův nástupce **Petr II.** (1337–42) mír plně nerespektoval a vznikl nový válečný konflikt, který se vyřešil se až po jeho smrti (1342). Jeho nástupcem byl syn **Ludvík I.** (1342–55), jehož poručníkem (a sicilským regentem) byl jeho strýc Jan Aragonský – díky jeho diplomacii byl uzavřen mír v Catanii 8. 11. 1347. Definitivní mír mezi Aragonskými a Anjou se pak uzavřel až v Avignonu 20. 8. 1372 (Giovanna I. z Anjou, Fridrich IV. Aragonský; souhlas papeže Řehoře XI.; z mírové smlouvy vyplývalo, že král sicilský má být vazalem krále neapolského). Po **Fridrichu IV.** vládla s pomocí čtyř vikářů jeho dcera **Marie Sicilská** (1377–1402), která sicilskou korunu zdědila v pouhých 11 letech. Jejím sídlem byl hrad Ursino v Catanii. Příčiněním spiklenců byla provdána za Martina, předpokládaného dědice Aragonského království (původně se měla stát ženou milánského vévody Giana Galeazza Viscontiho). Marie zemřela v roce 1401, po ní vládl její manžel **Martin I.** (zemřel v roce 1409 během válečného tažení na Sardinii), po něm jeho otec Martin „starší“, král aragonský (zemřel v roce 1410). Aragonským králem se po něm stal **Ferdinand I. Spravedlivý**, Sicílie byla vyhlášena provincií Aragonského království, čili přestala být samostatným královstvím. V období 1416–58 byl aragonským (a tudíž i sicilským) králem **Alfons V. Velkodušný**; po svém nástupu na trůn shromáždil 25. 5. 1416 ve sněmovní síni hradu Ursino sicilské barony a preláty, kteří mu museli přísahat věrnost. Catanie již nebyla hlavním městem, ovšem v roce 1434 tam byla z popudu krále založena univerzita. V roce 1442 Alfons V. dobyl také Neapolsko a stal se tak králem „obojí Sicílie“.

Savojsko. Významným regionálním státem na pomezí Itálie a Francie bylo hrabství savojské; zakladatelem tamní vládnoucí dynastie byl **Humbert I.** „aux Blanches Mains“ (italsky Umberto I Biancamano, Běloruký), který vládl v letech 1000–1048; od císaře Konráda II. Salického získal za poskytované vojenské služby území v oblasti Ženevského jezera (Horní Savojsko) a také strategicky významná alpská údolí a horské průsmyky. Jeho syn **Oddone** pak získal také oblasti dnešního Piemontu (tzv. turínská marka). V 11. a 12. století Savojsťi bojovali na straně Hohenstaufů proti městským komunám, za to jim byly svěřovány funkce císařských vikářů. Ve 14. století se savojské území dále zvětšovalo: **Amedeo VI.**, zvaný **il Conte Verde** (1348–83), získal do své správy italská panství Biella, Cuneo, Monferrato. **Amedeo VII.** (1383–91) oblast Nice s přístupem k moři; **Amedeo VIII.** (1391–1440) byl od císaře dokonce povýšen na vévodu.

Benátská republika byla nejdéle trvající republikou v historii (trvala přibližně 1100 let, až do roku 1797). Nikdy se nestala signorií ovládanou jednotlivcem nebo jediným rodem, její vládu vždy tvořila mocná skupina benátské aristokracie (tzv. oligarchie). V čele republiky stál již od konce 7. století dóže; tato funkce se vyvinula z funkce byzantského

guvernéra a byla to funkce především reprezentativní. Benátská republika se definitivně osamostatnila od Byzance v roce 1084. Dóže byl zprvu volen doživotně shromážděním lidu, v roce 1172 vznikla tzv. velká rada (Maggior Consiglio), v níž zasedala pouze oligarchie. Rada měla až 480 členů, jejím jádrem byla tzv. Quarantia s pravomocemi nejvyššího soudu. Součástí velké rady byla též menší rada zvaná Consiglio dei Pregadi, v níž zasedalo kolem 120 bližších spolupracovníků dóžete. I sám dóže byl členem rady.

V roce 1297 proběhl státní převrat označovaný **Serrata del Mggior consiglio**. Členství ve Velké radě se od té doby stalo dědičným, noví členové už do ní prakticky neměli přístup. Šance pro měšťany tak byly mizivé. V roce 1355 se dóže **Marin Falier** pokusil o nastolení signorie, Velká rada mu v tom však zabránila. Na obranu republiky vznikla tzv. Rada desíti, která si vytvořila také tajnou policii. Falier byl popraven.

Benátky si vzájemně konkurovaly s Janovem. Ve 12. a 13. století se jejich spory projevovaly spíše jako pirátské potyčky, které ohrožovaly obchodní zájmy protivníka. Významnější střet mezi nimi nastal ve druhé polovině 13. století (1255–70), kdy spolu bojovaly o klášter sv. Sávy (San Saba) v Akkonu (San Giovanni d'Acridi). Podstatou sporů mezi námořními republikami byla snaha získat obchodní převahu v zámoří. V roce 1378 vypukla válka o ostrov Tenedo v Dardanelách. Janované porazili Benáčtany u města Pola (Istrie), obsadili Chioggio. Mír byl uzavřen roku 1381 v Turíně, ostrov Tenedo nezískala žádná ze soupeřících stran, získal ho savojský hrabě Amedeo VI. zvaný Conte Verde, který zprostředkoval mírová jednání. Byla obnovena dřívější rovnováha sil. Benátky měly dominantní postavení v oblasti Jadranu, Egejského moře a Malé Asie. Doménou Janova byly obchodní základny v oblasti Černého moře, z vlivu ve východním Středomoří však byl vyloučen, což znamenalo počátek jeho úpadku.

Benátky ve 14. století zahájily expanzi na italské pevnině. Strategický význam pro ně měly řeky Brenta, Piave a Adige, významné pro obchod se zaalpskými oblastmi. Benátky postupně ovládly Treviso (1339), Padovu a Vicenzu (1406). Expanze pak dále pokračovala i v 15. století.

Janovská republika trvala téměř 800 let. Jejím hlavním územím byla Ligurie, jižní Piemont, Korsika (ta byla v roce 1768 postoupena Francii) a ostrov Capraia. Od doby křížových výprav Janované vlastnili četné obchodní základny. Nejvýznamnější z nich: Jaffa (Giaffa), Cesarea v Antiochii, Akko/Akra (San Giovanni d'Acridi). Janované se již za první křížové výpravy účinně podíleli na obléhání Jeruzaléma (zvláště se vyznamenal např. janovský admirál Guglielmo Embriaco, který dokázal vyrobit z lodí obléhací věže). V době Fridricha Barbarossy se Janov stal samostatnou městskou komunou. Od roku 1288 byl oligarchickou republikou v čele s dóžetem.

Vrcholný rozkvět Janova nastal ve 13. století. Významná byla dohoda s byzantským císařem Michaelem VIII. Paleologem z roku 1261, kterému Janované pomohli dobýt zpět Konstantinopol (od 4. křížové výpravy tam bylo Latinské císařství a byzantský císař byl po dobu jeho trvání v exilu). Janované za pomoc získali přístup do oblasti Egejského a Černého moře a zajistili si vládu nad Bosporem.

Janovský vliv ve Středozeří a v Orientu byl veliký zvláště ve městech jako Famagosta, Kypr, istanbulská čtvrť Galata, Sevastopol, Kaffa, Fókaia, Efes, na ostrovech Lesbos, Chios, Kréta, Rhodos, Smyrna aj. Janované v oblasti Černomoří kontrolovali rovněž říční cesty, po kterých byly přiváženy výrobky z Ruska. Vedle toho měli obchodní základny ve Španělsku (např. v Seville měli vlastní čtvrť) a na španělských ostrovech dobytých na Arabech. Dále pronikali na trhy do severní Afriky. Obchodovali s přístavy jako Marseille, Aiques-Mortes – ten opevnil významný janovský politik Guglielmo Boccanegra, přítel francouzského krále Ludvíka IX. Svatého.

Po vítězství nad Pisou u ostrova Melorie (1284) Janov získal Korsiku a sever Sardinie. S Benátkami Janov válčil u města Chioggia (1378–81). Další významná bitva s Benátkami, v níž navíc Janované jasně zvítězili, se odehrála u ostrova Korčula (Curzola) v roce 1298. Traduje se, že během této bitvy se dostal do janovského zajetí Marco Polo, který pak za pomoci Rustichella z Pisy v janovském vězení sepsal knihu *Milion*.

Ve vnitřní politice Janova panovala křehká rovnováha sil. Guelfskou stranu představovaly rody Fieschi a Grimaldi; ghibellinskou rody Doria a Spinola. Jednalo se o patricijské rodiny, které spolu navzájem soupeřily. V roce 1339 nabyla převahu lidová frakce a vynutila si zvolení **Simona Boccanegry** za historicky prvního janovského dóžete. Ten však v roce 1344 pod nátlakem šlechty odstoupil a uchýlil se do Pisy. S pomocí milánského vládnoucího rodu Visconti se roku 1356 do funkce dóžete vrátil; v roce 1363 však zemřel, pravděpodobně otráven. Jeho příběhem je inspirovaná Verdiho opera *Simon Boccanegra*.

Po nových vnitřních rozkolech se Janov v období 1396–1409 dostal pod ochranu Francie, pak Viscontiů (1421–36) a potom zase Francie (1459–61). Dlouhodobý politický neklid byl nakonec příčinou hospodářské stagnace. V roce 1407 byla založena proslulá janovská banka Banco di San Giorgio, zřejmě vůbec první banka svého druhu na světě, v níž spojilo kapitál celkem 8 bohatých obchodníků a finančníků. Banka fungovala na principu akciové společnosti a spravovala jak vklady soukromníků, tak také veřejné finance. Snahou bylo stabilizovat finanční situaci republiky, která byla velmi zadlužená po dlouhém období konfliktů s Benátkami. Stát prostřednictvím banky vydával dlužní úpisy. Bohatí věřitelé, kteří půjčovali peníze státu, skrze banku spravovali nejen veřejný dluh, ale také některá území, např. v roce 1421 prodali Florentinům přístavní město Livorno.

Upevňování a rozvoj regionálních států – 15. století

Milán. **Gian Galeazzo Visconti** stál v čele Milána v letech 1378–1402. Výrazně rozšířil milánské území a nahromadil velké bohatství. Vládl nad třicítkou měst a měl plány na sjednocení Itálie. Jak bylo pro jeho dobu typické, využíval žoldněřskou armádu, zatímco obyvatelstvo, osvobozené od vojenské služby, se mohlo věnovat své práci. Spojil se s Franceskem da Carrara z Padovy a v roce 1387 obsadil území veronských Scaligerů. Pak se spojil s Benátkami a rozdělili si území Carrarských – v roce 1388 získal Padovu, zatímco Treviso připadlo Benátkám. Pak se obrátil do střední Itálie a vyhlásil válku Florencii. Spojil se s ghibellinskou Sienou. Florencie naopak měla za spojence Francesca Novella da Carrara – ten za pomoci Benátek získal zpět území svého rodu včetně Padovy (1390). Od císaře **Václava IV.** Gian Galeazzo Visconti získal tituly vévoda milánský a hrabě pavijský (1395). Mezi Florencií a Milánem na sklonku století vládl relativní smír. V roce 1399 Visconti koupil Pisu od jejího tehdejšího vládce Gherarda d'Appiano (roku 1406 Pisu získala, rovněž za velký finanční obnos, Florencie). Visconti měl dočasně politickou moc také nad Sienou, Perugií, Assisi, Spoletem a Nocerou, krátce před smrtí dobyl také Bolognu. Přál si být korunován italským králem, ale v roce 1402 zemřel. Byl to on, kdo v roce 1386 začal stavět milánský dóm; stejně tak podporoval pavijskou univerzitu. Jeho vévodství prosperovalo ekonomicky i kulturně. V době jeho vlády bylo v Lombardii kromě jiného zavedeno pěstování rýže a chov bource morušového, což byl předpoklad úspěšného rozvoje lombardského hedvábnického průmyslu.

Prvorozený syn, čtrnáctiletý **Giovanni Maria** (1402–12, zabit při spiknutí milánské šlechty v kostele San Gottardo) jako vévoda milánský zdědil po otci města Milano, Como, Lodi, Cremona, Brescia, Bergamo, Piacenza, Parma, Reggio, Bologna, Siena, Perugia. Druhorozený syn, desetiletý **Filippo Maria**, hrabě pavijský, města Pavia, Novara, Vercelli, Alessandria, Vicenza, Verona, Bassano, Feltre, Belluno. Sedmnáctiletý levoboček Gabriele města Pisa, Crema a Sarzana.

Ve službách Viscontiů působili nejlepší vojevůdci té doby. Proti Milánu a jeho expanzi se stavěly rody d'Este z Ferrary a da Carrara z Padovy, dále pak Florencie a papež Bonifác IX. Dědicové byli zatím nezletilí a tudíž slabí, milánské území se začalo drobit, Viscontiové mnohá území ztratili. Velmi tím naopak získaly Benátky, konkrétně Vicenzu, Veronu a Padovu, kam se krátce před tím vrátili původní vládci Francesco il Vecchio a Francesco Novello da Carrara, kteří byli po ovládnutí Padovy Benátčany popraveni (1406). To také znamenalo konec možnosti sjednocení Itálie, o které uvažoval Gian Galeazzo Visconti.

Když zemřel Giovanni Maria Visconti (1412), vévodou se stal jeho mladší bratr Filippo Maria. Právě za jeho vlády vypukly války mezi Milánem a Benátkami. Na jedné straně stál Milán a Neapolsko, na druhé Benátky, Florencie a papežský stát. Benátky získaly města Udine (1420), Bergamo a Brescia (1427). O této oblasti se rozhodovalo v bitvě u města **Maclodio**, v níž Benátčané, podporovaní Florencií, zvítězili. Benátskému vojsku velel proslulý vojevůdce **Francesco Bussone, hrabě z Carmagnoly**. Ten však navzdory vyhrané bitvě upadl do podezření, že chce Benátky zradit a že tajně vyjednává s F. M. Viscontim. Roku 1432 byl Bussone pozván do Benátek, kde byl v Dóžecím paláci zatčen, uvězněn a následně popraven. Na námět této události napsal Alessandro Manzoni tragédii *Conte di Carmagnola* (1820). Další slavní vojevůdci ve službách (nejen) Benátek byli např. **Erasmus Gattamelata** (Donatellova jezdecká socha v Padově) a **Bartolomeo Colleoni** (Verrocchiova socha v Benátkách). Úspěšní vojevůdci patřili k nejbohatším lidem své doby.

Významným vojevůdcem byl také **Francesco Sforza** – pocházel z Neapole, postupně byl ve službách Benátek, Florencie a papežského státu, nakonec se oženil s **Biankou Visconti** (1441) a pracoval pro Milán. 1447 zemřel Filippo Maria Visconti a byla vyhlášena Ambroziánská republika. Ta však trvala jen krátce a díky taktice a diplomacii se milánským vévodou stal právě Francesco Sforza (1450–66). Ten sehrál významnou úlohu v politice rovnováhy na Apeninském poloostrově. Zabránil další expanzi Benátek tím, že překazil jejich plány na získání území jižně od Milána (Lodi, Piacenza). Jeho přítelem a spojencem byl florentský vládce **Cosimo de' Medici**; oba měli velkou zásluhu na tom, že v roce 1454, pouhý rok po obsazení Konstantinopole Turky, největší italské regionální státy (Neapolské království, papežský stát, Florencie, Milán a Benátky) podepsaly v Lodi mírovou smlouvu – **Pace di Lodi** – a dohodly se na společném postupu proti Turkům. Zásluhu na diplomatických jednáních měl také papež **Miluláš V.**, který mimo jiné podporoval humanismus, sám byl velmi vzdělaný a v roce 1448 založil Vatikánskou knihovnu.

Benátky se jevily jako vůbec nejsilnější člen aliance a když papež **Pius II.** v roce 1464 inicioval křížovou výpravu proti Turkům, podpořila ho právě Benátská republika, jejíž obchodní zájmy expanze Turků velmi vážně ohrožovala. Pius II. těsně před zahájením křížové výpravy zemřel v Anconě. Válka Benátek proti Turkům o vliv ve východním Středomoří se nicméně i tak uskutečnila a trvala do roku 1479. Benátky měly poněkud rozpačitou podporu ze strany papeže a spíše nevraživost než podporu ze strany italských států ve chvílích, kdy se Benátkám dařilo. Turci dobyli ostrov Euboia, který Benátčané nazývali Negroponte, dále tzv. Morejský despotát (Morea) na Peloponésském poloostrově a Albánii. V závěru války nicméně Benátky získaly Kypr, což vyvolalo závist ostatních italských států.

Florentská republika. V průběhu 15. století se na přední místo ve Florencii dostal rod Medici, který pocházel z toskánského venkova v oblasti Mugello a nebyl šlechtického původu. Ve Florencii jsou jejich ekonomické aktivity (obchod, finančnictví) doloženy od 14. století, v jehož průběhu také začali dosahovat jistého věhlasu v politice (gonfaloniere di

giustizia **Salvestro de' Medici**). Na přelomu 14. a 15. století byl hlavou rodu bankéř **Giovanni di Bicci de' Medici**. V roce 1429 zaujal jeho místo ve správě prosperujícího rodinného podniku syn Cosimo, později nazývaný **Cosimo il Vecchio**, který se od mládí angažoval také v politice – byl opakovaně priorem, vedl jménem Florencie diplomatická jednání v Miláně, a podobně jako jeho otec se snažil naklonit si florentské lidové vrstvy. V letech 1430 a 1432 byl členem mimořádné vlády zvané Balia, která byla ustavována v případě válečného konfliktu. Florencie vedla válku s městem Lucca a zaznamenala v ní jisté neúspěchy, které ve Florencii vyvolaly nespokojenost. Albizzi se snažili svalit vinu na Medicejské a dosáhli toho, že Cosimo byl obviněn ze zpronevěry a z pokusu o tyranuskou nadvládu, za což byl odsouzen k 10 letům vyhnanství. Cosimo odešel do Benátek, tam našel útočiště u benediktnů na ostrově San Giorgio. Také tam se projevil jako mecenáš – knihovně věnoval sbírku knih a návrh na stavbu nové knihovny od architekta Michelozza. V Benátkách ho přátelsky přijal dóže **Francesco Foscari**. V následujícím roce, po změně vlády ve Florencii, byl Cosimo povolán zpět. Tím v podstatě skončila vláda oligarchie a začala vláda jednotlivce, přestože byly nadále zachovávány republikánské zákony a komunální zřízení; Florencie se stále nazývala republikou. Návrat Cosima také znamenal tresty a vyhnanství pro čelné představitele rodu Albizzi.

V zahraniční politice byly pro Florencii důležité také vztahy s Milánem. Vévoda **Filippo Maria Visconti** se pokoušel na Florencii zaútočit; avšak v roce 1440 Florentané s podporou Benátek a papežského státu zvítězili v bitvě u **Anghiari** (na oslavu této události namaloval začátkem 16. století Leonardo da Vinci fresku s názvem *Battaglia di Anghiari* pro Palazzo Vecchio ve Florencii; dochoval se jen náčrt). Vztahy mezi Florencií a Milánem se výrazně zlepšily po té, co se milánským vévodou stal **Francesco Sforza**, blízký spojenec Cosima; společně se zasloužili o podepsání mírové smlouvy v Lodi v roce 1554.

Cosimo byl obezřetný, choval se jako běžný občan, neusiloval o funkce ve státě; ty však zastávali lidé oddaní Medicejským. Za hranicemi pak Cosima považovali za skutečného vládce. Vůči Florencii byl štědrý, podporoval umění, dobročinnost, stavěl chrámy, paláce, kláštery. Rovněž poskytoval útočiště Řekům prchajícím po pádu byzantské říše do Itálie. Přítomnost řeckých učenců ve Florencii, studium řečtiny a řecké filozofie, to vše přispělo k rozvoji florentského **humanismu**. Významným Cosimovým politicko-kulturním počinem bylo také to, že umožnil, aby se ve Florencii odehrála závěrečná fáze basilejského **koncilu** (probíhal v letech 1431–45, nejprve v Basileji, následně ve Ferrare a od roku 1439 ve Florencii). Jednalo se o ekumenický koncil, během kterého se projednávala také možnost sjednocení západní a východní církve; do Itálie tak přijela mj. početná **byzantská delegace**, jejímiž členy byl také císař Jan VIII. Palaiologos, jeho bratr Demetrios II., konstantinopolský patriarcha, mnozí byzantští biskupové a teologové. Okázalou nádherou byzantské delegace a rovněž slávou rodu Medici se inspiroval malíř Benozzo Gozzoli ve svém cyklu fresek v medicejské kapli Tří králů (Cappella dei Magi, Palazzo Medici Riccardi ve Florencii). Vyvrcholením Cosimových snah o podporu humanistické vzdělanosti bylo založení **Platónské akademie** ve Florencii v roce 1462.

Akademie sídlila ve vile rodiny Medici v Careggi u Florencie. Medicejské vily v okolí Florencie i na jiných místech Toskánska – např. Villa di Trebbio, Villa di Poggio a Caiano, Villa di Cafaggiolo, Villa di Castello, Villa di Fiesole a mnohé další byly pod názvem **Ville e Giardini medicei in Toscana** zapsány v roce 2013 na Listinu světového kulturního dědictví UNESCO.

Cosimovým nástupcem byl od roku 1464 jeho syn **Piero** zvaný **il Gottoso** (Dnavý), který však svého otce přežil o pouhých 5 let. V roce 1469 tak v čele rodu stanul jeho syn **Lorenzo** zvaný **il Magnifico** (Nádherný), který projevil mimořádné politické nadání, inteligenci a cit pro umění, byl štědrý mecenáš a také talentovaný básník. Ve Florencii se snažil urovnat spory mezi mocnými rody; poctami a penězi si naklonil i některé své bývalé odpůrce (jako např. Luca Pitti aj.). Nenásilně prosazoval svůj vliv, rozhodoval v důležitých otázkách, pomalu a obezřetně odstraňoval republikánské svobody, aniž ztratil přízeň lidu, kterému se dokázal zalíbit tím, že podobně jako jeho děd Cosimo podporoval florentskou kulturu, pořádal nádherné veřejné slavnosti, investoval do nových staveb apod.

Stále silnější pozice Medicejských se znelíbila rodině **Pazzi**, kteří proti nim zosnovali **spiknutí** (1478). Vůdci spiklenců byli Francesco a Jacopo Pazzi, které podporoval pisánský arcibiskup **Salviati** a rovněž synovec papeže Sixta IV. **Girolamo Riario**, který měl v úmyslu se Florencie zmocnit. Spiknutí se odehrálo se souhlasem samotného papeže. Během mše ve florentské katedrále Santa Maria del Fiore na Lorenza a jeho mladšího bratra Giuliana zaútočil najatý vrah; Lorenzo se zachránil útekem do sakristie, avšak jeho bratr byl zavražděn. Florentský lid byl na straně Medicejských; strůjci spiknutí – tři členové rodu Pazzi a také arcibiskup Salviati – byli popraveni. Papež kvůli popravě církevního hodnostáře Lorenza exkomunikoval a nad Florencií vyhlásil interdikt. Následovala válka Florencie, která měla podporu Milána a Benátek, s papežským státem, který měl podporu Neapole; **Sixtus IV.** byl však poražen a musel tresty odvolat.

Neapolské království. Nástupcem královny **Giovanny II. z Anjou** se na základě její závěti stal v roce 1435 **Renato I. z Anjou** zvaný **il Buono**. Království neapolské si ovšem nárokoval také **Alfons V.**, král aragonský a sicilský, kterého bezdětná Giovanna II. již v roce 1420 prohlásila za adoptivního syna. Alfons V. Neapolské království v roce 1442 dobyl a stal se tak králem „obojí Sicílie“. Také on, podobně jako vladaři ostatních italských států té doby, podporoval kulturu a umění. Byl proto nazýván Magnanimo (Velkodušný). Jeho následníkem (1458–94) byl nemanželský syn **Ferdinand I. Aragonský** zvaný don Ferrante. Papež Pius II. ho uznal za legitimního, korunovace proběhla v Barlettě roku 1459. Království si však nárokoval syn Renata I. z Anjou **Giovanni II.**, vévoda kalábrijský, který Neapol napadl (mj. s pomocí janovské flotily). Válka trvala do roku 1464 a Ferdinand Aragonský v ní nakonec zvítězil. Následovalo příznivé období konsolidace a rozvoje království. Ferdinand omezoval práva baronů a naopak poskytoval větší svobodu poddaným. Umožňoval rozvoj místní samosprávy ve městech; chránil početné židovské

obyvatelstvo a podporoval jeho obchodní činnost. Navázal příbuzenské svazky s jinými italskými státy: jeho syn **Alfons** se oženil s **Ippolitou** z rodu Sforzů, dcera **Eleonora** se stala ženou **Ercola d'Este** z Ferrary. V roce 1478 se stal spojencem Sixta IV. proti Lorenzu Medicejskému, který se však nakonec vydal do Neapole a vyjednal mír (1480). V roce 1485 vypukla v Neapolském království vzpoura baronů, kterou Ferdinand krutě potlačil.

Významnými, byť menšími, regionálními státy byla také vévodství Ferrara, Modena a Reggio Emilia; dále pak Mantova a také Urbino. Ve **Ferraře** vládl rod **d'Este**, jehož jméno bylo odvozeno od městečka Este poblíž Padovy. Zakladatelem rodu byl Alberto Azzo II. d'Este (11. stol.); jeden jeho syn, Guelfo IV. Welfen, byl adoptován bavorským strýcem z matčiny strany, a tak vznikla také bavorská větev vévodů d'Este.

Italská větev rodu vládla kromě Ferrary (1240–1598) také v **Modeně** (1288–1796) a **Reggiu Emilia** (1289–1796). Ferrara se nacházela na území papežského státu, šlechtické tituly a léna tam uděloval papež; Modena a Reggio byly na území říše a léna tam tudíž uděloval císař: **Borso d'Este** se v roce 1452 stal vévodou v Modeně a Reggiu (titul od císaře) a v roce 1471 vévodou ve Ferraře (titul od papeže). Z rodu d'Este vzešlo mimo jiné mnoho slavných vojevůdců. Další významní představitelé rodu byli: vévoda **Ercole I.** (1471–1505), jehož dcery patřily k předním dámám italské renesance – **Beatrice** se provdala za milánského vévodu Ludovika Sforzu, **Isabella** za Francesca II. Gonzagu; vévoda **Alfons I.** (1505–34) byl třetím manželem Lucrezie Borgie, která byla dcerou papeže Alexandra VI. a sňatkem se stala vévodkyní ferrarskou; **Alfons I.** byl spojenec Francie a Ludvíka XII.; jeho nástupcem byl **Ercole II.** (1534–59), jehož ženou byla Renée, dcera Ludvíka XII.; jeho bratr kardinál **Ippolito II.** dal postavit vilu d'Este v Tivoli.

Mantova byla ve středověku součástí panství Canossa, potom se stala svobodnou komunou. V roce 1273 se v ní jako jediný vládce prosadil velmi obratný a bohatý Piamonte Bonacolsi. V roce 1328 byl během lidové revolty, kterou vyprovokovali Gonzagové, zabit Rinaldo (zvaný Passerino) Bonacolsi, čímž vláda jeho rodu v Mantově skončila a vystřídali je Gonzagové, kteří pocházeli z venkova, z místa zvaného Gonzaga. Po převratu (1328) se stal vládcem v Mantově Luigi Gonzaga. O sto let později (1433) si **Gianfranco Gonzaga** koupil titul markýze. Jeho syn **Ludovico** dostal za ženu Barbaru z Brandengurgu, vnučku císaře Zikmunda. Gonzagové byli tradičně výborní vojevůdci spojeneckých vojsk, z toho měli velké příjmy. **Ludovico III. Gonzaga** (1444–78) proslul jako mecenáš umělců (Donatello, Leon Battista Alberti, Andrea Mantegna). V době jeho vlády se Mantova stala jedním z hlavních center renesanční kultury. Sídlem Gonzagů byl Castello di San Giorgio. Mezi slavné renesanční velmože patřili i jeho syn **Federico I. Gonzaga** (1478–84) a **Francesco II. Gonzaga** (1484–1519), který měl za ženu **Isabellu d'Este**, podílel se na udržení rovnováhy mezi italskými státy a později, v době války s Francií a Španělskem, uhájil samostatnost Mantovy. Byl schopný vojevůdce, v letech 1489–98 pracoval pro Benátky. Byl velitelem spojeneckých vojsk v Bitvě u Fornova (1495); potom byl ve službách odpůrců Benátek, k nimž patřil zejména papež **Julius II.** Téměř rok byl v benátském zajetí, na svobodu mu pomohl Julius II., ale malý syn Federico

byl poslán jako zástava na papežský dvůr. Později, když byl nemocen, pracoval alespoň na diplomatické úrovni, aby zachránil stát.

Isabella d'Este (1474–1539), označovaná jako „primadonna del Rinascimento“,

spolu s manželem Franceskem Gonzagou podporovala výtvarné umělce (Giulio Romano, Raffaello, Mantegna), hudebníky (Bartolomeo Tromboncino, Marchetto Cara) a literaturu (Ariosto, Castiglione). Sama byla výborná hudebnice. Věnovala se též diplomacii – vyjednávala např. s Cesarem Borgiou, když ohrožoval Urbino (tam byla provdána Elisabetta Gonzaga, její švagrová). Po smrti manžela byla regentkou. Zasloužila se o to, že syn Federico získal vévodský titul, zatímco mladší Ercole se stal kardinálem.

V **Urbinu** bylo v roce 1213 založeno hrabství, kterému vládl rod **Montefeltro**. Významný hrabě byl např. **Guido da Montefeltro** (zemřel 1298), jedna z postav *Božské komedie*. Do záležitostí hrabství často zasahovali papežové, neboť Urbino spadalo do sféry vlivu papežského státu. Hrabství bylo povýšeno na vévodství, které existovalo v období 1443–1631. Prvním vévodou byl od roku 1443 **Oddantonio II. da Montefeltro**. V Urbinu, podobně jako v jiných italských státech té doby, fungoval skvělý renesanční dvůr. Do dějin se výrazně zapsali také vévoda **Federico da Montefeltro** (1444–82) a jeho syn **Guidobaldo da Montefeltro** (1482–1508): oba prosluli jako vladaři i jako vojevůdci, kteří působili, mimo jiné, také jako generálové papežských vojsk. V letech 1504–13 pobýval v Urbinu spisovatel **Baldassar Castiglione**, kterého Guidobaldo da Montefeltro a jeho žena Elisabetta Gonzaga inspirovali k napsání traktátu *Il Cortegiano* (*Dvořan*).

Italské státy na konci 15. století

Ferrarská válka. Lorenzo de' Medici si v roce 1480 získal na svou stranu také neapolského krále Ferdinanda I., čímž se papež Sixtus IV. (Francesco della Rovere) ocitl v izolaci a byly zmařeny plány jeho rodiny na ovládnutí Itálie. Nové spojenectví Florencie s Neapolí vyvolalo ovšem také nespokojenost Benátek. V té době Turci ohrožovali Otranto v Puglii, která byla součástí Neapolského království, a Benátčané se svou flotilou proti tomu nezasáhli, neboť kvůli závisti a nenávisti nebyli ochotni Neapoli pomoci. Papež se proti Turkům tedy raději spolehnul na Florencii a Neapol. Ale v létě 1480 se spojenectví papeže a Benátek zase utužilo, papež Sixtus IV. chtěl získat větší výhody pro vlastní rodinu, především pro synovce Girolama Riaria, který se po smrti Pina degli Ordelaffi zmocnil Forli na území papežského státu a přál si dobýt také Ferraru. Jménem papeže tedy **Riario** vyzval Benátky, aby společně zaútočili na ferrarského vévodu **Ercola d'Este** (ten měl za ženu Eleonoru Aragonskou z Neapole a toto spojenectví se Benátkám nelíbilo; navíc přetrvávaly spory mezi Ferrarou a Benátkami kvůli hranicím území, jakož i kvůli obchodním a celním záležitostem). Benátky spolu se Sixtem IV. naplánovaly vojenskou akci proti Ferrare, kterou měl získat Riario, zatímco Reggio a Modena měly připadnout Benátkám. Válka vypukla v květnu 1482. Na jedné straně se střetli: papežský stát, Benátky, Girolamo Riario (v té době již „signore“ v Imole a ve Forli), Janov a markrabě monferratský. Na straně druhé: vévoda Ercole I. d'Este z Ferrary, král Ferdinand I. z Neapole, vévoda Ludovico il Moro z Milána, markýz Federico I. Gonzaga z Mantovy, Giovanni Bentivoglio z Bologne a příslušníci římského rodu Colonna. Itálie tak byla rozdělená na dva tábory. Boje se odehrávaly ve střední a severní Itálii. Benátčanům velel slavný vojevůdce **Roberto Sanseverino**, opačnému táboru velel **Federico da Montefeltro** z Urbina. Velké úspěchy zaznamenaly Benátky, čehož se papež zalekl a ze spojenectví, které dříve sám inicioval, odstoupil. V listopadu 1482 podepsal papež příměří s Neapolí. K tomu se přidaly Milán a Florencie. Ferrara zůstala svobodná. Avšak Benátky byly ochotné bojovat dále, třeba i proti celé Itálii. Papež nad Benátkami vyhlásil interdikt, ten však nebyl respektován. Konflikt mezi italskými státy zdaleka nebyl u konce. Mír byl podepsán až v srpnu 1484 v Bagnolu (Brescia): účastníci mírové smlouvy musí vstoupit do společné ligy, té velí Roberto Sanseverino; výsledkem je návrat ke stavu z roku 1454. Velké státy získaly výhody, malé spíše ztratily. Ani pro Florencii výsledek nebyl přínosem. Také papež byl zklamán, Girolamo Riario nedobyl nic na Ferrare ani na Benátkách. Papež mu tedy chtěl zajistit alespoň menší knížectví v Romagni, ale zemřel pouhých 5 dní po uzavření míru.

V roce 1484 se stal papežem **Inocenc VIII.** z rodu **Cybo** (zapsal se do historie mj. tím, že vydal bulu *Summis desiderantes affectibus*, která udělovala rozsáhlé pravomoci k potírání čarodějnictví; jednalo se také o historicky první papežský dokument, který vyšel tiskem). V roce 1485 Inocenc VIII. podpořil vzpouru jihoitalských baronů proti králi

Ferdinandovi I., čímž uvrhl římskou kurii do tíživé finanční situace. Za jeho pontifikátu v Římě bujela korupce a ve velkém se prodávaly odpustky. Inocenc VIII. byl spojenec Florencie, toto spojení bylo potvrzeno sňatkem papežova syna Franceschetta Cyba a Maddaleny, dcery Lorenza de' Medici (1487) a rovněž jmenování čtrnáctiletého Lorenzova syna Giovanniho kardinálem (1489) – později se z něj stal papež Lev X.

Lorenzo de' Medici po celý svůj život usměrňoval italskou politiku a Florencie si získala centrální postavení v politice rovnováhy. Také v samotné Florencii za jeho života vládl klid a byly vytvořeny ideální podmínky pro rozvoj renesanční kultury. Působili tam umělci jako Sandro Botticelli, Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti aj.; literáti Angelo Poliziano, Luigi Pulci, Giovanni Pico della Mirandola aj.

Milánské vévodství na konci 15. století. Po Francesku Sforzovi nastoupil do čela vévodství prvorozený syn **Galeazzo Maria Sforza** (1466–76). Byl vzdělaný a velmi podporoval umění. Okázalý renesanční životní styl ho však nutil zvyšovat daně a omezovat občanské svobody, což vedlo ke ztrátě politické stability. Jeho republikánsky naladěni političtí odpůrci Gerolamo Olgiati, Andrea Lampugnani a Carlo Visconti proti němu zosnovali spiknutí a dali ho zavraždit. Dědicem milánského vévodství byl teprve sedmiletý syn **Gian Galeazzo Sforza** (1476–1494), za něhož vládl jako poručník jeho strýc **Ludovico Sforza** zvaný **il Moro**, který si vzal za ženu Beatrici d'Este (1491). Ludovico svého synovce odsunul do Pavie a vyloučil ho z přímé účasti na politice. V roce 1489 se Gian Galeazzo na přání strýce oženil se svou sestřenicí **Isabellou Aragonskou** (jejími rodiči byli Alfons II. Aragonský a Ippolita Sforza, dědečkem neapolský král Ferdinand I. – don Ferrante). Režisérem svatebních oslav (il festaiolo) byl **Leonardo da Vinci**, který v té době působil v Miláně. Ludovico měl politické plány – skrze neteř Isabellu a její matku (svou sestru) Ippolitu chtěl zasahovat do politických záležitostí Neapolského království. Situace se však zkomplikovala tím, že Ippolita zemřela a manželství Giana Galeazza s Isabellou bylo poněkud problematické, neboť Gian Galeazzo byl stále v područí svého strýce a Isabella takovou situaci považovala za ponižující. Vztahy mezi Milánem a Neapolí byly napjaté a nevěstin otec **Alfons II.** po svém nástupu na trůn v roce 1494 vyhlásil Milánu válku. Gian Galeazzo na podzim téhož roku nečekaně zemřel, traduje se, že byl otráven svým strýcem, který se tak mohl stát konečně sám vévodou. Gian Galeazzo sice měl syna jménem **Francesco Maria Sforza**, ten však byl teprve tříletý.

Florencie na konci 15. století. Lorenzo de' Medici zemřel v roce 1492, po něm do čela rodu a Florencie nastoupil syn **Piero il Fatuo** (Pošetilý) nebo také **lo Sfortunato** (Nešťastný). Piero udělal zásadní chybu, když porušil otcovu rovnovážnou politiku a spojil se s neapolským králem proti Ludoviku Morovi. Na dění ve Florencii však měl kromě Piera vliv také dominikánský kazatel Girolamo Savonarola z kláštera San Marco, který propagoval nekompromisní nábožensko-moralistický přístup ke zlu, korupci v církvi a "světským marnostem", za které považoval také renesanční umělecká díla. Savonarola si ve Florencii získal mnoho stoupenců.

V téže době došlo také k zásadní události v **papežské kurii** – papežem byl v roce 1492 zvolen Rodrigo de Borja (Borgia), který přijal jméno **Alexandr VI.** (1492–1503) – bohatý, zkorumpovaný a nemorálně žijící velmož.

Literatura:

- GARIN, Eugenio. *Renesanční člověk a jeho svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003, 279 s. ISBN 80-7021-653-0.
- MACEK, Josef. *Italská renesance*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1965, 404 s., 102 s obr. příl.
- BURKE, Peter. *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1996, 319 s. ISBN 80-204-0589-5.
- KRISTELLER, Paul Oskar. *Osm filosofů italské renesance*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007, 203 s. ISBN 978-80-7021-832-7.
- SAVICKÝ, Nikolaj. *Renesance jako změna kódu: o komunikaci slovem a obrazem v italském rinascimentu*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 1998, 204 s., [16] s. obrazových příloh. ISBN 80-85190-76-1.
- HIBBERT, Christopher. *Vzestup a pád rodu Medici*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 388 s. ISBN 80-7106-201-4.
- JÍLEK, František. *Muž z Vinci*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, 445 s.
- MEREŽKOVSKIJ, Dmitrij Sergejevič. *Leonardo da Vinci*. Vyd. 3. v tomto překl. 1. Praha: Academia, 2000, 649 s. ISBN 80-200-0371-1.
- SCHULZ, Karel a Blahoslav DOKOUPIL. *Kámen a bolest*. Praha: Lidové noviny, 2002, 796 s. ISBN 80-7106-544-7.

Tažení Karla VIII. do Itálie

V téže době měla Francie a její král **Karel VIII.** snahu postupně ovládnout rozdrobenou a přitom pohádkově bohatou Itálii. Proti byl císař Maxmilián I. a spolu s ním Španělsko, Benátky a Švýcarská konfederace. Karlovo tažení v Itálii naopak podporovali: **Ludovico Moro**, který se domníval, že tak dojde k oslabení Neapolského království; **Savonarola** – věřil, že bude nastolen nový křesťanský řád; kardinál **Giuliano della Rovere** (budoucí papež Julius II.) – doufal v zákrok proti Alexandru VI.; neapolští baroni – byli ochotni zradit svého krále. Karel VIII. si činil nárok především na Neapol, a to v rámci dávného francouzsko-aragonského soupeření o vliv na jihu Itálie. V srpnu 1494 vstoupil do Itálie, v listopadu přitáhl s armádou k Florencii. Savonarola již dříve prorokoval, že Itálii stihne trest za její neřesti. Když se objevila francouzská armáda, mnozí lidé v tom zřejmě viděli naplnění proroctví, domnívali se, že jsou to v proroctvích slibované „nebeské pluky“, které mají zbavit Itálii tyranů i papežského zneužívání moci. Současně však postoj **Piera de' Medici**, který Francouze bez váhání vpustil do města a dokonce jim vydal pevnost v Sarzaně, zapříčinil protimedicejské povstání. Florentáné se 9. listopadu 1494 vzbouřili a Medicejské z města vyhnali. Mluvčím Florencie se stal Savonarola, který s Karlem vyjednal, že výměnou za poskytnutí půjčky z města odtáhne. Tím Savonarolova autorita ještě více vzrostla. K moci se dostali odpůrci Medicejských, kteří reformovali ústavu a vyhlásili skutečnou republiku. Důležitou roli v ní hrál **Paolo Antonio Soderini** z demokratické strany, vyslanec v Benátkách a později gonfaloniere di giustizia (1497), který přizval ke spolupráci také Savonarolu. Savonarolovy radikální požadavky týkající se morálky a jeho kritika zesvětštělé církve vzbudily odpor papeže, který Savonarolovi v roce 1496 odebral právo kázat. Ve Florencii zatím panoval chaos a začal se projevovat hospodářský úpadek. Savonarolovi odpůrci se snažili o co největší destabilizaci poměrů, aby co nejširší vrstvy obyvatel projevíly nespokojenost. K tomu také došlo a Savonarolovi stoupenci zvaní „piagnoni“ začali ztrácet půdu pod nohama. **Savonarola** byl zatčen, popraven oběšením a spálen na hranici (1498). Florentská republika však trvala až do návratu Medicejských v roce 1512. K jejím významným představitelům patřil **Pier Soderini** a také např. **Niccolò Machiavelli**, diplomat, historik, dramatik a prozaik, autor slavného pojednání *Vladař* (1513).

Vrátíme-li se k roku 1494, tažení Karla VIII. Itálií pokračovalo úspěšně a jeho vojsko vstoupilo do Říma, kde **Alexandr VI.** nekladl odpor a přistoupil na vzájemnou dohodu, jeho syn **Cesare Borgia** navíc měl vojsko doprovodit až do Neapole. Tím, že králům Anglie, Španělska a Habsburkům uznal některé teritoriální zisky, měl Karel jejich tichý souhlas s útokem na Neapolské království. Za tím účelem se spojil s Ludovikem Morem. **Karel VIII.** si činil nárok na Neapol (byl spřízněn s rodem Anjou, který tam dříve vládl – Marie z Anjou byla jeho babička). Dobýt Neapol se mu podařilo 22. února 1495. Chtěl si tam mj. vybudovat základnu pro plánovanou křížovou výpravu. Proti Karlovi však ještě téhož roku vznikla

Svatá liga (Alexandr VI., Španělsko, císařství, Švýcarsko, Benátky, Milán a vývojem situace vyděšený Ludovico Moro). Spojenectví mezi Španělskem a císařstvím bylo navíc upevněno sňatky potomků: Jana Šiléná + Filip Sličný; její bratr Juan + Markéta Rakouská. Proti Svaté lize byl Savonarola, který doufal v podporu Karla VIII. pro své reformátorské plány. Když Francouzi z Neapole odtáhli na sever, král **Ferdinand II.** (1495–96) se mohl do Neapole vrátit. Zatímco Karel VIII. s vojskem ustupoval z Apeninského poloostrova, dohnala ho koaliční vojska pod vedením Franceska Gonzagy, 6. 7. 1495 se odehrála bitva u města **For-novo**, kde byl Karel poražen a nucen vrátit se do Francie.

Literatura:

- CHLÍBEC, Jan a Tomáš ČERNUŠÁK. *Savonarola a Florencie: jeho působení a estetické názory*. 1. vyd. Praha: Artefactum, 2008, 179 s. ISBN 978-80-86890-17-3.
- BRAMBACH, Joachim. *Borgiové: příběh renesanční rodiny*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2000, 335 s. ISBN 80-7202-629-1.
- HIBBERT, Christopher. *Borgiové a jejich nepřátelé: 1431–1519*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011, 281 s., [5] s. obr. příl. ISBN 978-80-257-0541-4.
- BELLONCI, Maria. *Lucrezia Borgia: její život a její doba*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1968, 525 s., obr. příl.
- MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař: Život Castruccio Castracaniho z Lukky*. 1. vyd., (Il Principe 4. čes. vyd.). Praha: Odeon, 1969, 188, [3] s.
- PREZZOLINI, Giuseppe. *Život Niccola Machiavelliho učitele vladařů*. V nakl. Faun vyd. 1. Praha: Faun, c1999, 137 s. ISBN 80-902018-9-x.

Boj mezi Francií a Španělskem o ovládnutí Itálie

Nástupcem Karla VIII. na francouzském trůnu byl **Ludvík XII.**, který v roce 1498 podnikl nové tažení do Itálie. Činil si nárok zejména na Milánsko, protože byl přímým potomkem Valentiny Visconti, dcery Giana Galeazza Viscontiho, která byla koncem 14. století provdána za vévodu Ludvíka Orleánského. Kromě Milána chtěl dobýt také Neapolsko. V roce 1499 se Milána skutečně zmocnil, vévoda **Ludovico Moro** se proto uchýlil k císaři **Maxmiliánovi**. S pomocí spojeneckých švýcarských gard chtěl Ludovico Moro dobýt zpět Milán, gardy však nebyly zcela loajální a Moro se Milána zmocnil jen na velmi krátkou dobu. Francouzi ho pak zajali 10. 4. 1500 v Novaře, když se snažil uprchnout. Stal se zajatcem na hradě Loches ve Francii, kde roku 1508 zemřel.

Ludvík XII. oslabil Svatou ligu tím, že získal na svou stranu Švýcary a **Alexandra VI.** – podporoval totiž jeho syna Cesara Borgiu v jeho vojenských akcích ve střední Itálii. **Cesare Borgia** (1475–1507), aniž vystudoval teologii, byl od 17 let arcibiskupem ve Valencii a kardinálem; po násilné smrti bratra Juana, která mu byla přičítána, se roku 1497 duchovních hodností vzdal. Král Ludvík XII. ho za papežovy protislužby jmenoval vévodou z Valentinois, za ženu dostal královu neteř Carlottu d'Albert z Navarry. Cesare měl snahu vytvořit ve střední Itálii silný stát. Území, o která měl zájem, spadala pod světskou svrchovanost církve a panovali tam místní vládci, které Cesare postupně porážel. Měl k tomu formální souhlas svého otce – papeže. V roce 1499 se zmocnil Imoly, pak Forlì. Druhá výprava měla za cíl města Rimini, Ravenna, Cervia, Faenza, Pesaro. Roku 1502 usiloval o Camerino a Urbino. Jeho vojevůdci proti němu zosnovali spiknutí na hradě Magione poblíž Perugia. Dobył též Senigallii, kam pak spiklence vylákal na „přátelskou večeři“ – dva z nich, Vitellozzo Vitelli a Oliverotto da Fermo, byli úkladně zavražděni. Cesare Borgia ovládl téměř celou Romagnu a dělal si nárok na Sienu, Pisu a Luccu. Když však v roce 1503 jeho otec zemřel, Cesare ztratil jakoukoli politickou podporu. Papež **Julis II.** (Giuliano della Rovere), odpůrce Borgiů, Cesara dal zatknout a Romagnu mu odejmul. Cesare byl deportován do Španělska, kde byl vězněn; roku 1506 uprchl ke švagrovi do Navarry a pomáhal mu válčit; zemřel při obléhání Viany roku 1507.

V roce 1500 měl **Ludvík XII.**, podobně jako španělští panovníci **Ferdinand II. Aragonský** a **Isabela Kastilská**, snahu vyhnat z neapolského trůnu tamní větev rodu Aragonských; v případě úspěchu by se podle tajné smlouvy z Granady Neapolské království rozdělilo mezi Francii a Španělsko. Obě vojska se zmocnila Neapole a záhy se objevily neshody kolem vymezení hranic. Začal tak válečný konflikt mezi Francií a Španělskem. Španělé zvítězili nad Francií v několika bitvách: u Seminary, Cerignoly, Gaety,

Garigliana. Smluvně bylo stanoveno, že Neapolsko se stane španělským místokrálovstvím: Ludvík XII. souhlasil, aby Neapolsko získal král **Ferdinand II. Aragonský** zvaný **Katolický** (v roce 1501 byl v Neapoli svržen do té doby vládnoucí král **Fridrich Aragonský**). Příměří bylo dohodnuto v Lyonu a následná smlouva byla podepsána v Blois (12. 10. 1505). Ferdinand, v té době již vdovec po Isabele Kastilské, se navíc oženil s Germainou de Foix, neteří Ludvíka XII.

V roce 1503 se stal papežem **Julius II.** (1503–1513, Giuliano della Rovere, synovec Sixta IV.), který chtěl především politicky a vojensky posílit církevní stát a oslabit tak panství Cesara Borgi. Jako papež si dokázal naklonit římskou šlechtu, dokonce usmířil rody Orsini a Colonna. Byl proti Benátkám, které po smrti Alexandra VI. okupovaly Faenzu a Rimini. V roce 1506 dobyl Perugiu a Bolognu – odňal je rodům Baglioni a Bentivoglio. V roce 1508 byla v **Cambrai** uzavřena **liga proti Benátkám**, ve které se spojili **Julius II., Ludvík XII., Maxmilián I. a Ferdinand II. Aragonský Katolický**. Došlo k ozbrojenému konfliktu, Benátky utrpěly porážku u **Agnadella** poblíž Cremony (1509) a musely se vzdát některých držav ve vnitrozemí: Cremona připadla Francii, Terst Habsburkům, Ravenna papeži, oblasti Puglie, o které usilovaly Benátky, španělskému králi.

Za krátký čas se však aliance opět změnila. Julius II. dobyl Romagnu a v roce 1511 dal podnět k založení nové **protifrancouzské Svaté ligy – Anglie, císařství, Španělsko, Švýcaři a Medici**, kteří se po převratu v roce 1512 zásluhou Španělů vrátili do Florencie. V roce 1512 se odehrála **bitva u Ravenny**. Protifrancouzská koalice v ní sice byla poražena, Francouzi však byli, po zásahu Švýcarů a Benátek, z Milána vyhnáni. Ludvík XII. byl milánským vévodou jen do roku 1512. Potom švýcarské vojsko dosadilo Morova syna Massimiliana Sforzu. Konfederace švýcarských kantonů kontrolovala Milánsko do roku 1515.

Po smrti Julia II. se na scéně se objevil nový papež **Lev X.** (1513–21, Giovanni de' Medici, syn Lorenza Magnifica). Bratřenci Giuliovi, který byl nemanželským synem Giuliana zabitého spiklenci roku 1478, udělil arcibiskupství ve Florencii a kardinálskou hodnost, od roku 1517 úřad vicekancléře papežského státu. Po vítězství Francouzů u Marignana se papežský stát musel vzdát Parmy a Piacenzy. **Lev X.** uzavřel konkordát s Francií ohledně investitury tamních opatů a biskupů. Po roce 1517 se dostal do konfrontace s **Martinem Lutherem**, jehož ochráncem byl kurfiřt **Fridrich III. Saský** zvaný **Moudrý**, kterého si Lev přál učinit císařem z obav před silící mocí **Karla V.**, který byl v matčině linii vnukem španělského krále Ferdinanda II. Aragonského, v otcově linii vnukem císaře Maxmiliána I. Habsburského. Karel V. byl přesto zvolen, Lev X. již nepotřeboval být v dobrých diplomatických vztazích s Fridrichem III. Saským, proti Lutherovi tudíž vystupoval stále ostřeji, v roce 1521 proti němu byl vydán Wormský edikt (zákaz tisknout jeho knihy v celé Římské říši a mnohé další sankce).

Lev X. se však angažoval také v Medicejské politice a podporoval své příbuzné; např. v roce 1517 získal pro synovce **Lorenza II.** (syn Piera) Urbino na úkor Franceska della Rovere, a to za cenu velmi nákladné války.

Nové tažení Francouzů do Itálie organizoval až nástupce Ludvíka XII., **František I.** (francouzským králem byl 1515–47). V roce 1515 porazil Švýcary v **bitvě u Marignana** a donutil je odejít z Milána. František I. pak byl milánským vévodou do roku 1521.

V roce 1519 se také sám František I. ucházel o císařský titul, byl však zvolen jeho konkurent Karel V. Habsburský, který měl za spojence Anglii a papeže. Francie si uvědomovala sílicí moc Karla V. a cítila se obklíčena. Francouzské vojsko bylo navíc poraženo císařským vojskem Karla V. v **bitvě u Milána** (1522) a **u Pavie** (1525). František I. byl zajat a odvezen jako zajatec do Madridu. Karel V. tak měl v Itálii zajištěn rozhodující vliv. V roce 1526 byl uzavřen **mír v Madridu**. František byl osvobozen, ale musel se vzdát nároků na Milán, Neapol a Burgundsko. Karel vládl v Neapoli přímo; v Miláně prostřednictvím signorie (Francesco II. Sforza 1526–35, zemřel bez dědiců), od roku 1535 rovněž přímo. Velký vliv měl Karel V. také v Janově.

František I. uzavřel v Cognacu **protihabsburskou ligu** (květen 1526) – Francie a Milán, Janov, Benátky, florentští Medici (v období 1527–30 byli opět ve vyhnanství), i sám papež **Klement VII.** (1523–43), který byl rovněž z Medicejského rodu a podobně jako jeho předchůdce Lex X. byl zkušený politik a diplomat a dříve měl s Karlem V. dobré spojenecké vztahy.

Podle úmluvy měl František I. poslat armádu do Lombardie a do Španělska, zatímco Benátky a papež měli napadnout Neapol. František I. se však k boji neodhodlal a raději vyjednával s Karlem V., který držel jeho syny jako rukojmí. V téže době se zkomplikovala také situace papeže, neboť kardinál **Pompeo Colonna**, podporovaný Karlem V., napadl s armádou Lateránskou baziliku a zamířil k Vatikánu, který byl pleněn. Papež uzavřel s císařem na 8 měsíců příměří, což nerespektoval velitel císařských vojsk Karel III. Bourbonský, který začal obléhat a následně drancovat Řím. K této dramatické události, která vešla do historie pod názvem **il Sacco d Roma**, došlo v květnu roku 1527. Příslušníci císařské armády byli Španělé, němečtí protestantští žoldnéři – lancknechti, ale také Italové, kteří opustili protihabsburskou ligu (např. hrabství Guastalla). Karel Bourbonský byl brzy zabit ranou z arkebuzy, kterou snad vystřelil **Benvenuto Cellini**, který se obrany Říma účastnil a události popsal ve svém životopise. Obranně Říma velel **Renzo da Ceri**. Papež se ukrýval v Andělském hradu. K drancování se přidal i kardinál Pompeo Colonna, který byl již dříve papežovým nepřítelem. Velení císařské armády převzal oranžský princ **Philibert de Chálon**, Němci ho však neposlouchali a drancovali na vlastní pěst. Klement VII. nakonec kapituloval a stáhl se do Orvieta.

Jelikož se Karel V. akce proti Římu osobně neúčastnil, papež mu časem odpustil a uzavřeli mír v Barcelloně (1529). V roce 1530 konečně proběhla také Karlova slavnostní korunovace na císaře, kterou papež Klement VII. vykonal v Bologni. Karel se zavázal, že Florencii vrátí Medicejským, kde od 1527 byla opět nastolena protimedicejská republika; k tomu skutečně došlo v roce 1530. Nemanželský syn Lorenza II. **Alessandro de' Medici** (který ve skutečnosti zřejmě byl synem samotného papeže a služebné Simonetty da Colvecchio) se oženil s císařovou nemanželskou dcerou Margheritou a byla

mu svěřena vláda ve Florencii, navíc v roce 1532 mu byl udělen vévodský titul, takže Florencie se stala oficiálně vévodstvím. Alessandro si však ve Florencii počínal tyran- sky a v roce 1537 ho zabil **Lorenzaccio** (Lorenzo di Pierfrancesco de' Medici) ze druhé větve Medicejských, jehož příbuzný **Giovanni delle Bande Nere** byl otcem budoucího vévody **Cosima I.** (1537–76, v roce 1569 povýšen na velkovévodu). V roce 1533 se navíc dcera Lorenza II. **Kateřina** provdala za **Jindřicha II.**, syna a nástupce francouzského krále Františka I. Papež Klement VII. po návratu z Orvieta do Říma nadále podporoval umění, zvláště ve Vatikánu, a staral se o obnovu města. Zemřel v roce 1543, pohřben je v chrámu Santa Maria sopra Minerva vedle bratrance Lva X.

V polovině 16. století navíc vznikl na apeninském poloostrově zcela nový stát – vévodství **Parma a Piacenza** (neboli Vévodství parmské), které bylo vytvořeno v roce 1545 papežem Pavlem III. (1534–49, Alessandro Farnese) pro syna Piera Luigiho. Jeho potomci tam pak vládli až do roku 1731, kdy Antonio Farnese nezanechal přímé dědice a vévodství zdědila neterť Elisabetta/Isabel Farnese, která byla též španělskou královnou (sňatek s Filipem V. Bourbonským).

Pier Luigi Farnese ml. (1503–47), první vévoda v Castru, Parmě a Piacenze, měl válečnické sklony. V roce 1520 byl ve službách Benátek, záhy přešel do služeb Karla V. V roce 1527 se účastnil spolu s lancknechty útoku na Řím (naopak jeho bratr Ranuccio Farnese bránil papeže). Když pak hlad a mor vyhnaly útočníky z Říma, plenil okolní venkov. Papež Klement VII. jej exkomunikoval, otec – kardinál se za něj přimlouval, exkomunikace byla zrušena. V roce 1529 byl ve vojsku prince oranžského při obléhání republikánské Florencie. Nakonec byl pro nezkrotnost ze služby propuštěn. Když byl jeho otec papežem, velel papežským vojskům. Otec pro něho zřídil také vévodství Castro – stát v papežském státě, v Laziu, který hraničil s Viterbem, Orvietem a Sienou. V roce 1538 se jeho syn **Ottavio Farnese** oženil s Markétou Rakouskou, dcerou Karla V. (šestnáctiletá vdova po Alessandru Medicejském). Pier Luigi však měl stále větší vladařské ambice. Otec mu tedy vytvořil vévodství Parma a Piacenza s tím, že bude formálně vazalem papežského státu. Pier Luigi byl nakonec zabit spiklenci, jeho nástupcem se stal syn Ottavio.

V roce 1535 vymřeli v **Miláně** Sforzové, císařovi vazalové, což byl nový důvod ke střetům mezi Španělskem a Francií. Karel V. Milán ihned připojil ke španělské koruně. František I. se naopak zmocnil Savojska a Piemontu. Válka pokračovala do roku 1538, kdy bylo podepsáno příměří v Nice. Konflikt se obnovil v letech 1542–44 (mír byl pak podepsán v Crépy). Francie se vzdala veškerých nároků v Neapoli. Karel V. se naopak vzdal nároků v Burgundsku. Tím byla prakticky **potvrzena nadvláda Španělska v Itálii.**

Císařovými největšími protivníky byli: Turci, Francie a protestanti, kteří se roku 1550 spojili s francouzským králem Jindřichem II. Karel již nebyl schopen bojovat s několika nepřáteli zároveň. Vzdal se tedy španělské koruny ve prospěch syna **Filipa II.** (Nizozemí, Španělsko, španělské državy v Americe, Neapol, Sicílie, Sardinie, Milán). Ostatní území (převážně protestantská) získal Karlův bratr **Ferdinand I. Habsburský**, kterému díky sňatku s Annou Jagellonskou (jejíž bratr Ludvík padl 1526 u Moháče) již patřila koruna

česká a uherská; dělením říše pak získal Rakousko, Štýrsko, Tyrolsko, Slezsko a Moravu. Po Karlově abdikaci se stal navíc císařem (1556–64). Vznikly tak dvě větve Habsburků – španělská a rakouská.

Generální mír mezi Francií a Španělskem byl uzavřen v **Cateau-Cambrésis** roku **1559**. Francie musela uznat španělskou svrchovanost v Itálii. **Samostatné státy** na Apeninském poloostrově byly ve 2. polovině 16. století tyto: Biskupství tridentské, Benátská republika, Vévodství ferrarské, Vévodství modenské, Vévodství Parma a Piacenza, Republika Lucca, Církevní stát. **Státy ovládané Španělskem**: Vévodství milánské; Stato dei presidi – toskánské přístavy a vojenské základny (Orbetello, Monte Argentario, Talamone, část Elby); tři království: Neapolsko, Sicílie, Sardinie. **Spojenci Španělska**: Vévodství savojské; Janovská republika + Korsika; Vévodství mantovské, Velkovévodství toskánské.

Literatura:

- SHAW, Christine. *Julius II.: papež bojovník*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2001, 365 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7185-391-7.
- SEIBT, Ferdinand. *Karel V.: císař a reformace*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 1999, 190 s. ISBN 80-7202-403-5.
- WEISS, David. *Benátčan*. 2. vyd. v českém jaz. Praha: BB art, 2001, 363 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7257-578-3.
- BELLONCI, Maria. *Lucrezia Borgia: její život a její doba*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1968, 525 s., obr. příl.
- CELLINI, Benvenuto. *Vlastní životopis*. 5.vyd., v SNKLHU 1. Praha: SNKLHU, 1960, 366 s., fot. příl.
- VASARI, Giorgio. *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1976-1977, 2 sv.
- LEGRAND, Gérard. *Renesance*. Vyd. 1. V Praze: Paseka, 2000, 143 s. ISBN 80-7185-292-9.

Mír v Cateau-Cambrésis, situace ve 2. polovině 16. století

Po roce 1559 zvítězil **absolutismus**, v církvi nastalo období **protireformace**. Do popředí se dostávala církevní kultura zaměřená na rekatolizaci. Někdy se hovoří také o období tzv. „starého režimu“, které trvalo až do konce 17. století.

Typickými rysy zmíněné doby byly mj. hospodářská krize, pokles výroby, refeudalizace, zaostávání zemědělství, zvyšování daní, vyliďňování venkova, tuláctví a loupežnictví, nárůst obyvatel ve městech, chudoba, války, morové epidemie. Jakákoli místní krize se odrážela i v jiných zemích Evropy. Celková mezinárodní situace byla nestabilní. Itálie byla stále důležitá figurka na evropské šachovnici. Španělská nadvláda v Itálii však byla víceméně stabilizována, a to i přesto, že samo Španělsko ve srovnání se svými konkurenty jako byly např. Anglie, Holandsko a Francie postupně zaostávalo a jeho moc slábla.

Ekonomickou situaci v Itálii negativně ovlivnilo objevení Ameriky a s ním související vzestup západních námořních a obchodních velmocí, a rovněž konkurence anglických a holandských výrobků. Konkrétní důsledky přineslo také odtržení některých zemí od římskokatolické církve v souvislosti s protestantským a reformačním hnutím, které znamenalo, zvláště pro janovské a florentské banky, ztrátu kontroly nad penězi z desátků a prodeje odpustků, které přes ně dříve proudily do Říma. Celkově bylo méně výhodné investovat do obchodu, bohatí lidé tedy raději nakupovali pozemky a stavěli si luxusní sídla na venkově. Benátky ovšem měly dále své sféry vlivu na Východě, zatímco Janov byl důležitým styčným bodem mezi Španělskem, Milánem a Habsburskou říší za Alpami.

Španělské državy v Itálii byly řízeny „Nejvyšší radou pro Itálii“ se sídlem v Madridu. V Miláně španělského krále zastupoval guvernér, v Neapoli místokrál a parlament složený z místní šlechty, která byla oddaná Španělům.

Benátky byly na konci války o Itálii obklopeny silnými mocnostmi (španělské Milánsko, Habsburská říše, Otomanská říše) a nemohly dále expandovat. V Benátkách v době protireformace vládla náboženská tolerance, zastáncem náboženské nezávislosti byl např. Paolo Sarpi, autor *Dějin tridentského koncilu*. Kvůli svým nezávislým postojům (mj. v oblasti vydávání církví zakazovaných knih apod.), měly Benátky spory s církevním státem. Na druhé straně je ohrožovala Otomanské říše, která Benátky postupně připravila o Rhodos (1523) a Kypr (1570).

V roce 1571 se odehrála slavná námořní **bitva u Lepanta** (Řecko, Korintský záliv), v níž se střetla křesťanské flotila pod velením Dona Juana d' Austria (Benátky, Španělsko, Janov, Savojsko, církevní stát – Pius V., Maltézští rytíři) s Turky. Významný podíl na vítězství měly Benátky, což nakonec způsobilo rivalitu a závist ostatních účastníků, zejména Španělska. I přes vítězství křesťanů však Kypr zůstal Turkům.

Savojsko se nadále rozvíjelo jako samostatné vévodství, od roku 1563 se jeho hlavním městem stal Turín. Za vlády **Emauela Filiberta** (1553–80) nastala expanze směrem do Pádské nížiny. Jeho nástupcem byl **Carlo Emanuele I.** (1580–1630), který rovněž dobyl nová území, např. v roce 1588 obsadil Saluzzo. Pro Itálii Savojsťi představovali důležitou sílu a naději v protišpanělské politice.

Vévodství toskánské bylo v roce 1569 povýšeno na velkovévodství, kterému až do roku 1737 vládl rod Medici. Velkovévoda **Cosimo I.** (1537–74), podobně jako jeho předkové, mnoho investoval do výstavby paláců (Palazzo Pitti), zahrad (Giardini di Boboli) a podporoval umělce (Michelangelo Buonarroti, Benvenuto Cellini, Giambologna, Bartolomeo Ammannati, Giorgio Vasari aj.). Věnoval se rovněž upevňování stability státu, systematicky budoval obranné pevnosti. Za jeho vlády Florencie také ovládla Sienu (1555). Strategický význam měl přístav Livorno, a to nejen kvůli obchodu. Jeho význam byl také obranný. Sídlił tam Řád sv. Štěpána (Sacro Militare Ordine di Santo Stefano Papa e Martire) založený v roce 1561. V jeho čele stál sám Cosimo I., po něm jeho nástupci. Byl obdobou Maltézských rytířů a měl za úkol bránit pobřeží Toskánska před piráty a Turky. Za vlády Cosima I. zaznamenalo pokrok také toskánské zemědělství, které se specializovalo zejména na pěstování vinné révy a olivovníků, typických pro toskánskou krajinu dodnes.

Římská církev od 2. poloviny 16. století uváděla do praxe závěry **Tridentského koncilu** (1545–63), který svolal papež **Pavel III.** Kromě toho také sestavil reformní komisi, která vypracovala plán obnovy církve; reorganizoval inkvizici a do jejího čela postavil úřad Sanctum Officium (1542). Potvrdil statut Tovaryšstva Ježíšova, založeného na obranu církve **Ignácem z Loyoly** (1540). Tridentský koncil řešil otázky katolické tradice (kult svatých, pojem očištky, prvenství římského papeže, postavení církve jako jediné instituce schopné vykládat Bibli apod.). Diskutovalo se také o morálních aspektech (potřeba očistit církve od korupce). Cílem bylo rovněž posílení církevního vlivu v oblasti práva, politiky a kultury. Zatímco evropsťi panovníci byli s přílišnými zásahy církve do jejich pravomocí nespokojeni, v Itálii (s výjimkou Benátek) se závěry koncilu ihned uváděly do praxe (milánský arcibiskup Karel Borromejský, bolognský arcibiskup Gabriele Paleotti aj.). V důsledku činnosti inkvizice bylo v Kalábrii v roce 1561 zabito na 2000 členů valdenské evangelické církve; zabiti byli také například humanisté Pietro Carnesecchi a Antonio Paleario, představitelé evangelického proudu v Itálii, nebo slavný filozof Giordano Bruno. Pronásledován a souzen byl také fyzik a astronom Galileo Galilei, podobně jako filozof a teolog Tommaso Campanella. Církev prováděla cenzuru, mnohá literární díla (Dante, Boccaccio, Machiavelli, Erasmus aj.), se dostala na *Index zakázaných knih*, intelektuálové

byli nuceni k autocenzuře. Církev se na druhé straně snažila vyvíjet charitativní činnost a naklonit si lidové vrstvy s cílem zabránit šíření reformace mezi chudším obyvatelstvem. Také oficiální sakrální umění, vyznačující se luxusem, okázalostí a imponantností, bylo po celou éru baroka nástrojem protireformační církevní politiky.

Literatura:

- DAWSON, Christopher. *Rozdělení nebo reforma západního křesťanstva?*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1998, 236 s. ISBN 80-7021-243-8.
- DACHOVSKÝ, Karel. *Sv. Karel Boromejský: 1538-1584*. 3. vyd. Praha: Řád, 2009, 67 s. ISBN 978-80-86673-22-6.

Itálie v 17. století

V 17. století se v Itálii prohlubovala stagnace. První polovinu století poznamenala **Třicetiletá válka** (1618–48), která se odehrávala hlavně ve střední a severní Evropě; začali ji rakouští Habsburkové (příbuzní španělských vládařů) ve snaze rekatolizovat protestantské země Evropy. Výsledkem však bylo definitivní rozdělení Evropy na protestantskou a katolickou. Skutečnými příčinami pak bylo získat kořist či ovládnout lákavá území. Téměř celá Evropa se postavila proti koncentraci moci v rukou španělských a rakouských Habsburků. Válka skončila vestfálským mírem (1648), což byl kompromis dosažený po 8 letech vyjednávání. Švýcarsko a Holandské provincie získaly úplnou nezávislost na říši. V Německu mohli vyznávat svou víru katolíci, luteráni i kalvinisté. Dědičné země Habsburků však měly být rekatolizovány (Rakousko, Čechy, Morava).

Z dramatických epizod Třicetileté války se Itálie dotklo především **obléhání Mantovy** lancknechty císaře **Ferdinanda II.** v roce 1630 (tzv. Válka o Monferrato a Mantovu). Jelikož v Mantově vymřel vládnoucí rod Gonzagů (Vincenzo II. Gonzaga, 1627) a nástupnická práva v Mantově a také v Monferratu měli zdědit jejich francouzští příbuzní **Gonzaga-Nevers**, savojský vévoda **Carlo Emanuele I.**, po dohodě se španělským králem a se souhlasem císaře, chtěl zabránit tomu, aby se území dostalo Francouzům, a sám spolu se Španělskem, ovládajícím v té době Milánsko, si na Monferrato a Mantovu činil nárok. Zájmy rodu Gonzaga-Nevers se však rozhodl hájit francouzský král **Ludvík XIII.**, který v roce 1629 přitáhl do Itálie a Carla Emanuela porazil v alpském průsmyku Colle del Monginevro. Na to reagovali Habsburkové, kteří do Itálie vyslali část vojenských oddílů Albrechta z Valdštejna, jejichž velení se ujal italský vojevůdce ve službách císaře **Rambaldo XIII. di Collalto**. Lancknechti obléhali Mantovu a nakonec do města pronikli, vydrancovali vše včetně vévodského paláce, zabili mnoho obyvatel a také vykradli tamní knihovnu, která patřila k nejbohatším knihovnám v Itálii. Záhy poté ve zničeném městě vypukla morová epidemie (tyto dramatické události popisuje mj. Alessandro Manzoni ve svém románu *Snoubenci*). Císař, který měl shodou okolností za ženu Eleonorou Gonzagovou, vojsko z Itálie nakonec odvolal a Gonzagové-Nevers se mohli do Mantovy vrátit.

V letech 1648–69 také proběhla vyčerpávající **válka Benátek s Turky**, během níž Benátky ztratily Krétu (1669). V následujícím období, 1669–1718, Benátky udržovaly v rámci boje proti Turkům spojenectví s Rakouskem. V roce 1683 došlo ke slavné porážce Turků u Vídně. V letech 1684–99 Benátčané zaznamenali úspěchy v boji o Peloponéský poloostrov a ostrovy e Egejském moři. Nakonec v roce 1718 Evžen Savojský, slavný vojevůdce ve službách rakouských Habsburků, porazil Turky u Bělehradu. Toto vítězství přineslo výhody Rakousku (územní zisky na Balkáně), Benátkám nikoli (ztráta Peloponéského poloostrova, který v roce 1715 ovládli Turci).

V Neapolsku a na Sicílii vládli nadále španělští Habsburkové (1516–1700). Toto období španělské nadvlády se nazývá **il malgoverno spagnolo**. Jih Itálie a Sicílie hospodářsky velmi zaostávaly a obyvatelé strádali. Docházelo tak poměrně často k **rolnickým povstáním**, hladovým bouřím a vzpourám proti daňovému útisku, jako např. v roce 1599 v Kalábrii; v letech 1647 a 1674–72 na Sicílii a v Neapoli. Nespokojenost obyvatel nemířila přímo proti Španělskému králi (pod cizími vládci žil jih Itálie odnepaměti), nýbrž proti bezohledné a neefektivní španělské správě. Hlavním hrdinou neapolského povstání z roku 1647 byl Tommaso Aniello z Amalfi, zvaný **Masaniello**, který se postavil do čela lidových povstalců a dosáhl dílčích úspěchů ze strany Španělů; zprvu byl oslavován, nakonec zrazen a zabit. Jeho sláva trvala velmi krátce, přesto se stal takřka mýtickou postavou neapolských dějin.

Literatura:

- VILLARI, Rosario. *Barokní člověk a jeho svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004, 326 s. ISBN 80-7021-683-2.
- BALCÁREK, Pavel. *Ve víru třicetileté války: politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*. České Budějovice: Veduta, 2011, 510 s., xii s. obr. příl. ISBN 978-80-86829-61-6.

Itálie v 18. století

Na začátku 18. století se Itálie výrazně dotkly tzv. války o španělské dědictví. Roku 1700 zemřel poslední mužský příslušník rodu španělských Habsburků **Karel II.**, načež Francie, Anglie a Holandsko chtěly rozdělit španělské dědictví mezi potomky Karlových švagrů: císaře Leopolda (jeho ženou byla Karlova sestra Markéta Terezie) a francouzského krále Ludvíka XIV. (jeho ženou byla Karlova sestra Marie Terezie). Jednalo se konkrétně o tyto potomky: Leopoldův druhorozený syn arcivévoda **Karel Habsburský** měl získat Španělsko, zatímco Ludvíkův druhorozený vnuk **Filip z Anjou** Neapolsko, Sicílii, toskánské přístavy a Lotrinsko. Lotrinský vévoda měl být odškodněn Milánkem. Císař Leopold však požadoval vše. Tyto spory probíhaly v době, kdy španělský král Karel II. ještě žil. Francouzská diplomacie od něho získala tajnou závěť, ve které stanovil univerzálním dědicem Filipa. Španělská šlechta souhlasila. Když se však závěť zveřejnila, císař Leopold to bral jako velkou urážku.

Filip z Anjou, vnuk Ludvíka XIV., byl zakladatel španělské linie **Bourbonů** (Bourbon-Anjou). Španělsku vládl jako **Filip V.** od 1701 (korunován byl v Madridu roku 1703). Francie tím pádem obsadila nejen Španělsko, nýbrž i jeho državy na Apeninském poloostrově, což bylo impulzem k válce. Evropské státy se totiž francouzské hegemonie zalekly a ustanovily hned v roce 1701 protifrancouzskou (tzv. Haagskou) alianci (Rakouské císařství, Anglie, Nizozemí, později Prusko, Dánsko, Portugalsko, Savojsko). Proběhlo mnoho bitev od Portugalska po Bavorsko, válka byla takřka celoevropská. Koaliční anglicko-holandská flotila roku 1704 obsadila Gibraltar a Mallorku, zničila francouzskou flotilu, obsadila španělské (Barcelona) a francouzské pobřeží, Středozemní moře a obchodní cesty na západ a jih. **Ludvík XIV.** utrpěl řadu porážek (1704 u Blenheimu na Dunaji, 1706 u Ramillies ve Flandrech). V roce 1706 **Evžen Savojský**, vojevůdce ve službách císaře Leopolda I., vrchní velitel císařských vojsk bojujících proti Turkům, zvítězil u Turína, vytlačil Francouze ze severní Itálie a dobyl Milán (ten Bourboni ovládli roku 1701 a definitivně se ho vzdali ve prospěch Rakouska až v roce 1713). Rakouský arcivévoda **Karel** zaznamenal úspěchy na území Španělska, opakovaně se zmocnil Madridu (1706, 1710), dal se provolat španělským králem, v obou případech však byly jeho armády vypuzeny na severovýchod.

Mezi tím se roku 1705 stal císařem Leopoldův syn **Josef I.**, ten však nečekaně zemřel v roce 1711 a jeho nástupcem se stal bratr, arcivévoda Karel – císař **Karel VI.** Anglie si rozhodně nepřála, aby jeden muž opět opanoval podstatnou část Evropy, nyní se Habsburků bála mnohem více než Bourbonů. Anglie tedy s Francií uzavřela v Utrechtu roku 1713 separátní mír. Bourboni, kteří nakonec zůstali vládci Španělska, se zavázali, že nikdy nespojí Španělsko a Francii, tedy že se Filip nikdy nestane králem Francie; následníkem trůnu tam byl jeho malý synovec Ludvík XV. Rakouští Habsburkové, kteří byli

nuceni se k mírové dohodě připojit, získali v roce 1713 jako odškodnění jižní Nizozemí (tedy dnešní Belgie), Neapolsko (do roku 1733), Milánsko (až do příchodu Napoleona).

Carlo III. Gonzaga Nevers, vévoda mantovský, během války o španělské dědictví podporoval Francii a naopak měl obavu z rakouských Habsburků; roku 1707 Mantovu opustil a v následujícím roce zemřel. Mantovu pak ovládlo Rakousko, stejně jako Sardinii (1713), která však byla v roce 1720 přenechána Savojsku výměnou za Sicílii, kterou v roce 1713 získali naopak Savojsťi.

Bourboni a Habsburkové se ovšem přeli např. také o Katalánsko, které si Karel VI. zvláště oblíbil, holdoval španělské kultuře a inspiroval se její nákladnou pompézností. Filip V. naopak na popud své manželky Elisabetty Parmské (Farnese) roku 1717 obsadil Sardinii (v držení Habsburků) a roku 1718 Sicílii (v držení Savojska). Zasáhla protišpanělská koalice, na Sicílii se vylodila spojenecká anglicko – nizozemsko – rakousko – francouzská flotila a Španělsko utrpělo porážku. Filip V. tak na své výbojné plány rezignoval a vzdal se územních zisků v Itálii. Byly uzavřeny mírové dohody v Londýně (1718) a v Haagu (1720). Tímto mírem byla ustavena dvě nová italská království: **Království obojí Sicílie**, v jehož čele stanul císař **Karel VI.** (Sicílie byla dočasně připojena s Neapolsku, které již bylo pod nadvládou Habsburků), a **Království Sardinie** – savojský vévoda **Vittorio Amedeo I.** získal Sardinii výměnou za Sicílii, a navíc i titul krále (části království: savojské vévodství, knížectví Piemont, vévodství Aosta a Monferrat, hrabství Nice/Nizza, Asti, Saluzzo, Alessandria, Novara, Sardinie).

Karel III. Bourbon byl syn Filipa V. a Elisabetty Farnese z Parmy. Matka usilovala o to, aby se po bezdětném prastrýci, Antoniu Franceskovi Farnese, stal roku 1731 vévodou v Parmě a Piacenze. Na naléhání ctižádostivé matky – královny španělská vojska roku 1733 obsadila Neapolsko a Sicílii. Diplomaté zahájili vyjednávání s Habsburky a se Savojskem, které vedlo k postupné vzájemné výměně území a uznání Karla Bourbonského za sicilského krále (vládl pak v Itálii jako Karel IV. 1738–59, kdy zdědil španělský trůn a pak vládl ve Španělsku ještě 29 let).

Když Španělé dobyli Neapolsko a Sicílii, dovolili si zaútočit na císaře **Karla VI.**, neboť neměl mužského dědice a **Pragmatická sankce** týkající se jeho dcery **Marie Terezie** ještě nebyla zcela akceptována. Troufli si mu diktovat nejen Španělé kvůli Neapolsku a Sicílii, ale také Francouzi kvůli Lotrinsku, tj. zemi budoucího zetě **Františka Štěpána**. Filipův syn Karel III. se na základě smlouvy s císařem stal králem Neapolska roku 1734, králem Sicílie roku 1738. Samo Rakousko bylo odškodněno jen Parmou a Piacenzou – do své smrti v roce 1740 tam vládl císař Karel VI., po něm do roku 1748 jeho dcera Marie Terezie.

V roce 1740, když zemřel císař Karel VI., vypukla **válka o rakouské dědictví**. Pragmatická sankce o nástupnictví arcivévodkyně Marie Terezie v Rakousku, Čechách a Uhrách sice byla všeobecně uznávána, ale Prusko (kvůli Slezsku), Bavorsko a Sasko (kde byly provdány dvě starší sestřenice Marie Terezie – dcery Josefa I.), Francie (kvůli Nizozemí) i Španělsko vyhlásily své nároky na habsburská území. Prusové v čele s Fridrichem II. zvítězili ve Slezsku. Bavorská, saská a francouzská armáda oblehly Prahu. Španělský král

Filip V. i jeho syn Karel III. se ocitli v táboře nepřátel Marie Terezie a španělské a neapolské vojsko zahájilo dobývání milánského vévodství, které bylo toho času v moci Habsburků.

V roce 1745 Marie Terezie uzavřela mír s Pruskem. Zachránila habsburské dědictví jen díky tomu, že jí zůstalo věrné Maďarsko. Habsburkové ztratili jen Slezsko (případlo Prusku), Parmu a Piacenzu (vévodou se tam stal Filip Bourbonský, mladší syn Filipa V. Bourbonského a Elisabetty Farnese). V roce 1748 tzv. **cášským mírem** války o rakouské dědictví skončily. Stvrzeno bylo dominantní postavení Rakouska v Lombardii.

Státy **na Apeninském poloostrově v roce 1748** tedy byly tyto: Sardinské království (Piemont a Sardinie, Savojsťi); Vévodství milánské (Habsburkové); Janovská republika + Korsika, Benátská republika + Dalmácie; Vévodství modenské; Republika Lucca; Vévodství Parma a Piacenza; Velkovévodství toskánské; Církevní stát; Království neapolské a sicilské (Bourboni); Stato dei Presidi – toskánské přístavy, Republika San Marino; Knížectví monacké.

Po všeobecné krizi 17. století postupně nastalo období rekonstrukce, nové prosperity a nárůstu počtu obyvatel; např. počet obyvatel v Neapoli vzrostl z 300.000 na 450.000. Rekonstruovala se válkami zničená území, budovala se nová dopravní síť, na venkově znovu oživalo zemědělství, lépe se dařilo také textilnímu průmyslu. Italský hospodářský systém však byl spíše zaostalý, daňový systém byl pro výrobce zatěžující, vývozu zboží bránila vysoká cla, italské výrobky nebyly dostatečně konkurenceschopné.

V **Toskánsku** zemřel bez dědiců **Gian Gastone**, poslední velkovévoda z rodu **Medici** (1737). Pak získal Toskánsko **František I. Štěpán Lotrinský**, který byl od roku 1736 manželem Marie Terezie, dcery císaře Karla VI. Toskánsko mu připadlo jako náhrada za Lotrinsko, které musel přenechat po válkách o polské dědictví Stanislavu Leszczyńskému, který byl příbuzný francouzského krále Ludvíka XV. Tato výměna byla nutnou podmínkou k tomu, aby Ludvík XV. uznal pragmatickou sankci o nástupnictví Marie Terezie. František Štěpán se v Toskánsku projevil jako velice dobrý hospodář a Toskánsku se v době vlády jeho rodiny dobře dařilo. Po něm v roce nastoupil syn **Petr Leopold I.** (1765–90), který v letech 1790–92 vládl jako císař Leopold II. Ve správě Toskánska byly zavedeny inovace, které zvyšovaly moc místní samosprávy na úkor rodové šlechty a církve.

Lombardie připadla Habsburkům (Karel VI., Marie Terezie, Josef II.). **Marie Terezie** provedla některé osvícené reformy, které byly příznivé pro hospodářství (katastr pozemků, modernější daňový systém, zrušení tradičních výsad šlechty a církve ve prospěch místní samosprávy a státu). **Josef II.** zaváděl také v Lombardii takzvané josefínské reformy týkající se církve (rušení některých klášterů, opatření proti působení inkvizice aj.).

V **Neapolsku** a na **Sicílii** se jako nadaný vládce projevil **Karel III. Bourbonský**, který také zahájil osvícené reformy. Zřídil katastr a připravoval daňové reformy, ovšem jejich zavádění v oblastech jižní Itálie nebylo snadné, úředníci, kteří je měli uvádět do praxe, nepracovali dost efektivně a navíc všude bujela korupce. Tamní šlechta byly

zvyklá žít velmi okázale, kvůli čemuž byla značně zadlužená a mnohdy neměla jinou možnost než prodat pozemky a části panství zbohatlým měšťanům. Sám Karel III. si rovněž liboval v okázalosti; dal si vybudovat reprezentativní sídlo v Casertě (la **Reggia di Caserta**). Z jeho podnětu, a díky jeho podpoře, také byly zahájeny vykopávky v Pompejích. Jelikož jeho životní styl a způsob, jakým se snažil království reprezentovat, byl velmi nákladný, uvalil velká vývozní cla na zemědělské plodiny (olivový olej) a textilní výrobky (hedvábí), o které byl v zahraničí velký zájem. Když se v roce 1759 stal španělským králem, jeho nástupcem v Neapolsku a na Sicílii byl syn **Ferdinand I. Bourbonský** (1759–1825, jako král neapolský bývá označován též jako **Ferdinand IV.**) Jeho manželka **Marie Karolína**, dcera císařovny Marie Terezie, byla nadšená stoupenkyně osvícených reforem. Šlechta si však na jihu Itálie, a ještě více na Sicílii, své výsady chránila, což reformy brzdilo. Na venkově dál docházelo k hladomorům (např. v letech 1764–67).

Itálie v napoleonském období (1796–1814)

Napoleon se v Itálii angažoval vojensky a politicky od roku 1796. Francouzská revoluce měla příznivý ohlas zejména mezi italským měšťanstvem a mezi intelektuály.

Napoleon Bonaparte (1769–1821) se narodil na Korsice, kterou 1768 napadla a anektovala Francie Ludvíka XV. Jeho prapředkové, drobní šlechtici, snad pocházeli z toskánské Sarzany. Vystudoval práva v Pise. Další studia absolvoval díky otci ve Francii a zahájil kariéru ve francouzské armádě. Po vypuknutí revoluce odešel na Korsiku. V roce 1792 odmítl sloužit ve francouzské armádě a byl vnímán jako dezertér. Obhájil se však a stal se kapitánem. Jeho další tituly, hodnosti a klíčové události jeho kariéry: ve Francii byl od roku 1799 konzulem, v době 1804–1814 a 20. 5.–22. 6. 1815 císařem. V Itálii byl prezidentem Cisalpínské republiky (1802–05), italským králem (1805–14). Roku 1810, po rozvodu s Josefínou, se oženil s Marií Luisou, dcerou císaře Františka I. – vznikla tak aliance Francie s Rakouskem. V roce 1812 Napoleon podnikl neúspěšné tažení do Ruska. V roce 1813 utrpěl porážku u Lipska. V květnu 1814 abdikoval a byl poslán do exilu na Sv. Helenu. Uprchl, následovalo stodenní císařství. Dne 18. 6. 1815 byl poražen u Waterloo.

Pokud jde o Itálii, v březnu 1796 se Napoleon stal vrchním velitelem francouzské armády na italské frontě, kde Francie již od roku 1792 vedla válku proti rakousko-piemontské koalici. Po vítězné bitvě u Lodi v květnu 1796 Francouzi okupovali Vévodství milánské ovládané Rakouskem. Dne 15. října 1796 byla v Miláně vyhlášena *Repubblica Transpadana* („za Pádem“). Napoleon okupoval i další části Itálie: Modena a Reggio, Bologna, Ferrara. Dne 16. října 1796 se konal kongres, kterého se účastnili zástupci měst ve vévodství Modena a Reggio Emilia a také z papežských legací (provincií), které Bonaparte vyvázal z papežské svrchovanosti (Bologna, Ferrara). Neoficiálním organizátorem jednání byl Napoleon, který potřeboval stabilizovat situaci v Itálii a shromáždit nové jednotky k ofenzivě proti Rakousku. Nejprve vznikla tzv. *Confederazione Cispadana*, v provincii se z ní stala *Repubblica Cispadana* („před Pádem“). Další části Itálie byly vyzvány, aby se připojily. Byla ustavena občanská garda. V lednu 1797 se kongres sešel v Reggiu Emilia, byla vytvořena vláda a prapor (trikolóra s vodorovnými pruhy, uprostřed toulec se 4 šípy). Dne 19. května 1797 Napoleon nařídil, aby se k republice připojila Romagna (získaná smlouvou uzavřenou v Tolentinu) a aby se Modena, Reggio, Massa a Carrara naopak připojily k republice zvané *Repubblica Transpadana*. Nakonec, 9. července 1797, se obě republiky spojily a vznikla **Repubblica Cisalpina** („před Alpami“). Byl to samostatný stát, který ovšem byl vázán spojeneckou smlouvou k Francii (8. 6. 1798). S touto smlouvou

zákonodárné rady zprvu nesouhlasily, ale někteří členové byli vyloučeni a smlouva nakonec byla přijata. Po vítězných bitvách Napoleon území ještě rozšířil o Mantovu.

12. května 1797 se Napoleonovi vzdaly Benátky, dóže Ludovico Manin byl nucen abdikovat, Velká rada byla rozpuštěna. Francouzské vojsko vtáhlo do města. Vznikla tam provizorní městská správa (Municipalità). Dne 29. června 1797 byla ustavena **Repubblica Veneta** (Benátská republika). Důležitým mezníkem byla mírová dohoda uzavřená v **Campoformiu** (v provincii Udine) dne 17. 10. 1797. Na konci první vítězné Napoleonovy vojenské kampaně v Itálii totiž muselo Rakousko postoupit Francii Nizozemí a některá území na levém břehu Rýna, a také uznat Lombardii za součást Cisalpinské republiky. Naopak Rakousku připadlo Benátsko až po řeku Adige, dále pak Friulsko, Istrie, Dalmácie, Kotor a některé ostrovy. To byl definitivní konec Benátské republiky. Příchod rakouské armády do Benátek se uskutečnil 18. ledna 1798. Ovšem po bitvě u Slavkova, která se odehrála 2. 12. 1805, Rakousko Benátky opět ztratí a budou připojeny k Italskému království.

Dne 15. 2. 1798 napoleonské jednotky vstoupily do Říma a byla tam také vyhlášena republika. Papež se musel uchýlit do Toskánska. Dne 23. ledna 1799 Napoleon přišel také do Neapole, našel podporu místních jakobínů, došlo k občanské válce (existovali i četní odpůrci Napoleona), ale nakonec tam byla vyhlášena tzv. **Repubblica Partenopea**. Podpora místních obyvatel byla malá, na jihu chyběla buržoazie, která by na republice byla zainteresovaná. Místní republikáni nechápali skutečné potřeby lidí a byli příliš dogmatictí, navrhovali např. zrušení šlechtických titulů apod.

V Piemontu vznikla **Repubblica Piemontese**, která později měla název **Repubblica Subalpina**. Také v Itálii byl po vzoru Francie přijat občanský zákoník, *Codice Civile* (1899), později přejmenovaný na *Codice Napoleonico* (1804), který legitimizoval výdobytky francouzské revoluce a byl exportován do všech zemí, kam došla Napoleonova armáda. Zákoník mj. zrušil feudalismus a založil liberální společnost. Po sjednocení Itálie se pak v roce 1865 stal základem nového občanského práva.

V roce 1799 začala **rakouská protiofenzíva**. Napoleon ztratil některé posádky v Lombardii, navíc král Ferdinand IV. vyslal vojsko, aby dobylo zpět Neapol (zatímco Sicílie byla stále královstvím Bourbonů). Protiofenzívu podporovala anglická flotila. Kardinál Fabrizio Ruffo se s královým souhlasem 7. 2. vylodil v Kalábrii, shromáždil armádu zvanou *Esercito della Santa Fede* (v ní byli i rolníci, bandité apod.) a 13. 6. dobyl Neapol (bitva u Ponte della Maddalena). V téže době se do Neapole vrátil sám král Ferdinand IV., následovaly tvrdé procesy proti republikánům. V srpnu, po bitvě v Novi, Parthenopská republika kapitulovala (ovšem v roce 1806 Napoleon Neapol opět dobude). Také o Řím, se střídavými úspěchy, bojovali Francouzi a neapolské vojsko. V září 1799 Francouzi z Říma odešli (vrátili se až v únoru 1805; v květnu 1809 byl Řím připojen k Napoleonovu císařství a území bylo navraceno církevnímu státu až 24.1.1814).

V srpnu 1799 byla rozpuštěna také Cisalpinská republika. Napoleon však opět vítězil, klíčová pro něj byla **bitva u Marenga** (blízko Alessandrie) dne 14.6.1800. Střetl se v ní Napoleon a rakouská armáda, které velel generál Melas. Napoleon v bitvě zvítězil a 9. února 1801, po dohodě uzavřené v Lunéville, byla Cisalpinská republika obnovena. V březnu 1801 se Piemont a Parma staly součástí Francie. V roce 1802 vznikla **Italská republika** a Napoleon v ní byl prezidentem. Hlavním městem se stal Milán. Viceprezidentem byl milánský patricij Francesco Melzi d'Eril. Snahou bylo vytvořit moderní administrativu a národní armádu.

V květnu 1804 se Napoleon stal císařem Francouzů. V roce 1805 se z Italské republiky stalo **Italské království** a Napoleon byl v Miláně korunován italským králem. Itálii však spravoval místokrál **Evžen Beauharnais**, syn Napoleonovy manželky Josefíny, který v roce 1807 anektoval také Benátsko a získal titul Principe di Venezia. Italské království existovalo do roku 1814, kdy Napoleon abdikoval.

V roce 1806 byl Napoleonův bratr **Josef Bonaparte** jmenován neapolským králem (jen do roku 1808, kdy se stal králem španělským). Na neapolský trůn po něm nastoupil **Joachim Murat**, maršál napoleonského císařství, který byl Napoleonovým švagrem (měl za ženu jeho sestru Karolinu). Neapolským králem byl v letech 1808–15. Když totiž rakouská protiofenzíva dobyla Neapol, napoleonské království se zhroutilo a na trůn se s pomocí Rakouska vrátil **Ferdinand Bourbonský** (jako král Obojí Sicílie v pořadí I., jako král neapolský IV.). Murat se pokusil Neapolské království znovu dobýt, byl však zatčen a odsouzen k trestu smrti zastřelením (1815).

Itálie po Vídeňském kongresu

Během Vídeňského kongresu (podzim 1814 – léto 1815) se rozhodovalo o uspořádání Evropy po pádu Napoleona. Co se týče Itálie, Rakousku připadla Lombardie a Benátsko neboli tzv. **Království Lombardsko-benátské**, k tomuto území se připojila Valtellina (1512–1797 součást Švýcarska). **Toskánsko**, **Modena** a **Parma** byly formálně samostatné státy, připadly však potomkům Habsburků. Další italské státy byly: **Sardinské království** v čele s rodem Savojských, **papežský stát** – papežové opět sídlili ve Vatikánu, ale definitivně ztratili město Avignon, které připadlo Francii; **Království obojí Sicílie**, kterému znovu vládl Ferdinand I. /IV. Bourbonský. Vídeňský kongres znamenal především návrat k přednapoleonské době a znovunastolení absolutismu.

Italské národní obrození, sjednocení Itálie

Jako reakce na znovunastolení absolutismu se v evropských zemích včetně Itálie začalo rozvíjet liberální a národní hnutí, jehož konkrétním projevem byla celá řada nepokojů a povstání. Italské hnutí za svobodu a národní jednotu dostalo název Risorgimento.

V období bezprostředně po Vídeňském kongresu absolutistické monarchie plně kontrolovaly politickou situaci, nicméně brzy se začaly formovat první tajné spolky a opoziční skupiny. V Itálii byla centrem liberálního hnutí především Lombardie, jejíž obyvatelstvo bylo silně protirakousky naladěno. Jedna z nejvýznamnějších **tajných organizací** v severní Itálii se nazývala Sublimi maestri perfetti; založil ji v Alessandrii v roce 1818 Filippo Buonarroti. S ní úzce spolupracovala organizace Federazione Italiana, kterou vedl Federico Confalonieri. V Neapolském království vznikla vlastenecko-liberální tajná organizace Carboneria (hnutí karbonářů). Tato složitá síť tajných organizací však byla odhalena v souvislosti s první vlnou **povstání**, která proběhla v Neapolsku a v Piemontu v letech 1820 – 21. V Neapoli se do vzpoury proti absolutismu zapojili především vojenská důstojníci, jimž velel Guglielmo Pepe. Vzbouřenci donutili neapolského krále **Ferdinanda I. (IV.)** a regenta Sardinského království **Carla Alberta** vydat dočasně ústavu. Avšak v téže době došlo zejména v Lombardii k pronásledování a zatýkání karbonářů. Obětí perzekucí ze strany Rakouska se stali mj. **Silvio Pellico**, **Pietro Maroncelli** a **Federico Confalonieri**, kteří byli zatčeni a až do roku 1830 vězněni v Brně na Špilberku.

Od 30. let 19. století se dostávala do popředí myšlenka italské národní jednoty. Představy o budoucím politickém uspořádání Itálie byly různé. Např. **Vincenzo Gioberti** navrhoval vytvoření konfederace italských států pod záštitou papeže. **Cesare Balbo** se domníval, že v čele konfederace by měla stát savojská dynastie. Vedle toho existovaly také radikálnější názory, které boj za národní jednotu spojovaly s bojem za sociální spravedlnost. Jedním z hlavních představitelů tohoto proudu byl **Giuseppe Mazzini**, který v roce 1831 založil revoluční organizaci Mladá Itálie (Giovine Italia) a v roce 1834 inicioval vznik hnutí Mladá Evropa.

Začátkem 40. let 19. století se vlastenecké hnutí rozdělilo do dvou hlavních proudů: demokraté v čele s Mazzinim usilovali o vytvoření jednotné republiky, zatímco liberálové, jako např. **Camillo Benso di Cavour**, si přáli vytvoření jednotné konstituční monarchie.

Klíčový význam pro další vývoj událostí v Itálii měl revoluční rok 1848. Hned začátkem roku došlo k povstáním v Palermu a v Neapoli, což donutilo krále Ferdinanda II. Bourbonského k vyhlášení ústavy v Království obojí Sicílie. K obdobným změnám došlo také v Sardinském království, kde král **Carlo Alberto Savojský** vydal ústavu s názvem *Statuto*

albertino, která se později stala základním zákonem sjednoceného Italského království. Ústava byla vydána rovněž v Toskánsku (Leopold II.) a v papežském státě (Pius IX.).

K významným revolučním událostem došlo rovněž ve Francii a v Rakouském císařství, kde byla také (dočasně) vydána ústava, obhájce absolutismu Klemens von **Mettelnich** byl zbaven funkce kancléře a všechny národy, které byly pod rakouskou nadvládou, povstaly proti útlaku. Rakouské události se odrazily také v Království lombardsko-benátském, jehož obyvatelé se dožadovali nezávislosti na Rakousku. Ve dnech 18.–22. 3. 1848 proběhlo v Miláně protirakouské povstání zvané **le Cinque giornate di Milano**, jehož hlavním vůdcem byl **Carlo Cattaneo**. Tato událost, během níž Milánané dokázali zahnat na ústup rakouskou armádu generála **Radeckého**, byla zároveň předzvěstí **první války za sjednocení a nezávislost**.

Ve dnech 22.–27. 7. 1848 se rakouské vojsko vedené generálem Radeckým střetlo v bitvě u Custozy (poblíž Verony) s armádou Sardinského království, kterou vedl Carlo Alberto. Bitva skončila vítězstvím Rakouska. K dalšímu střetu obou armád došlo 23. 3. 1849 u Novary. I v tomto případě rakouské vojsko zvítězilo. Sardinský král **Carlo Alberto** se následně rozhodl abdikovat, jeho nástupcem se stal syn Viktor Emanuel II.

Revoluční události let 1848–1849 se dotkly také Říma, kde došlo k vyhlášení **republiky** (únor–červenec 1849), v níž jednu z vůdčích rolí sehrál **Giuseppe Mazzini**. Papež Pius IX. zatím uprchl do Gaety a byl pod ochranou Království obojí Sicílie. Na pomoc papežskému státu přišel francouzský prezident Ludvík Napoleon, přičemž navíc rakouské jednotky okupovaly severní části papežského státu a Bourboni jižní. Do obrany republiky se naopak zapojil Giuseppe Garibaldi v čele armády dobrovolníků; nakonec však ho Francouzi donutili kapitulovat a z Říma odejít. Na následky zranění, která utrpěl při obraně Římské republiky, zemřel **Goffredo Mameli**, autor textu italské hymny *Fratelli d'Italia*.

Obdobně významnou revoluční událostí bylo protirakouské povstání v Benátkách a vyhlášení **Republiky sv. Marka** v březnu 1848. V čele republiky stanuli **Daniele Manin** a **Niccolò Tommaseo**. Vojensky ji podpořil také generál Guglielmo Pepe z Neapole se dvěma tisíci dobrovolníků, které původně (1848) vyslal neapolský král Ferdinand II. na pomoc Sardinskému království v boji proti Rakušanům. Republika sv. Marka se vydal na pomoc po pádu Římské republiky v červenci 1849 také Garibaldi, který však byl zastaven rakouskou armádou u Comacchia. Republika sv. Marka byla Rakušany v srpnu 1849 poražena, její vůdcové a jejich spojenec Guglielmo Pepe museli odejít do exilu.

Další série povstání proběhla v letech 1855–57 v Parmě, Livornu a Janově. Dramatická byla také situace na jihu, kde revolucionář, vlastenec a spisovatel **Carlo Pisacane**, který se o několik let dříve zapojil také do bojů o Římskou republiku, v roce 1857 připravoval spiknutí a pochod na **Neapol**, ovšem po zákroku bourbonské armády byl spolu

s dalšími revolucionáři zabit v obci Sanza (poblíž Salerno), jejíž obyvatelé zůstávali příznivě nakloněni vládnoucím Bourbonům.

V roce 1859 začala **druhá válka za nezávislost Itálie**, která již skutečně vedla k jejímu sjednocení. Rakušané byli poraženi francouzsko-sardinským vojskem 4. června 1859 u **Magenty** (poblíž Milána) a 24. června 1859 u **Solferina** (poblíž Mantovy). Po podepsání příměří ve Villafrance (poblíž Verony) v červenci 1859, a po jeho následné ratifikaci mírovou smlouvou podepsanou v Curychu v listopadu téhož roku, se Rakušané museli definitivně vzdát Lombardie ve prospěch Sardinského království; ponechali si však zatím Benátsko.

V roce 1860 **Giuseppe Garibaldi**, generál armády Sardinského království, vyplul s tisícovkou dobrovolníků z janovské čtvrti Quarto a vylodil se v Marsale na Sicílii s cílem dobýt Sicílii a jih Itálie ve jménu sardinského krále Viktora Emanuela II. Dne 15. května 1860 Garibaldiho oddíly zvítězily nad bourbonskou armádou v bitvě u **Calatafimi** (poblíž Trapani); následovalo dobytí Palerma a osvobození celé Sicílie z bourbonské nadvlády. Další slavná a významná bitva se odehrála na přelomu září a října 1860 v údolí řeky **Volturno** v jižní Itálii (tzv. battaglia del Volturno), kde Sardinská armáda spolu s Garibaldiho dobrovolníky opět porazila armádu Neapolského království. Tím byla po Sicílii dobyta také jižní Itálie. Dne 26. října 1860 se pak uskutečnilo v **Teanu** (poblíž Caserty) **historické setkání Giuseppe Garibaldiho a Viktora Emanuela II.**, který před tím se svou armádou dobyl části papežského státu v Umbrii a v oblasti Marche. Účelem setkání byla mimo jiné dohoda o dalším osudu Garibaldiho vojáků po dobytí Sicílie a jižní Itálie. Garibaldiho armáda byla rozpuštěna, část vojáků měla možnost přejít do řádné armády Sardinského království a sám Garibaldi se stáhl do ústraní na ostrov Caprera. Symbolickým předáním dobytých území do rukou sardinského krále Garibaldi v podstatě vyjádřil souhlas s tím, že dobytá území se připojí k Sardinskému království, čímž ovšem zklamal své republikánské stoupence. V bojích na jihu Itálie proti bourbonské armádě v čele s králem Františkem II. pokračovala jen královská armáda Viktora Emanuela II. Klíčovou událostí v závěrečné fázi bojů bylo **obléhání Gaety**, kde se bourbonský král snažil z posledních sil dobytélům vzdorovat.

Tažení Garibaldiho dobrovolníků i samotné sardinské královské armády se však na jihu setkalo jen s malou podporou ze strany lidových vrstev; nedůvěra k savojské politice byla na jihu poměrně velká, což dávalo prostor pro odbojnou a dokonce i kriminální činnost (brigantaggio), kterou sardinská armáda přísně trestala. Vzácné nebyly ani hromadné popravky těch, kdo projevíli nesouhlas s připojením jihu Itálie k Sardinskému království. Nicméně v plebiscitech, které proběhly na Sicílii a v Neapolském království na podzim roku 1860, se většina obyvatel vyslovila za připojení. Také v jiných oblastech Itálie obyvatelé o připojení k Sardinskému království hlasovali (Modena, Reggio, Parma v roce 1859; Bologna, Ferrara, Toskánsko, Marche, Umbrie v roce 1860; Benátsko až 1866, Lazio až 1870).

Sjednocené Italské království v čele s králem Viktorem Emanueleem II. bylo oficiálně ustaveno 17. března 1861. Součástí království však v té době ještě nebylo ani Benátsko, ani město Řím.

V roce 1862 se Garibaldi pokusil zaútočit na Řím a vyhnat papeže Pia IX.; byl však poražen, zraněn a zatčen v bitvě u **Aspromonte** v Kalábrii ve střetu s regulérní královskou armádou, která se snažila jeho útoku na Řím zabránit. Po uzdravení bylo Garibaldi mu povoleno vrátit se na ostrov Caprera.

V roce 1866 proběhla **třetí válka za sjednocení Itálie**, jejímž cílem bylo především připojení Benátska, které stále bylo pod rakouskou nadvládou, a také Říma, jež dosud vládl papež. Spojencem Itálie se stalo Prusko. Italská armáda se střetla s rakouskou v bitvách u **Custozy** (24. 6. 1866) a u chorvatského ostrova **Vis** (italsky Lissa, 20. 7. 1866); v obou bitvách zvítězilo Rakousko. Příznivější pro Itálii byl naopak výsledek bitvy u **Hradce Králové** (3. 7. 1866), v níž Prusko zvítězilo nad Rakouskem, v důsledku čehož Rakousko přišlo o svůj dosavadní silný vliv v severní Itálii a v Německu, které podobně jako Itálie procházelo procesem sjednocování. Itálie a Rakousko pak 3. 10. 1866 podepsaly ve Vídni mírovou dohodu, na základě které se Rakousko muselo vzdát Benátska ve prospěch Italského království (tzv. vídeňský mír). Prostředníkem mírové dohody a garantem předání Benátska Italskému království (po uskutečnění místního plebiscitu) byla Francie, která si podržela protektorát nad papežským státem. Nároky Itálie na jižní Tyrolsko (dnes region Trentino – Alto Adige) a Istrii byly odmítnuty.

V boji o **jižní Tyrolsko** sehrál klíčovou roli opět Garibaldi, který se s oddíly dobrovolníků (il Corpo Volontari Italiani) pokusit tuto oblast dobýt. Jeho tažení do této oblasti trvalo od 25. června do 10. srpna 1866. Jedna z klíčových bitev, v níž Garibaldi zvítězil nad oddíly jihotyrolských dobrovolníků, se odehrála u osady **Bezzecca** 21. 7. 1866. Situace se celkově jevila pro Itálii příznivá, Garibaldi dokonce zamýšlel uspořádat v dobytých jihotyrolských oblastech plebiscity o připojení k Italskému království. Ovšem vzhledem k tomu, že na jiných frontách (Custoza, ostrov Vis) se Italské armádě nedařilo, italská politická reprezentace upřednostnila ukončení války s Rakouskem. Těsně před uzavřením rakousko-italského příměří v Cormons (provincie Gorizia) dne 12. 8. 1866 byl Garibaldi králem Viktorem Emanueleem II. donucen upustit od záměru pokračovat v dobývání jižního Tyrolska. Itálie si však i nadále činila nárok nejen na jižní Tyrolsko, nýbrž také na některé oblasti Istriie a nynějšího regionu Venezia-Giulia (Rjeka, Terst aj.). Tato tendence, pro niž se vžil název iredentismus, v Itálii přetrvávala i v následujících desetiletích a přivedla ji ve XX. století k účasti v obou světových válkách.

Nevyřešena zůstávala také otázka Říma, který byl pod ochranou Francie. V roce 1867 podnikl **Garibaldi** tažení na Řím, byl však 3. 11. poražen francouzským a papežským vojskem v bitvě u **Mentany** (Lazio). Teprve až po pádu Napoleona III., který hájil zájmy papežského státu, dne **20. 9. 1870 italská královská armáda vstoupila do Říma**. Tím skončila více než tisíciletá existence papežského státu a Řím byl připojen k Italskému království. Papež **Pius IX.** vydal encykliku *Respicientes ea*, v níž anexi Říma Italským královstvím

odsoudil jako nespravedlivou, násilnou a neplatnou. Přesto byl Řím v roce 1871 prohlášen hlavním městem Itálie; král Viktor Emanuel II. tam v doprovodu svých ministrů slavnostně přesídlil dne 3. července. Vztahy mezi Italským královstvím a Svatým stolcem zůstávaly dále napjaté, a to až do uzavření tzv. Lateránských dohod v roce 1929.

Literatura:

- PELLICO, Silvio. *Má vězení: vzpomínky*. Praha: J. Otto, 1926, 263 s.
- NIEVO, Ippolito. *Zpověď Itálova*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1966, 797 s.
- TOMASI DI LAMPEDUSA, Giuseppe. *Gepard*. Vyd. 5., V EMG 1. V Praze: Pro edici Světová literatura Lidových novin vydalo nakl. Euromedia Group, 2006, 203 s. ISBN 80-86938-60-3.
- GARIBALDI, Giuseppe. *Tisíc*. Vydání 1. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954, 325 s.
- MONTANELLI, Indro a Marco NOZZA. *Garibaldi*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1977, 346 s.

Italská kultura – Cultura italiana

Monumenti dell'arte e dell'architettura

Testimonianze artistiche ed architettoniche delle civiltà antiche

Greci: grandi *templi* di Paestum, di Segesta e di Agrigento, esempi magnifici dell'arte dorica,

teatri greci di Siracusa e di Taormina

Etruschi: *necropoli sotterranee* con *pitture* sulle pareti delle camere funerarie; *opere provenienti dagli scavi* (sarcofagi, ceramiche, anfore, ex voto, ecc.), raccolte, ad esempio, nel Museo Nazionale Tarquiniese.

Civiltà Romana:

- La Repubblica (dal 509 al 27 a.C.): *Foro Romano, Tempio di Saturno, basiliche* (Roma), *case romane* (Pompei, Ercolano)
- Il primo impero (dal 27 a.C. al III sec. d.C.): *Pantheon, Colosseo, Arco di Tito, Foro Traiano, Mausoleo di Adriano, Colonna di Marco Aurelio, Terme di Caracalla* (Roma), *Arena* (Verona), *Villa Adriana* (Tivoli)
- Il tardo impero (III – V sec. d.C.): *Villa Romana del Casale* con pavimento a mosaici (Piazza Armerina, Sicilia), *Arco di Costantino* (Roma)

Arte bizantina

L'influenza dell'arte bizantina è notevole soprattutto a **Ravenna** dove risale all'epoca in cui Ravenna, dopo la guerra contro i Goti, passò sotto il diretto controllo dell'imperatore bizantino Giustiniano: *San Vitale, Sant'Apollinare in Classe, Sant'Apollinare Nuovo*; a *Venezia* (*San Marco*, XI – XII secolo); in Sicilia (*chiese di Cefalù, Monreale, Palermo*); a **Roma** l'influenza perdura fino al Duecento (*Santa Maria in Trastevere*, ad esempio).

Nata dalla fusione fra motivi paleocristiani e lo stile greco-orientale, l'arte bizantina si caratterizza per il suo profondo senso del sacro. Gli edifici religiosi sono costruiti su pianta basilicale o circolare (nel caso di battisteri o mausolei) e presentano all'esterno linee piuttosto sobrie. Le parti interne (absidi, pareti, cupole) sono invece rivestite di splendidi mosaici.

Arte romanica (XI – XII secolo)

L'arte romanica italiana è caratterizzata da alcune scuole diverse. La **scuola** più vivace è quella **lombarda**, i cui capomastri, i “mastri comacini”, creano lo **stile romanico lombardo** che poi si diffonde in tutta l'Italia settentrionale e centrale: nascono così le

grandi chiese a volte, affiancate da campanili isolati, decorate esternamente con lesene ad arcate e con facciate riccamente scolpite e precedute da un portico sorretto da leoni. Esempi dello stile lombardo si possono vedere a Milano (Sant' Ambrogio), Como (Sant' Abbondio), Pavia (San Michele), Verona (San Zeno), Parma (Battistero, Duomo), Modena (Duomo). Il **romanico pisano**, nato dalla fusione di una struttura architettonica prevalentemente lombarda e di motivi orientaleggianti, si caratterizza per i piani sovrapposti di loggette ed archi che ornano le facciate (Duomo, Battistero e Torre Pendente di Pisa, Duomo di Lucca). Il **romanico fiorentino** è uno stile molto originale caratterizzato dalla purezza di linee che si ispira all'arte antica e dalla tipica decorazione delle facciate con marmi bianchi e verdi alternati (San Miniato al Monte, Battistero).

Nell'**Italia meridionale** e in Sicilia, infine, si fondono influenze lombarde, arabe e normanne (chiese di Amalfi, Cefalù).

Arte gotica (XIII – XIV secolo)

Nel campo dell'architettura le formule gotiche sono introdotte in Italia nel XIII secolo dai monaci cistercensi con l'abbazia di Fossanova: il loro esempio è poi seguito ad Assisi e a Firenze dai domenicani e dai francescani. Contemporaneamente, gli architetti angioini introducono lo stile gotico nell'Italia meridionale (San Lorenzo Maggiore; monumenti funebri dei re angioini nella chiesa di Santa Chiara; Castel Nuovo o Maschio Angioino di Napoli).

Questa duplice influenza caratterizza l'opera di **Arnolfo di Cambio**, grandissimo architetto e scultore attivo a Firenze (Santa Croce, Santa Maria del Fiore, la torre del Palazzo Vecchio) e a Roma (tabernacoli nelle chiese di San Paolo fuori le mura e di Santa Cecilia in Trastevere).

Altri importanti monumenti dell'**architettura** gotica: la cattedrale di Siena, il Camposanto di Pisa, la basilica di San Francesco di Assisi (XIII secolo); il Palazzo Ducale di Venezia, la cattedrale di Orvieto, il municipio di Siena, il duomo di Milano, il municipio di Bologna, il palazzo Ca' d'Oro di Venezia (XIV – XV secolo).

Nella **scultura**, l'impulso decisivo è dato dalla famiglia dei Pisano, originaria di Pisa e dintorni, sia con il ricorso a modelli antichi (Nicola), sia con l'elaborazione di un realismo quasi espressionistico (Giovanni). Opere di **Nicola Pisano**, considerato il padre della scultura italiana: il pulpito del Battistero di Pisa, il pulpito del Duomo di Siena, Fontana Maggiore di Perugia (insieme al figlio Giovanni). Opere di **Giovanni Pisano**: il pulpito del Duomo di Pisa, il tabernacolo situato al Camposanto di Pisa.

Le prime testimonianze della **pittura** italiana risalgono ai crocifissi dipinti o scolpiti del XII secolo. In seguito, in modo quasi inavvertibile, si ammorbida progressivamente la statica ieraticità dell'arte bizantina e già alla fine del XIII secolo il romano **Pietro Cavallini** esegue affreschi e mosaici il cui stile si richiama a modelli antichi, mentre il fiorentino **Cimabue** (1240–1302) si fa interprete, negli affreschi della chiesa superiore

di Assisi, di una nuova, intensa drammaticità e sarà **Giotto** (1266–1337), la cui opera è illuminata dal movimento, dalla profondità spaziale e da una grande tensione emotiva, a proporre una vera e propria rivoluzione pittorica con i suoi cicli di affreschi a Firenze (Santa Croce), a Padova (Cappella degli Scrovegni) e ad Assisi (basilica di San Francesco). A Siena, **Duccio di Buoninsegna**, nato attorno al 1260, rimane dapprima legato all'influsso dello stile bizantino, ma la grazia del suo disegno e l'ottimo gusto per il colorismo ne fanno l'iniziatore della scuola senese, che sarà portata ad altissimi livelli da **Simone Martini** e dai fratelli **Pietro** e **Ambrogio Lorenzetti**.

L'Umanesimo ed il Rinascimento

Il Quattrocento

Un'appassionato interesse per l'antichità e insieme per le civiltà di paesi lontani, una società urbana saldamente organizzata attorno a un principe mecenate, una nuova concezione dell'uomo che è ormai visto al centro dell'universo, un gruppo eletto di artisti, filosofi e poeti: sono questi gli elementi che consentono la straordinaria fioritura del primo rinascimento italiano, la cui espressione più alta si ha nella città dei Medici, Firenze.

Architettura – L'arte di costruire ha il suo massimo innovatore in **Filippo Brunelleschi**. I suoi principi, basati sull'imitazione dei modelli antichi e sull'equilibrio e la purezza delle linee, saranno ripresi dai suoi successori (cupola del duomo di Firenze, loggia dell'Ospedale degli Innocenti, chiesa di San Lorenzo con le tombe medicee, chiesa di Santo Spirito, cappella dei Pazzi presso la chiesa di Santa Croce). **Michelozzo Michelozzi**, uno dei successori del Brunelleschi, progettò il Palazzo Medici-Riccardi a Firenze. **Leon Battista Alberti** è autore del Tempio Malatestiano a Rimini, del Palazzo Rucellai a Firenze. Fu attivo anche a Roma (una parte della nuova basilica di San Pietro). Il più bel palazzo del Quattrocento italiano è il Palazzo Ducale di Urbino, progettato da **Luciano Laurana**.

Scultura – **Lorenzo Ghiberti** si allontana, nell'eseguire le mirabili porte del battistero di Firenze, dalla tradizione gotica cui ancora si rifà invece, in parte, il senese **Jacopo Della Quercia** (Fonte Gaia). La figura più potente della scultura quattrocentesca resta tuttavia **Donatello** (statue di David, San Giovanni Evangelista, San Giorgio, monumento equestre al condottiero Gattamelata a Padova, rilievi in bronzo della basilica di Sant'Antonio a Padova). Il suo contemporaneo **Luca Della Robbia** si specializza nelle terrecotte colorate. Alla fine del secolo, **Andrea Verrocchio** dà prova di grande potenza plastica soprattutto nel veneziano monumento equestre al condottiero Colleoni.

Pittura – È con **Masaccio** che la nuova pittura, tesa a riprodurre attraverso la prospettiva l'illusione dello spazio reale, dà i suoi primi grandi risultati negli affreschi della chiesa del Carmine a Firenze. A sua volta, **Paolo Uccello** illustra questa nuova concezione spaziale nella mirabile serie delle tre tavole della Battaglia di San Romano. Parallelamente, anche il **Beato Angelico**, benché ancora spiritualmente inserito nella tradizione gotica, si apre alle nuove teorie rinascimentali (affreschi in San Marco a Firenze). Il suo successore

Filippo Lippi sviluppa il suo stile conservandone la delicatezza del dettaglio; mentre **Benozzo Gozzoli** lo adatta alla descrizione di brillanti feste profane. Allievo di Filippo Lippi, **Sandro Botticelli** conferisce alle sue figure, con la mirabile purezza del disegno, una grazia fragile, quasi irreale, che avvolge le sue scene allegoriche in un'aura di profondo mistero (Nascita di Venere, Primavera, Pallade ed il centauro). Il pieno equilibrio raggiunto dal Rinascimento toscano si manifesta nella personalità di **Piero della Francesca** (Flagellazione, ritratto del duca Federigo da Montefeltro). A Mantova, alla corte dei Gonzaga, **Andrea Mantegna** realizza scene di grande effetto e rigore compositivo. A Venezia, i primi pittori a liberarsi dalla maniera bizantina sono i **Vivarini**, ma è la famiglia dei **Bellini** che dà alla pittura veneziana i suoi fondamentali caratteri di luminosità.

Il Cinquecento

Nel XVI secolo sboccia completamente la sensibilità umanistica che aveva profondamente segnato il secolo precedente. Gli artisti sono sempre più attratti dalla mitologia, dall'arte antica, dalla scoperta dell'uomo. Il fulcro del Rinascimento si sposta da Firenze a Roma, dove i Papi fanno a gara nell'ornare chiese e palazzi. Alla fine del secolo, i modelli estetici del Rinascimento italiano sono ormai esportati in tutta l'Europa, soprattutto in Francia.

Architettura – Ai quattrocenteschi palazzi fiorentini con il loro imponente bugnato e la cornice sporgente, si sostituiscono costruzioni molto più leggere e classiche, ispirate all'eleganza antica. **Bramante**, cui si deve tra l'altro l'introduzione di una particolare articolazione ritmica della facciata, dopo aver lavorato a Milano e a Urbino, concepisce la prima pianta centrale della basilica di San Pietro a Roma. Il **Palladio** costruisce le famose ville venete (Vicenza e dintorni).

Scultura – Il secolo è dominato dal genio di **Michelangelo Buonarroti**. L'artista, attivo in gioventù a Firenze e poi prevalentemente a Roma, manifesta la sua creatività in capolavori ricchi di pathos quali il David, il Mosé e la serie dei Prigionieri scolpiti per la tomba del papa Giulio II. **Benvenuto Cellini** è invece uno scultore elegante e raffinato (il suo celebre Perseo si trova a Firenze).

Pittura – Il Cinquecento produce un numero incredibile di pittori di altissimo livello, mentre altri centri affiancano Firenze nella diffusione delle scoperte pittoriche rinascimentali: Roma, innanzitutto, e poi Venezia, Mantova e più tardi Parma. Aprono il secolo tre artisti straordinari. **Leonardo da Vinci** inventa lo „sfumato“, un modellato morbido che rende avvertibile la distanza tra gli oggetti. Dopo aver lavorato a Firenze, a Milano e a Roma, Leonardo, negli ultimi anni della sua vita, si trasferì in Francia, chiamato dal re Francesco I. Le opere più famose di Leonardo: l'Annunciazione, la Madonna Benois, l'Adorazione dei Magi, il San Girolamo, la Madonna delle rocce, la Monna Lisa, il San Giovanni Battista, l'Ultima Cena. **Raffaello** rivela la sua arte non solo nella sensibilità dei ritratti e nella dolcezza delle Madonne, ma anche nella straordinaria inventiva delle

decorazioni, soprattutto nelle Stanze Vaticane, dove dimostra una eccezionale sapienza compositiva. **Michelangelo**, nonostante sia soprattutto uno scultore, riesce ugualmente a trasferire nella pittura la sua straordinaria espressività drammatica e il suo senso dei volumi, come risulta dai mirabili affreschi della Cappella Sistina, le cui figure possenti sono all'origine del manierismo. Tra gli artisti di rilievo, vanno poi ricordati **Andrea del Sarto** a Firenze, il **Sodoma** a Siena, il **Correggio** a Parma.

La scuola veneziana nel Cinquecento si sviluppa nel senso del colorismo. **Giorgione** porta la meditazione sul paesaggio a un'altezza metafisica (La tempesta). Con **Tiziano**, allievo del Bellini e attivo in gioventù con lo stesso Giorgione, l'arte veneziana tocca il suo culmine, sia nelle grandi composizioni sacre o mitologiche, sia nei penetranti ritratti, spesso eseguiti su committenza di vari principi italiani e sovrani europei (Assunta, Madonna di Ca' Pesaro, Pietà, Amor sacro e amor profano, Bacco e Arianna, Federico Gonzaga, Carlo V, Pietro Aretino). Il **Tintoretto** aggiunge violenza espressiva al luminismo dei suoi predecessori e se ne serve per rendere più drammatiche le sue grandi tele storiche e religiose (Trionfo di Venezia, Nozze di Cana, Paradiso, Racolta della manna, Ultima Cena, Crocifissione). Il suo influsso sarà poi decisivo sul suo geniale discepolo **El Greco** che, dopo aver a lungo soggiornato in Italia, si trasferirà a Toledo. Il **Veronese** raggiunge una straordinaria luminosità e arditi effetti scenografici nelle ampie composizioni (Convito in casa di Levi, Apoteosi di Venezia).

Il manierismo (XVI–XVII secolo)

Il manierismo è il tramite tra il rinascimento e il barocco. Ma, mentre nel resto d'Europa la tendenza manieristica si diffonde liberamente, in Italia viene progressivamente frenata dalla Chiesa cattolica che, dopo il Concilio di Trento, è decisa ad „epurare“ anche l'arte religiosa: tipico esempio di arte controriformista è l'austera, ma al tempo stesso trionfale, chiesa del Gesù a Roma, iniziata dal Vignola.

Nell'architettura civile gli elementi manieristi permangono più a lungo, soprattutto nelle fontane e nei parchi dove si intrecciano strettamente elementi artificiali e naturali, con un gusto spiccato per la festa e per il divertimento.

Il barocco (XVII–XVIII secolo)

Pittura – Una prima reazione agli eccessi „manieristi“ viene dalla bolognese Accademia degli Incamminati, che sotto la guida dei Carracci propone un'arte più semplice e vicina alla natura, che apre la strada al barocco. La vera rivoluzione artistica viene però dal **Caravaggio**, la cui opera, improntata a un realismo crudo e senza compromissioni, ricca di scene e figure tratte dagli ambienti popolari, colpisce per la drammaticità compositiva e la violenza del taglio di luce fortemente chiaroscurale. La pittura barocca, al pari dell'architettura, è caratterizzata dagli effetti di movimento, dalle prospettive rovesciate, dal gusto illusionistico del falso rilievo. I risultati maggiori sono raggiunti da

Luca Giordano a Napoli e dai **Tiepolo** a Venezia. Nel corso del XVIII secolo si sviluppa a Venezia con **Canaletto** un'arte più serena.

Architettura e scultura – Costruita a Roma nel 1568, la chiesa del Gesù diventa l'archetipo della chiesa barocca. Sotto l'influenza dei Gesuiti, architettura e scultura si indirizzano verso una fastosa teatralità, con le opere di **Carlo Maderno**, autore della facciata di San Pietro a Roma, del **Borromini** cui si deve la chiesa di San Carlo alle Quattro Fontane, e soprattutto del più fecondo di questi, il **Bernini**, che concepisce l'ampio colonnato di piazza San Pietro, il baldacchino e varie tombe all'interno della basilica, nonché numerose statue e fontane sparse per Roma.

L'arte moderna

Tra la fine del Settecento e l'inizio dell'Ottocento, anche l'Italia partecipa all'ondata di recupero dell'antichità classica che invade l'Europa. Il **Neoclassicismo** italiano ha il suo maggiore rappresentante nello scultore **Antonio Canova**, le cui statue rappresentano un modello di purezza di linee e di eleganza, anche se un po' fredda.

Comunque, l'**Ottocento** segna una netta rottura con la ricchezza creativa dei secoli precedenti. In architettura, **Alessandro Antonelli** fa ampio uso del linguaggio neoclassico e crea a Milano e a Novara curiosi edifici dalle linee tese.

In pittura (a partire dal 1855 e per circa una ventina d'anni). la reazione all'accademismo viene soprattutto dai **Macchiaioli** che anticipano il movimento impressionista.

Il **Novecento** inizia in modo esplosivo con la reazione graffiante ed antiestetica dei **futuristi** che, sotto l'influenza del poeta Marinetti (teorico del gruppo), proclamano a gran voce la loro fede nella macchina, nella velocità, nella folla. Nelle loro tele essi cercano di tradurre il dinamismo del mondo moderno con forme spesso frammentarie, simili al linguaggio cubista dal quale però si differenziano profondamente per le armonie violente ed appassionate. Protagonisti di questa avanguardia sono **Boccioni**, **Balla**, **Severini**, **Carrà** (che si evolverà verso il surrealismo) e l'architetto **Sant'Elia**.

Giorgio De Chirico inventa la „pittura metafisica“. **Amedeo Modigliani** delinea le sue figure con un tratto morbido, mentre Giorgio Morandi, servendosi di semplici oggetti raggruppati su un piano, porta avanti una segreta meditazione sull'invisibile.

Tra gli scultori va ricordato **Giacomo Manzù**, ed in architettura **Pier Luigi Nervi**, esploratore del cemento armato, e **Giò Ponti**, seguace del razionalismo.

Letteratura

Le **origini** della letteratura italiana, legate allo sviluppo della lingua, risalgono al Duecento. Tra le opere più antiche si colloca il *Cantico delle Creature*, composto da **San Francesco** (1182–1226) in volgare umbro. Il Duecento è anche il secolo della **scuola siciliana**, che, alla corte di Federico II, sviluppa una poesia d'amore ispirata alla tradizionale

lirica provenzale. La più nota scuola poetica del Duecento fu comunque il „**dolce stil novo**“. Il termine, coniato da Dante, indica un genere lirico che canta, in versi musicali, un amore spiritualizzato. **Dante Alighieri** (1265–1321) è universalmente noto quale autore della *Divina Commedia*, viaggio allegorico nell’oltretomba. La *Divina Commedia* è divisa in tre cantiche (parti). Nella più popolare, l’*Inferno*, Dante è accompagnato da Virgilio e incontra famosi dannati puniti in modo proporzionale alle loro colpe. **Francesco Petrarca** (1304–1374) canta l’amore per Laura nel *Canzoniere*, raccolta di sonetti e canzoni che influenzeranno la lirica del tempo. **Giovanni Boccaccio** (1313–1375) raccoglie nel *Decameron* 100 novelle spregiudicate e ironiche.

L’Umanesimo e il Rinascimento

Il nuovo movimento culturale, ispirandosi ai testi della classicità greca e latina, sviluppa un concetto di “*humanitas*”, espresso nelle grandi figure di artisti-scienziati, quali Filippo Brunelleschi, Leon Battista Alberti, Leonardo da Vinci.

A Firenze, vivace centro letterario, si svolge l’attività culturale di **Lorenzo de’ Medici**, detto il Magnifico (1449–1492), figura ideale di umanista. Legato alla casa Medici e artefice di una sintesi di cultura latina, lirica italiana e poesia popolare fu **Angelo Poliziano**. Alla corte di Ferrara scrive **Matteo Maria Boiardo** (1441–1494), autore del poema cavalleresco *Orlando Innamorato*. In pieno Rinascimento **Niccolò Machiavelli** (1469–1527) descrive nel *Principe* l’uomo che potrebbe salvare l’Italia attraverso una politica dura contro chi minacci il vivere civile e **Ludovico Ariosto** (1474–1533) compone l’*Orlando Furioso*, vera sintesi poetica del Rinascimento italiano. Autori di ispirazione classica furono Pietro Bembo (1470–1547) che proponeva come lingua letteraria il fiorentino arcaizzante usato dai grandi scrittori del Trecento, e **Baldassar Castiglione** (1478–1529), il cui *Cortegiano* definisce le virtù del perfetto uomo di corte. Estranea al classicismo aristocratico fu la vivace commedia di **Pietro Aretino** (1492–1556) e l’opera letteraria di **Benvenuto Cellini** (1500–1571), scultore e orafo dall’esistenza avventurosa, come afferma egli stesso nella *Vita*.

La Controriforma e il Barocco

Con la scoperta dell’America, dannosa per l’economia mediterranea, si aprì una nuova, e critica, età. Fu epoca di minor ispirazione e maggior conformismo, in cui il riproposto problema della lingua venne risolto dall’**Accademia della Crusca**, creatrice del *Vocabolario*, fedele alle teorie linguistiche di Pietro Bembo. In quest’epoca **Torquato Tasso** (1544–1595) scrisse la *Gerusalemme liberata*. Il maggior poeta del barocco italiano fu **Giambattista Marino** (*Adone*).

Dall' Illuminismo al Romanticismo

In epoca illuministica e risorgimentale il centro della cultura italiana divenne Milano, anche se il teatro fu dominato da **Carlo Goldoni** (1707–1793), autore di commedie in dialetto veneziano e in italiano. Il Romanticismo poi, che ha in **Ugo Foscolo** (1778–1827) il suo maggior precursore, si esprime nelle opere di **Giacomo Leopardi** (1798–1837) e **Alessandro Manzoni** (1785–1873), il quale scrisse i *Promessi Sposi*, romanzo storico ambientato nella Milano del Seicento, una grande epopea degli umili in una concezione provvidenziale dell' esistenza umana.

Dal Verismo al Decadentismo

Il massimo esponente del Verismo, corrente legata al naturalismo francese, fu **Giovanni Verga** (1840–1922). La lirica del secondo Ottocento fu rappresentata da **Giosuè Carducci** (1835–1907), primo Nobel italiano, ispirato alla poesia classica.

All' epoca del Decadentismo appartengono **Gabriele D' Annunzio** (1863–1938), dallo stile raffinato e prezioso, e **Giovanni Pascoli** (1855–1912), la cui „poetica del fanciullino“ è espressione dell' arte come sogno e momento di meraviglia.

Il Novecento

Il primo Novecento vede la nascita delle **riviste**, dai temi politici, culturali, morali e letterari, cui collaborarono **Giuseppe Prezzolini** e **Giovanni Papini**.

Tra le correnti letterarie del periodo, significativo, anche perché esteso a ogni forma artistica, fu il **Futurismo**, che nel Manifesto del 1909 sceglieva l' esaltazione della velocità, della guerra, dell' „insonnia febbrile“. Teorico e animatore della corrente fu **Tommaso Marinetti** (1876–1944).

In sintonia con la mutata sensibilità europea, espressa da Kafka, Proust e Joyce, la letteratura italiana aderisce al gusto della “scoperta”, dell' interiorità e dell' inconscio, influenzato anche dai nascenti studi psicanalitici. Ne *La coscienza di Zeno*, **Italo Svevo** (1862–1928) analizza l' alienazione del protagonista, inetto per definizione, nel cui monologo interiore si intrecciano passato e presente. La tragica solitudine dell' uomo è analizzata anche da **Luigi Pirandello** (1867–1936), che racconta di individui dall' identità annullata, dai tanti volti quante sono le persone con cui si trovano a contatto, la cui unica via di scampo è la pazzia (*Il fu Mattia Pascal, Uno, nessuno e centomila*, innumerevoli opere teatrali come per esempio *Enrico IV, Sei personaggi in cerca d' autore*). I maggiori poeti italiani del Novecento sono **Giuseppe Ungaretti** (1888–1970), **Eugenio Montale** (1896–1981) e **Salvatore Quasimodo** (1901–1968).

Nel secondo dopoguerra il **Neorealismo**, che trovava un ideale mezzo espressivo nel cinema, dal linguaggio più popolare di quello letterario, si proponeva di ritrarre realisticamente la vita e la miseria di operai, contadini e “sciucsià”. Vi aderì **Cesare Pavese**

(1908–1950), le cui tematiche letterarie, dalla solitudine all'incapacità di vivere, non furono che il riflesso di un irrisolto disagio interiore che lo portò al suicidio. Significativo narratore dell'epoca contemporanea, di cui indaga la realtà borghese e i suoi idoli, identificati nel sesso e nel denaro, **Alberto Moravia** (1907–1990) scrisse *Gli indifferenti*, in cui si racconta di fallimento e rassegnazione all'interno di una famiglia della media borghesia romana. Altri importanti romanzi di Moravia sono poi *La Romana* e *La Ciociara*. Figura provocatoria e contestata fu lo scrittore e regista **Pier Paolo Pasolini** (1922–1975). Le sue opere letterarie più conosciute sono i romanzi neorealistici *Ragazzi di vita* e *Una vita violenta*. Neorelista, agli esordi, fu anche **Italo Calvino** (1923–1985), autore di favole sottilmente ironiche, di novelle e di romanzi (la trilogia *I nostri antenati*, per esempio).

Conoscitore profondo dei mali italiani, soprattutto della mafia, fu **Leonardo Sciascia** (1921–1989), narratore, saggista e autore di racconti di genere poliziesco, rievocazioni storiche e romanzi-inchiesta (*Il Giorno della civetta*). Originale figura di poeta, narratore, illustratore e gionalista fu **Dino Buzzati** (1906–1972), il cui gusto per il fantastico e il surreale, alimentato dallo scetticismo, può ricordare Kafka o Poe.

Negli anni '80 e '90 del Novecento si sono affermati, per citarne alcuni, i seguenti autori italiani: **Umberto Eco** (*Il nome della rosa*, *Il pendolo di Foucault*, *L'isola del giorno prima*), **Antonio Tabucchi** (*Notturmo indiano*, *Sostiene Pereira*), **Sebastiano Vassalli** (*La notte della cometa*), **Gesualdo Bufalino**, l'umorista **Stefano Benni**.

Musica

Le origini – Successivamente alla fioritura del canto gregoriano, il benedettino **Guido d'Arezzo** nel sec. XI introdusse il rigo musicale e stabilì che il nome delle note fosse la prima sillaba dei versi dell'Inno di S. Giovanni. Ma la grande stagione della musica italiana inizia con la musica polifonica nel **Cinquecento** (**Giovanni Pierluigi da Palestrina**). Grande riformatore musicale fu il cremonese **Claudio Monteverdi** (1567–1643), il cui capolavoro è la "favola in musica" *Orfeo* (testo cantato con accompagnamento musicale, per cui più tardi verrà usato il termine „melodramma“).

Il maggiore rappresentante della musica italiana **barocca** è il veneziano **Antonio Vivaldi** (1660–1757), autore delle famose *Quattro Stagioni*. Il più celebre compositore del **Settecento** è **Tommaso Albinoni**, e per quanto riguarda l'„opera buffa“, che nasce dagli intermezzi comici posti tra gli atti dell'opera seria, eccelle la scuola napoletana (**Giovan Battista Pergolesi**, **Domenico Cimarosa**).

Antonio Salieri (1750–1825), veneto, fu attivo compositore e illustre insegnante. Si formarono alla sua scuola anche Beethoven, Schubert e Liszt. Verso la fine della vita fu preda di una crisi mentale tale da portarlo ad accusarsi della morte di Mozart. Su questa voce Miloš Forman creò il film *Amadeus* (1984).

In epoca **romantica** nacque il geniale violinista **Niccolò Paganini** (1782–1840) che è entrato nella storia, e forse anche nella leggenda, per l'insuperabile tecnica violinistica.

L'opera – È un periodo di grande varietà nella musica italiana. Più o meno nella stessa epoca di Paganini nasce **Gioacchino Rossini** (1792–1868), alle cui opere la vivacità della parola e il ritmo strepitoso conferiscono un'irresistibile comicità. È l'autore del *Barbiere di Siviglia*, della *Gazza ladra* e del *Guglielmo Tell*. **Gaetano Donizetti** (1797–1848) compose opere comiche e serie (*Elisir d'amore*, *Lucia di Lammermoor*). **Vincenzo Bellini** (1801–1835) è l'autore della *Sonnambula* e della *Norma*. Acclamato compositore del periodo del Risorgimento, **Giuseppe Verdi** (1813–1910) creò personaggi passionali e forti, per i quali attinse alla storia e alla letteratura: *Nabucco*, *Rigoletto*, *Trovatore*, *Traviata*, *Don Carlos* e, soprattutto, *Aida*.

Giacomo Puccini fu influenzato dal verismo letterario. Le sue opere più conosciute sono: *Bohème*, *Madama Butterfly*, *Tosca*, *Manon Lescaut*.

Gli ultimi compositori ad aver contribuito alla fama musicale italiana sono: **Ottorino Respighi** (1879–1936), autore dei poemi sinfonici *Le fontane di Roma*, *I pini di Roma* e *Feste romane*, **Luigi Dallapiccola** (1904–1975) e **Luigi Nono** (1924–1990).

Chronologický přehled

doba bronzová: 17.–12. století. př. n. l.

- terramarní kultura (Pádská nížina; nákolní stavby “terramare” podél říčních toků)
- megalitická kultura na Sardinii (megalitické stavby “nuraghi”)

doba železná: 10.–8. století př. n. l.

villanovská kultura: oblast Villanova u obce Castenaso (Bologna), nekropole z doby železné

nejvýznamnější etnika obývající apeninský poloostrov před vznikem Římské říše:

severní Itálie:

- Ligurové (severozápad)
- Veneti (severovýchod)
- Keltové – od 4. stol. př.n.l.

střední a jižní Itálie:

- Italikové:
- Latinové (dnešní Lazio)
- Faliskové (severně od Lazia)
- Umbrové (Umbrie)
- Sabellové – skupina menších kmenů:
Aequové, Hernikové, Sabinové, Volskové aj. – střední Itálie;
Bruttiové, Lukáni, Oskové, Samnité aj. – jižní Itálie
- Etruskové – od 8. stol. př. n. l. (hlavně ve střední Itálii, v době největšího rozmachu také v severnějších a jižnějších oblastech)
- Picenové (východní pobřeží střední Itálie)
- Mesappiové (východní pobřeží jižní Itálie)
- Řekové – od 8. stol. př. n. l. (v jižní Itálii a na Sicílii)
- Sikulové, Sikané – na Sicílii
- Sardové, Féničané – na Sardinii

8. století př. n. l.

- rozkvět civilizace Etrusků ve střední Itálii
- zakládání prvních řeckých měst v jižní Itálii a na Sicílii (Syrakusy, Kýmé, Tarent aj.)
- zakládání fénických osad na Sardinii na západě Sicílie

753 – legendární datum založení města Říma Romulem; město ve skutečnosti zřejmě vzniklo spojením osad Latinů a Sabinů

715 – podle tradice počátek vlády sabinských králů v Římě

7. století př. n. l.

616 – podle tradice počátek vlády etruských králů v Římě – Tarquiniové postupně byla zakládána etruská města: Tarquinia, Caere, Veio, Volsinia, Clusium, Vulci aj.

6. století př. n. l.

pokračování řecké kolonizace na jihu Itálie (Paestum)

ovládnutí částí severní Itálie a Kampánie Etrusky (války Etrusků s Řeky)

509 – podle tradice konec vlády etruských králů v Římě (vyhnání Tarquinia Superba); založení římské republiky

5. století př. n. l.

vpád Keltů do severní Itálie, podlomení moci Etrusků

440 – v Římě kodifikace zvykového práva – tzv. *Zákon dvanácti desek*

4. století př. n. l.

postupné podrobení Etrusků a Italiků Římem

3. století př. n. l.

Římané postupně zakládají mnoho nových kolonií a získávají kontrolu nad většinou střední a posléze i jižní Itálie.

264–241 – první punská válka proti Kartágu, Římané vítězí nad Kartaginci a Sicílie se stává římskou provincií

238 – Řím získává Sardinii a Korsiku

222 – Římané porážejí Keltů (Galy) a zřizují provincii Galii předalpskou

218–201 – druhá punská válka

2. století př. n. l.

makedonské války, syrská válka, hispánská válka, třetí punská válka

148 – Makedonie římskou provincií

146 – Římané ničí současně Kartágo a Korint, stávají se pány Středomoří

133 – zřízena provincie Asie

121 – v jižní Galii zřízena provincie Gallia Narbonensis

1. století př. n. l.

64 – vznik provincie Sýrie

63 – dobytí Jeruzaléma Pompeiem, podrobení Judeje

58–51 – Caesar dobývá Galii

44 – Caesar se stává doživotním diktátorem; 15. března je však v senátu zavražděn

30 – Egypt se stává římskou provincií

27 – definitivní zánik republiky, Augustus císařem (27 př. n. l. – 14 n. l.)

Hranice impéria posunuty k Rýnu a Dunaji, začátek tažení do Germánie.

1. století n. l.

14–68 – dynastie julsko-klaudijská (Tiberius, Caligula, Claudius, Nero)

43 – rozšíření římského panství v Británii

45 – podrobení Mauretánie

46 – připojení Thrákie

64 – velký požár Říma, Nero nařizuje pronásledování křesťanů

66–73 – povstání v Judeji; dobytí Jeruzaléma Titem

69–96 – dynastie Flaviovců (Vespasianus, Titus, Domitianus)

stavba Colossea v Římě

79 – erupce Vesuvu ničí Pompeje a Herculaneum

95 – pronásledování křesťanů za Domitiana

2. století n. l.

96–192 – dynastie Antoniovců; „Zlatý věk“; (Nerva, Traianus, Hadrianus, Antonius Pius, Marcus Aurelius, Commodus)

105–106 – porážka Dáků Traianem, Dácie se stává římskou provincií

106 – založení provincie Arabia

113–117 – Traianovo úspěšné tažení proti Parthům, připojení Arménie, Mezopotámie a Asýrie

166–180 – markomanské války: Markomani a jiné germánské a sarmatské kmeny překračují Dunaj a útočí na římské balkánské provincie

3. století n. l.

193–235 – dynastie Severovců (Septimius Severus, Caracalla, Marcimus, Eliogabalus, Alexander Severus)

202 – edikt zakazující konverzi ke křesťanství

212 – Constitutio Antoniniana, římské občanství je uděleno všem svobodným obyvatelům říše

218 – proti křesťanství zaveden kult solárních božstev

231–233 – tažení proti Sásánovcům

235–284 – krize římské říše – po násilné smrti Alexandra Severa upadá říše do vnitřních zmatků, období vlády „vojenských císařů“ (Maximinus Thrax, Philippus Arabs, Decius, Valerianus, Gallienus, Claudius II., Aurelianus, Probus); říše se rozpadá na severu a na východě

238 – v severním Černomoří poprvé doložení Gótové

251 – tažení Gótů na Balkán, císař Decius zabit gótským králem Knivou

257 – Frankové vpádají do Galie a Hispánie, Alamani napadají Itálii, ale jsou poraženi u Milána

258 – Gótové útočí na města v Malé Asii

260–274 – v Galii se prohlašuje císařem Postumus (Galské císařství); od říše odpadá také Hispánie a Británie

268–270 – vpád Gótů do Řecka, císař Claudius II. je poráží v bitvě u Naissu, jsou vytlačeni zpět na východ od Dunaje

284–305 – císařem Diocletianus – počátek dominátu (vládne jako „pán a bůh“), sídlo – Nikomedia v Izmitském zálivu, stabilizace impéria

285 – Diocletianus povyšuje Maximiana (286–305) na císaře a svěřuje mu západní polovinu říše (hlavní město Milán, později Ravenna)

294 – Diocletianus a Maximianus určují Galeria (východ – město Sirmium) a Constantia Chlora (západ – město Trevír) za své spolucísaře; začíná období tzv. tetrarchie

Řím zůstává jen sídlem senátu, který se mění v pouhý orgán městské samosprávy.

4. století n. l.

303 – Diocletianus nařizuje pronásledování křesťanů (největší v historii)

305 – Diocletianus a Maximianus abdikují, Galerius a Constantius Chlorus se stávají skutečnými císaři s hodností „augustus“

306 – Konstantin I. Veliký se z vůle armády stává nástupcem svého otce Constantia Chlora

311 – Galerius, nedlouho před svou smrtí, povoluje křesťanům svobodu vyznání; jeho nástupcem synovec Maximinus Daia

Nastává krize tetrarchie, série občanských válek.

312 – Konstantin I. vítězí v bitvě u Milvijského mostu poblíž Říma nad Maxentiem, synem Maximiana; stává se jediným pánem západní části říše a na památku vítězství si v Římě dává od senátu postavit triumfální oblouk

313 – Maximinus Daia poražen Liciniem u města Tzirillum v Řecku

313 – Konstantin (spolu s Liciniem, nyní spojencem a švagrem) vydává Milánský edikt – legalizace křesťanství a jeho zrovnoprávnění s ostatními náboženstvími

318 – exkomunikace mnicha Areia z církve (ariánství či arianismus – učení, jež popíralo božství Ježíše Krista, na 1. nikajském / nicejském koncilu roku 325 odsouzeno jako heretické)

324 – Konstantin poráží Licinia a stává se jediným vládcem celé říše; snaží se dostat pod kontrolu také gótské teritorium

325 – ekumenický koncil ve městě Nikaia

330 – Konstantin přesouvá své sídlo do Konstantinopole

332 – smlouva mezi Góty a Konstantinem potvrzuje římskou hegemonii

337 – Konstantin umírá v Nikomedii; jeho synové (Constantinus II., Constans I. a Constantius II.) si rozdělují vládu nad říší

341 – arián Wulfila biskupem křesťanů na gótském území; přeložil Bibli do góštiny

353 – Constantius II. (po smrti obou bratrů) jediným vládcem říše

361 – Constantius II. jmenuje svým nástupcem bratrance Juliana („Julianus Apostata“)

363 – Julianus umírá během tažení do Persie, císařem generál Jovianus (363–364)

364 – císařem Valentinianus I., svého bratra Valenta prohlašuje za spolucísaře

376 – Gótové jsou vytlačeni Huny ze svých sídlišť, plní balkánské provincie

378 – bitva u Adrianopole, Valens je poražen a zabit Góty, římská armáda rozdrčena

378–395 – císařem Theodosius I.;

382 – Theodosius uzavírá s Góty smlouvu, dostávají půdu a usazují se v Moesii a Dácii jako federáti, tj. spojenci

395 – Theodosius umírá a zanechává říši svým dvěma synům: Arcadiovi (395–408) východní část – „Byzantské císařství“, Honoriovi (395–423) západní – „Římské císařství“. Impérium je definitivně rozděleno

395–420 – přesun Hunů do Velké maďarské nížiny, vznik hunské říše, hrozba pro Evropu

397 – zemř. sv. Ambrož, významný milánský biskup

5. století n. l.

406 – Vandalové, Alani a Suébové pronikají do Galie a později do Hispánie

410 – Řím je dobyt a vydrancován Vizigóty (západními Góty) pod vedením náčelníka Alaricha

418 – Vizigóti jsou usazeni v Akvitánii; v průběhu 5. stol. obsadí celou jižní Galii a Hispánii
po 420 – Hunové vytlačují některé gótské skupiny do Panonie; formování panonských Gótů

425 – západořímským císařem Valentinianus III., syn Gally Placidie, Honoriovy sestry

439 – Vandalové dobývají Kartágo a zakládají říši v severní Africe

440 – Attila se stává králem Hunů

440–461 – papežem Lev I. Veliký

451 – Římský vojevůdce Aetius poráží Attilu v bitvě na Katalaunských plích (Châlons-sur-Marne, Francie)

455 – Řím je vydrancován Vandaly

468 – východořímský císař Leon I. organizuje neúspěšnou výpravu proti Vandalům do severní Afriky

474–491 – východořímským císařem Zenon

476 – poslední západořímský císař Romulus Augustu(lu)s je donucen abdikovat, prvním neřímským panovníkem v Itálii se stal Odoakar, germánský velitel z kmene Skirů; konec Západořímské říše

476–493 – Odoakarova vojenská diktatura

476–481 – boj o nadvládu na Balkáně mezi císařem Zenonem a Góty z Panonie a Thrákie

483–484 – sjednocení panonských a thráckých Gótů – vznik Ostrogótů, jejich králem je Theodorich (Veliký) z rodu Amalů (nar. v Panonii 454 – zemř. v Ravenně 526)

488 – tažení Ostrogótů do Itálie a následná válka s Odoakerem

493 – Ostrogóti v čele s Theodorichem ovládli Itálii, Odoaker zavražděn

6. století n. l.

- 497 – východořímský císař Anastasius I. uznal Theodorichovu vládu v Itálii
- 511 – Theodorich získává moc také nad Vizigóty (sňatková politika)
- 524–525 – poprava řím. učenců Boëthia a Symmacha, které Theodorich považoval za zrádce
- 526 – Theodorich zemřel, jeho dědicem je vnuk Athalarich, regentkou dcera Amalasantha
- 527–565 – byzantským císařem Justinián I.
- 533 – byzantský vojevůdce Belisar poráží Vandaly a vyvrací jejich říši v severní Africe
- 534 – Athalarichova smrt; svržení Amalasanthy (zavražděna 535); ostrogótským králem se stává její bratranec Theodahad; zhoršení vztahů s Byzancí
- 535 – byzantský vojevůdce Belisar zahájil invazi do Itálie, začátek gótské války
- 536 – ostrogótským králem Vitigis
- 540 – Belisar dobyl Ravennu, Vitigis zajat
- 541–552 – ostrogótským králem Totila, nová fáze války
- 542–546 – Totilovy válečné úspěchy
- 546–550 – střídavé úspěchy Ostrogótů a Byzance
- 547 – zemřel sv. Benedikt z Nursie, zakladatel benediktinského řádu
- 552 – byzantský vojevůdce Narses porazil Ostrogóty v čele s Totilou v bitvě u Busta Gallorum (Gualdo Tadino, dříve Tagina); Totilova smrt
- 553 – bitva u Vesuvu (battaglia dei Monti Lattari); opět vítězí Narses; Teiova smrt
- 553–555 – Narses si podrobil většinu Itálie
- 561 – definitivní konec gótského odporu; celá Itálie byzantskou provincií
- 568 – vpád Langobardů do Itálie (král Albuin); zabírají 2/3 území Apeninského poloostrova, zbytek zůstává Byzancí
- 572 – Pavia se stává hlavním městem království Langobardů
- 584–590 – langobardským králem Autari (manželka Theodolinda, původem z Bavorska)
- 590–604 – papežem Řehoř I. Veliký
- 591 – langobardským králem Agilulf z Turína, Autariho švagr; oženil se s vdovou Theodolindou, vládl asi 25 let

7. století n. l.

- 636–652 – langobardským králem Rotari z Brescie (vydal Edikt – latinsky psaný zákoník)
- 697–717 – historicky doložen první benátský dóže (Paolo Lucio Anafesto)

8. století n. l.

- 711 – zničení vizigótské říše ve Španělsku muslimskými nájezdníky
- 712–744 – langobardským králem Liutprand
- 728 – Liutprand daroval papeži Řehoři II. město Sutri (dříve patřilo Byzanci) – první součást budoucího papežského státu
- 749–756 – langobardským králem Aistulf
- 751 – Langobardi v čele s Aistulfem dobyli Ravennu
- 751 – Pipin III. Krátký králem Franků (pomazán od papeže Zachariáše)
- 753 – papež Štěpán II. (III.) se na pozvání Pipina vydal jednat do Paříže
- 754 – Pipinova donace a počátek papežského státu
- 754 a 756 – Frankové podnikli dvě úspěšná tažení proti Langobardům
- 756–774 – langobardským králem Desiderius
- 768 – Karel (Veliký) a jeho bratr Karoloman přebírají po otci Pipinovi vládu ve Franské říši
- 771 – po bratrově smrti se Karel stal jediným vládcem Franské říše
- 771 – Desiderius ovládl Řím
- 774 – dobytí Pavie a svržení Desideria Franky – Karel Veliký se stává langobardským králem
- 778 – neúspěšná výprava Karla Velikého na Pyrenejský poloostrov proti Arabům (epizoda s Rolandem)
- 781 – konec Langobardského království v Itálii, založení Italského království jako dílčího království Franské říše
- 800 – císařská korunovace Karla Velikého v Římě
- 814 – Karel Veliký umírá, jeho nástupcem syn Ludvík Pobožný
- 843 – rozdělení Franské říše na tři části (Verdun)

Poměry v Itálii v 9.–10. století

Regnum Italicum – Italské království

součástí:

historická Lombardie – Langobardia Maior (zahrnovala i Piemont a Ligurii)

Veronské markraběctví – Marca di Verona

Toskánské markraběctví – Marca di Tuscia

Spoletské vévodství – Ducato di Spoleto

Repubblica di Venezia – Benátská republika

Stato Pontificio – Papežský stát

součásti: Řím + dřívější Římské vévodství + dřívější Ravennský exarchát

Principati longobardi = dřívější Beneventské vévodství, tzv. Langobardia Minor; rozdělené na 3 knížectví: Principato di Benevento, Principato di Capua, Principato di Salerno

Impero bizantino

součást Byzantské říše: oblast Kalábrie a Puglie

území pod volnějši byzantskou správou:

Sardinie, Gaetské vévodství, Neapolské vévodství,

Amalfi (vévodství, později nezávislá námořní republika)

Emirato di Sicilia – Sicilský emirát

781 – Karel Veliký zakládá Italské království, které je součástí Franské říše; na významných pozicích ve státní správě jsou Langobardi nahrazováni Franky

781–810 – italským králem **Pipin Italský**, Karlův syn

800 – Karlova císařská korunovace v Římě (papež Lev III.)

Franská říše navazuje na tradici Západořímské říše

810–817 – italským králem **Bernard Italský**, Pipinův syn

814 – smrt Karla Velikého; císařem jeho syn Ludvík Pobožný (814–840)

818–839 – italským králem **Lothar I.**, nejstarší syn Ludvíka Pobožného; spolucísař; po otcově smrti císař (840–855)

843 – Verdunská dohoda – rozdělení Franské říše mezi syny Ludvíka Pobožného:

západ (Regnum Francorum) – Karel Holý

střed (Lotrinsko, Burgundsko, Provence, Regnum Italicum) – Lothar I.

východ (Regnum Teutonicorum) – Ludvík Němec

827 – na byzantskou Sicílii zaútočili Saracéni (Berbeři, Arabové, Peršané) a postupně ji dobyli; vznikl sicilský emirát, hlavním městem Palermo, trval téměř 200 let

828 – v byzantských Benátkách pohřbeny ostatky svatého Marka, začíná se stavět původní bazilika

839–875 – italským králem **Ludvík II.**, syn Lothara I.

po otcově smrti císař (855–875)

840 – v Amalfi založena nejstarší námořní republika na Apeninském poloostrově

841–842 – sicilští Saracéni zaútočili na Puglii, obsadili Taranto a Bari

846 – Saracéni pronikli až k Římu, vyplnili Vatikán

847 – Ludvík II. proti nim podnikl s podporou svého otce Lothara I. ne příliš úspěšné tažení

851–852 – nová tažení Ludvíka II. proti Saracénům, vcelku úspěšný boj o Benevento a Bari;

Saracéni však své útoky brzy obnovili, přepadli mj. také Montecassino;

(umožnila jim to nejednotnost langobardských knížectví)

866 – Saracéni napadli a vyloupili byzantskou Neapol;

Ludvík II. proti nim vedl koalici křesťanských panovníků – podílejí se na ní také

Byzanc, langobardská knížectví, přímořská města (Amalfi, Neapol, Benátky)

871 – křesťané dobyli významnou saracénskou pevnost v Bari (výhodné zvl. pro Byzanc);

Postupný rozpad křesťanské koalice – její účastníci nechtěli podporovat plány Ludvíka II. na sjednocení Itálie. Saracéni budou nadále útočit, mj. také na oblasti Provence, Piemontu a Ligurie.

875–877 – italským králem **Karel Holý** (strýc Ludvíka II.); ve stejné době byl i císařem

877–879 – italským králem **Karloman Bavorský**, syn Ludvíka Němce; císařství neobsazeno

882 – **zavražděn papež Jan VIII.**; začíná období úpadku papežství, které potrvá po celé následující století; mocné římské rody (Tuskulští neboli Theophylaktovci; Crescenziové) bojují o nadvládu nad Římem a jeho bohatstvím; mnoho papežů je spřízněno s těmito rody; papežským úřadem otrásá mnoho skandálů a zločinů;

Postupně se stále více vyhrocují rozpory mezi západní a východní církví.

879–888 – italským králem **Karel Tlustý** (Švábský), bratr Karlomana Bavorského;

byl císařem (881–888); **založena tradice císařství východofranského – německého**

888 – začíná období bojů o korunu italského krále i o císařský titul;

Italské království již nepatří k žádné části bývalé Franské říše;

italští králové nebo jejich protikrálové se na čas stávají nositeli císařského titulu

888–924 – italským králem **Berengar I. Friulský**, bratranec Karla Tlustého (v mateřské linii byl i on vnukem Ludvíka Pobožného); byl císařem (915–924)

o titul krále také usilovali:

Wido ze Spoleta, protikrál 889–894; byl císařem 891–894

Lambert ze Spoleta, protikrál 894–898; v té době byl také císařem

Arnulf Korutanský (východofranský král), v letech 894 a 896 vtrhl do Itálie a chtěl se jí zmocnit; usiloval rovněž o císařskou korunu – korunován 896, zemřel 899.

Ludvík III. z Provence, zvaný Slepý, protikrál 900–905; v té době byl také císařem

Rudolf Burgundský, protikrál 922–933

915 – bitva u řeky Garigliano: papež Jan X., Alberich I. ze Spoleta, Gaeta, Neapol, Salerno, Benevento, byzantská flotila – proti Saracénům; slavné vítězství křesťanů

924–947 – italským králem **Hugo z Provence** (z Arles); císařství neobsazeno

936 – východofranským (tj. německým) králem se stává saský vévoda Ota I., syn Jindřicha Ptáčníka

947–950 – italským králem **Lothar II. z Provence** (z Arles); císařství neobsazeno

950–963 – italským králem **Berengar II. Ivrejský**; poslední italský král spřízněný s Franky

951 – **Ota I.** vytáhl do Itálie a zmocnil se Pavie; oženil se s Adélou Burgundskou, vdovou po italském králi Lotharovi II. z Provence; díky sňatku se stal legitimním držitelem titulu „italský král“ – Berengar II. Ivrejský se synem Adalbertem museli přijmout roli vazalů Oty I.

955 – Ota I. porazil Maďary na řece Lechu

962 – Ota I. přitáhl znovu do Itálie, znovu porazil Berengara, obsadil Pavii; vtáhl do Říma, kde ho papež Jan XII. korunoval na císaře; Ota vydal dokument *Privilegium Othonis*, podle kterého měli papežové před svým uvedením do funkce složit přísahu císaři

963–973 – Ota I. je s definitivní platností italským králem; Italské království je součástí Svaté říše římské; německo-římsští císařové budou většinou také italskými králi

967 – syn **Ota II.** korunován spolucísařem (papež Jan XIII.)

970 – Ota I. po válce o jižní Itálii uzavřel mír s Byzancí; posílil svůj vliv v knížectvích Capua a Benevento; Kalábrie a Puglie jsou nadále spravovány Byzantskou říší

971 – Ota II. se oženil s byzantskou princeznou Theofano

973 – Ota I. zemřel

980 – Ota II. upevnil svou autoritu v Římě proti rodům Tusculských a Crescenziů. Vypravil se na jih proti muslimům. Utrpěl porážku u Stilo in Calabria, zachránil se útekem.

983 – Ota II. zemřel ve věku 28 let; tříletý syn Ota III. dědí královský titul, jako poručníci vládnou matka Theofano a babička Adéla Burgundská

991–1009 – v Benátkách vládne dóže Pietro Oresolo, počátek prosperity a rozkvětu

996–999 – papežem Řehoř V., vl. jm. Bruno Korutanský, Otův příbuzný

996 – **Ota III.** v 16 letech korunován v Římě císařem; 997 společně s Řehořem V. tvrdě zakročil proti svým odpůrcům (římský prefekt Crescentius, protipapež Filagathos); 998 se usadil se v paláci na Aventinu;

999–1003 – papežem Silvestr II. vl. jm Gerbert z Aurillaku, Otův přítel a učitel

1001 – v Římě vypuklo další povstání proti císaři, ten byl právě mimo území města; opakovaně ho obléhal, ale a vážně onemocněl (zřejmě malárií)

- 1002 – 24. ledna Ota III. zemřel na hradu Paterno severně od Říma; bez dědiců, nástupcem bratranec Jindřich II., vévoda bavorský
- 1004 – **Jindřich II.** korunován v Pavii italským králem; 1014 císařem; v Itálii byl jeho protivníkem **Arduin Ivrejský**, preferovaný italskou šlechtou
- 1005 – Pisa vítězí nad Saracény u Reggio di Calabria
- 1009–11 a 1017– langobardský aristokrat Melo z Bari vedl s podporou Normanů proti byzantské povstání, byl sice poražen, ale **Normanům se otevřela příležitost uplatňovat své vojenské umění na jihu Itálie**
- 1016 – Normany si jako spojence pozvalo také Salerno, když bylo ohrožováno Araby
- 1016 – papež Benedikt VIII. za pomoci Pisy a Janova vyhnal Araby ze Sardinie
- 1024–39 – nástupcem Jindřicha II. je **Konrád II.** ze sálské (salické) dynastie; císařem korunován 1027
- 1029 – Norman **Rainulf Drengot** získal od nepolského vévody Sergia IV. v léno hrabství Aversa – základ budoucího normanského panství v jižní Itálii a na Sicílii
- 1036 – císař Konrád II. podpořil drobnou šlechtu v boji proti mocnému milánskému arcibiskupu Aribertovi, který měl prozatím na své straně měšťany
- 1039–56 – nástupcem Konráda II. je **Jindřich III.**, císařem korunován 1046; ovlivňoval obsazování papežského stolce; vrchol moci středověkého císařství
- 1042–45 – v Miláně se odehrála další válka – tentokrát se proti arcibiskupovi postavili i měšťané bojující za právo podílet se na správě města; byla nutná nová vojenská intervence císaře (Jindřicha III.); měšťanům požadovaná práva přiznána;
- V průběhu 11. a 12. století vznikají v severní a střední Itálii městské komuny: Milano, Pavia, Padova, Parma, Mantova, Verona, Asti, Como, Bologna, Pisa, Florencie, Siena, Arezzo, Pistoia, Perugia aj.
- 1042 – **Norman Vilém Železná paže** dobyl vévodství v Melfi
- 1053 – papež Lev IX. podpořil Benevento ve válce s Normany; vítězství Normanů u Cività al Mare
- 1054 – církve se rozdělila na západní – římskokatolickou a východní – pravoslavnou
- 1056–1106 – nástupcem císaře Jindřicha III. je **Jindřich IV.**
- 1057–85 – **Norman Robert Guiscard** vládne na jihoitalském území – vévoda Puglie a Kalábrie
- 1059 – smlouva na synodě v Melfi – papež Mikuláš II. udělil Robertu Guiscardovi práva na územích, která Normani již dobyli (Kampánie, Puglie, Kalábrie) a na Sicílii, kterou ještě stále okupovali Arabové
- 1059 – Lateránský synod zavedl volbu papeže kardinály
- 1061 – normanský vévoda Robert Guiscard začal spolu s bratrem Rogerem I. dobývat Sicílii

- 1062–1101 – **Roger I.** nositelem titulu sicilský hrabě
- 1064 – Pisa se podílí na porážce Saracénů v Palermu
- 1070 – milánští patarini donutili odstoupit císařem podporovaného arcibiskupa Guida da Velate, kterého papež Alexandr II. exkomunikoval
- 1071 – Robert Guiscard dobyl byzantskou metropoli Bari
- 1072 – před Normany kapitulovala arabská metropole Palermo, stali se pány Sicílie
- 1073–85 – papežem Řehoř VII.
- 1075 – vyostřují se spory o investituru biskupů mezi Jindřichem IV. a Řehořem VII.; církve se snaží zamezit investituře laiky
- 1076 – Normany dobytý langobardské Salerno
- 1077 – pod normanskou nadvládu se dostala také námořní republika Amalfi
- 1077 – konec langobardského vévodství v Beneventu; město se na základě politických dohod stává papežským (bylo však opakovaně dobýváno Normany – 1053, 1078)
- 1077 – Jindřich IV. se jako kajícník dostavil do Canossy a získal papežské odpuštění
- 1080 – Řehoř VII. podruhé sesadil Jindřicha IV.
- 1081 – Pisa získala od císaře právo volit si vlastní konzuly; má statut samostatné republiky
- 1082 – Benátky získaly právo svobodného obchodu v Byzanci (Zlatá bula císaře Alexia I. Komnena; odměna za to, že Benátčané pomohli Byzanci v bojích proti Normanům)
- 1084 – Jindřich IV. a jím podporovaný vzdoropapež Klement III. (Wibert z Ravenny) vstoupili do Říma a Jindřich byl slavnostně korunován na císaře
- 1088 – podle tradice rok založení univerzity v Bologni
- 1096 – počátek samostatné Janovské republiky
- 1096 – začala 1. křížová výprava
- 1105–30 – **Norman Roger II.** vládne na Sicílii – titul hrabě sicilský;
- 1106–25 – císařem **Jindřich V.**
- 1122 – konkordát wormský – končí boj o investituru
- 1125–37 – císařem **Lothar III.**
- 1127 – Roger II. dědí po bezdětném bratranci titul vévody Puglie a Kalábrie
- 1130–54 – Roger II. spojuje Sicílii a jižní Itálii; získává titul krále
- 1138–52 – císařem **Konrád III.** Hohenstauf (švábská dynastie)
- 1147 – začala 2. křížová výprava
- 1147 – reformátor Arnald z Brescie v čele římské republiky, nastolené po lidovém povstání
- 1152–90 – císařem **Fridrich I.**, zvaný **Barbarossa**, synovec Konráda III.
- 1154–56 – první tažení Fridricha I. do Itálie; vydal se do Říma, kde na základě dohody s papežem *Hadriánem IV.* nechal upálit Arnalda z Brescie; císařská korunovace (1155)

- 1154–66 – králem Sicílie a jižní Itálie **Vilém I. (*Guglielmo il Malo*)**
- 1158 – začala dlouhá válka Fridricha I. s Milánem; císař podnikal častá vojenská tažení do Itálie, opakovaně vítězil
- 1158 – sněm (dieta) v Roncaglii – řeší se otázka regálií (tj. císařských práv); Fridrich I. s pomocí bolognských právníků obhajuje své mocenské nároky (*Constitutio de regalibus*)
- 1162 – zdrcující porážka Milána císařským vojskem
- 1164 – založena tzv. veronská liga proti císaři (Verona, Vicenza, Treviso, Padova)
- 1166–1189 – králem Sicílie a jižní Itálie Norman **Vilém II. (*Guglielmo il Buono*)**
- 1167 – založena tzv. lombardská liga proti císaři (Milán a další lombardská města)
- 1176 – Fridrich I. poražen lombardskou ligou, která se spojila s papežem *Alexandrem III.*, v bitvě u Legnana; významný triumf italských komun
- 1177 – uzavřeno příměří mezi císařem a papežem *Alexandrem III.* v Benátkách
- 1183 – v Kostnici uzavřen mír mezi císařem a severoitalskými komunami
- 1184 – setkání Fridricha I. a papeže *Lucia III.* na koncilu ve Veroně – vydána bula proti kacířům *Ad abolendam diversarum haeresum pravitatem*; počátky inkvizice
- 1189 – začala 3. křížová výprava, během které Fridrich I. roku 1190 zahynul
- 1189–1194 – králem Sicílie a jižní Itálie Norman **Tankréd z Lecce**; podle poslední vůle Viléma II. je však právoplatnou dědičkou normanského království Konstancie z Altavilly (Hauteville), dcera Rogera II.
- 1190–97 – císařem **Jindřich VI.** z Hohenstaufu (syn Fridricha I., od roku 1186 manžel Konstancie z Altavilly)
- 1190–94 – válečná tažení Jindřicha VI. do jižní Itálie a na Sicílii, boj s normanskou šlechtou
- 1194–97 – Jindřich VI. králem Sicílie a jižní Itálie
- 1198–1216 – papežem *Inocenc III.* – rozvíjel svrchovanost papeže jako nejvyššího lenního pána; mistr papežské ideologie a práva; herezi prohlásil za urážku majestátu (1199); inicioval 4. křížovou výpravu (1202); nařídil křížovou výpravu proti albigenským (1209–29); podporoval nové řády propagující chudobu – františkány a dominikány; vrchol jeho pontifikátu představoval IV. lateránský koncil (1215)
- 1198–1208 – boj o titul německého krále a císaře mezi Filipem Hohenstaufem (mladší bratr Jindřicha VI., 1208 zabit) a Otou Brunšvickým, který tituly nakonec získal
- 1202 – začala 4. křížová výprava; velmi aktivně se do ní zapojili mj. Benátčané
- 1204 – v zájmu benátské obchodní politiky byla křižáky dobytá a vypleněna Konstantinopol, bylo tam zřízeno latinské císařství a zavedena latinská církevní organizace; byzantský císař musel odejít do exilu
- 1208 – Ferrara pod nadvládou rodu d'Este; z městské komuny se stává signorie
- 1209 – František z Assisi sepsal první verzi Řehole (Regula) pro františkánský řád

1209–11 – císařem Ota IV. Brunšvický; 1210 napadl Sicílii; 1211 za to byl uvržen do klatby; musel odstoupit ve prospěch Fridricha II. Hohenstaufa, syna Jindřicha VI. a Konstancie z Altavilly

1212–50 – Fridrich II. Hohenstauf (nar. 1194)

králem německým, italským a sicilským, od r. 1215 také císařem (korunovace 1220)

1212 – Zlatá bula sicilská – Fridrich II. potvrdil Přemyslu Otakarovi I. královskou hodnost

1214 – bitva u Bouvines ve Francii rozhodla o definitivní porážce Oty Brunšvického na poli evropské politiky

1215 – 4. lateránský koncil – pozice Fridricha II. na císařském trůně se stabilizuje; výrazné upevnění církevní moci; témata: odsouzeno učení Jáchyma z Fiore; přísnější disciplína uvnitř církve; zákaz vymáhat na církvi daně; pravidla pro odvádění poplatků církvi; v liturgii zaveden pojem transsubstanciacie; pro věřící ustanovena povinná zpověď a sv. přijímání alespoň 1x za rok; propagována další křížová výprava

1216–1227 – papežem *Honorius III.* – r. 1220 korunoval Fridricha II. císařem; ten mu přislíbil, že uskuteční křížovou výpravu do Svaté země

1222 – založení univerzity v Padově

1226 – sněm (dieta) v Cremoně; Fridrich II. chce revidovat mírovou smlouvu s italskými komunami z roku 1183, vzniká nová lombardská liga, vztah s komunami je napjatý

1227–41 – papežem Řehoř IX.; bojoval o moc s Fridrichem II., podporoval žebrařské řády, ale také rozvíjel inkvizici

1227 – Fridrich II. papežem přinucen vydat se na křížovou výpravu; kvůli nemoci ji nedokončil, byl proto exkomunikován

1228 – Fridrichův druhý pokus o křížovou výpravu – namísto boje diplomatická dohoda se sultánem al-Kamilem: křesťanům na 10 let přenechána města Jeruzalém, Betlém a Nazaret; Fridrich se sám korunoval Jeruzalémským králem; papež byl s takovým výsledkem nespokojen, proti císaři pošval sicilské barony a zalarmoval německou šlechtu (v jejím čele byl král Jindřich, Fridrichův syn)

1230 – Fridrich zvítězil nad papežským vojskem, papež exkomunikaci zrušil

1231 – Fridrich II. vydal v Melfi zákoník pro Sicilské království – „*Costituzione di Melfi*“

1234 – zrada Fridrichova syna Jindřicha – přidal se na stranu lombardské ligy, tvrdě potrestán

1235 – sněm (dieta) v Mohuči – Fridrich činí ústupky německé šlechtě usilující o větší samostatnost

1237–50 – boj Fridricha II. s lombardskou ligou a s papežstvím; císař si přál mít neomezenou kontrolu nad severní a střední Itálií, což bylo pro města i pro papeže nepřijatelné

1237 – bitva u Cortenuovy (poblíž Bergama) – tzv. *Battaglia del Campo Rosso* – porážka lombardské ligy (guelfská města v čele s Milánem, podporovaná Řehořem IX.), vítězství Fridricha II. (ghibellini)

- 1239 – Fridricha II. stihla další papežská exkomunikace
- 1241 – Fridrich II. reagoval tak, že napadl církevní stát a zajal preláty směřující na koncil do Říma, kde se mělo rokovat o jeho sesazení; koncil tak byl zmařen; Fridrich se navíc pokusil Řím dobýt a ovládnout, v tom mu však obyvatelé města zabránili
- 1243–54 – papežem *Inocenc IV.*, také on se dostal do konfliktu s Fridrichem II.; rozvíjel inkvizici a povolil inkvizitorům užívat útrpného práva (1252)
- 1245 – Lyonský koncil prohlásil Fridricha II. za sesazeného a vyzval německé kurfiřty k volbě nového krále a císaře;
- guelfská města v Itálii vedou válku proti Fridrichovi a jeho synům (Konrád, Enzo, Manfréd)
- 1248 – Fridrich II. poražen u Parmy
- 1249 – Fridrich II. poražen u Fossalty (Modena), syn Enzo zajat a doživotně uvězněn v Bologni
- 1250 – Fridrich II. zemřel v Puglii; pohřben v katedrále v Palermu
- 1253 – San Marino nezávislou republikou
- 1250–54 – králem sicilským, italským a římským **Konrád IV.**, syn Fridricha II.; po Konrádově smrti nastalo v Říši interregnum (do r. 1273) a zmatky na sicilském trůnu (syn Corradino byl teprve dvouletý)
- 1254–61 – papežem *Alexandr IV.*; zakázal zvolení Konrádova syna Corradina císařem
- 1258–66 – sicilským králem **Manfréd**, nevlastní bratr Konráda IV.; papež ho však neuznal
- 1260 – bitva u Montaperti (poblíž Sieny) mezi florentskými guelfy a sienskými ghibellini; porážka florentských guelfů → vyhnanství
- 1261 – po obnovení Byzantského císařství získali Janované od císaře Michaela VIII. jako odměnu za spojeneckou podporu četné obchodní výsady (na úkor Benátčanů)
- 1261–64 – papežem *Urban IV.*; byl Francouz; papežství se dostalo do závislosti na Francii
- 1263 – papež vyzval **Karla z Anjou** (bratr fr. krále Ludvíka IX.) k tažení do Itálie, přislíbil mu Sicílii a jih Itálie, pokud definitivně porazí Hohenstaufy
- 1265 – Karel z Anjou zahájil vojenské akce v Itálii
- 1265 – narodil se Dante Alighieri
- 1265–68 – papežem *Klement IV.*; byl také Francouz; Karlovi z Anjou r. 1265 udělil jako léno tzv. Království obojí Sicílie
- 1266 – v bitvě u Beneventa Karel z Anjou porazil Manfréda, ten v boji zahynul
- 1267 – do Florencie se vracejí z exilu guelfové, stává se z nich vládnoucí strana
- 1267 – v bitvě u Tagliacozza (Abruzzo) Karel z Anjou porazil Corradina, syna Konráda IV.; Corradino byl zajat a popraven; královská dynastie Hohenstaufů tak vymřela

- 1269 – florentští guelfové, podporovaní Karlem z Anjou, porazili sienské ghibelliny u Colle Val d'Elsa; Florencie podporovala guelfy také v dalších městech (Pisa, Arezzo aj.)
- 1271–1276 – papežem **Řehoř X.**, Ital, nebyl příliš nakloněn mocnému Karlovi z Anjou, politicky podpořil volbu Rudolfa Habsburského císařem (jeho konkurentem byl Přemysl Otakar II., v mateřské linii potomek Hohenstaufů)
- 1273–91 – císařem **Rudolf I. Habsburský**, zakladatel rodové moci Habsburků
- 1274 – lidové povstání v Bologni, prosadila se vláda středního měšťanstva (ustanoven tzv. capitano del popolo)
- 1277 – v Miláně se chopil moci rod Visconti
- 1277–80 – papežem *Mikuláš III.* – snažil se omezit mocenské snahy Karla z Anjou, podporoval raději Rudolfa Habsburského, od něhož obdržel definitivně Romagnu, církevní stát tak dosáhl hranic, v nichž pak existoval až do roku 1860
- 1281–85 – papežem *Martin IV.* – Francouz; podřizoval se Karlovi z Anjou, který ovládal Sicílii, jih Itálie a jako jediný senátor také Řím
- 1282 – ve Florencii zavedena nová forma vlády složená z priorů (volení zástupci cechů)
- 1282 – v Palermu vypuklo lidové povstání zvané “sicilské nešpory” proti Anjouovcům; sicilským panovníkem prohlášen **Petr Aragonský** (Manfrédův zeť), Anjouovcům zůstává Neapolsko (tj. jih Itálie)
- 1284 – bitva u Melorie, porážka Pisy Janovany
- 1285–1309 – nástupcem Karla I. z Anjou byl **Karel II. z Anjou zvaný Chromý**
- 1288 – rod d'Este z Ferrary ovládl také Modenu
- 1289 – definitivní vítězství florentských guelfů nad ghibelliny v bitvě u Campaldina; guelfové však vedou spory uvnitř své strany a rozdělují se na černé (Donati) a bílé (Cerchi)
- 1291–98 – císařem **Adolf Nassavský**
- 1293–95 – ve Florencii vydány tzv. Ordinamenti di giustizia – zákony omezující moc aristokracie; nově zavedena funkce „gonfaloniere di giustizia“ – v podstatě ministr spravedlnosti, který stál v čele vlády priorů (tj. představitelů cechů)
- 1294–1303 – papežem *Bonifác VIII.*, sebevědomý a panovačný, byl v konfliktu s fr. králem Filipem Sličným kvůli jeho vlivu na fr. duchovenstvo, daňové politice apod.
- 1298 – bitva u Korčuly (italsky Curzola) – porážka Benátek Janovany; Janovská republika na vrcholu slávy
- 1298–1308 – císařem **Albrecht I. Habsburský**
- 1300 – Janov ovládl Korsiku
- 1300 – papež *Bonifác VIII.* vyhlásil v Římě historicky první milostivé léto (jubileum)
- 1301 – ve Florencii vrcholí boj mezi černými a bílými guelfy; *Bonifác VIII.*, který podporoval černé, do města poslal jako svého spojence Karla z Valois, který mířil s vojskem

dobývat Sicílii (bratr fr. krále Filipa IV. Sličného); politický převrat ve Florencii, procesy proti bílým guelfům – ti musí do vyhnanství (včetně Danta)

1302 – papežská bula *Unam sanctam* hlásající svrchovanost moci církevní nad mocí světskou

1302 – končí válka o Sicílii – uzavřen mír v Caltabellottě na jihu Sicílie (Anjou – Neapolsko, Aragonští – Sicílie a od roku 1326 také Sardinie, kterou dříve ovládala Pisa)

1303 – *Bonifác VIII.* napaden v Anagni vyslanci francouzského krále Filipa Sličného, brzy pak umírá; papežský úřad se dostává do závislosti na francouzském království

1304 – narodil se Francesco Petrarca

1304–07 – povstání Fra Dolcina v severní Itálii (Piemont, Monte Rubello)

1305–1314 – papežem *Klement V.*, arcibiskup z Bordeaux; začíná éra francouzských papežů

1307 – zrušení řádu templářů (Francie, Filip Sličný)

1308–1313 – císařem **Jindřich VII. Lucemburský**

1309–1378 – papežové sídlí v Avignonu

1309–1343 – v Neapoli vládne **Robert z Anjou zvaný Moudrý**; stoupenec avignonských papežů; ochránce guelfů (měl vliv v mnoha italských regionech, např. ve Florencii, v Romagni); odpůrce císařů (Jindřich VII., Ludvík Bavor) a italských ghibellinů (Ugucione della Faggiola, Castruccio Castracani, Matteo Visconti, Cangrande della Scala)

1312 – Jindřich VII. obléhal Florencii, naděje pro vyhnané bílé guelfy včetně Danta; město však nedobyl a záhy zemřel

1313 – narodil se Giovanni Boccaccio

1314–1347 – císařem **Ludvík IV. Bavorský** (v Římě korunován 1328; proti němu byli papežové oddaní Francii)

1315 – Ugucione della Faggiola, vládce Pisy, porazil Florentány u Montecatini

1316–1334 – papežem *Jan XXII.*, neuznával Ludvíka IV. Bavorského, správcem střední a severní Itálie a římským vikářem jmenoval Roberta Moudrého

1318 – začátek signorie Carrarských v Padově

1325 – Castruccio Castracani, vládce Luccy, porazil Florentány u Altopascia

1328 – začátek signorie Gonzagů v Mantově

1331 – začíná územní expanze Florencie (dobyta Pistoia, Cortona, Arezzo aj.)

1334–1342 – papežem *Benedikt XII.*

1342–1352 – papežem *Klement VI.*

1343–1381 – v Neapoli vládne **Johana (Giovanna) I. z Anjou**

1347–1378 – císařem **Karel IV. Lucemburský**

1347 – Cola di Rienzo tribunem lidu v Římě, vyhlášení republiky; protiofenzíva šlechty a církve, Cola di Rienzo uvězněn v Andělském hradu; 1348 uprchl

1348 – velká morová epidemie

1350 – Cola di Rienzo v Praze u Karla IV., zatčen a poslán do Avignonu, na přímlovu Petrarky omilostněn

1350–1388 – v Padově vládne Francesco I. da Carrara, mj. Petrarkův přítel a mecenáš

1352–1362 – papežem *Inocenc VI.*

1354 – Cola di Rienzo ve funkci senátora vyslán papežem do Říma, kde má spolupracovat s legátem Egidiem Albornozem při správě papežského státu; vzpoura Římanů a zavraždění Coly di Rienzo

1355 – nová městská statuta ve Florencii (8 priorů + gonfaloniere di giustizia; nejbohatší rody – tzv. oligarchie – z vlády vyloučeny)

1355 – korunovační cesta Karla IV. do Milána a do Říma, seznámení s Petrarkou

1356 – Petrarca v Praze

1362–1370 – papežem *Urban V.*, ke konci pontifikátu přesídlil do Říma

1370–1378 – papežem Řehoř XI., definitivní návrat papežů do Říma

1378–1417 – papežské schizma (římstí papežové: Urban VI., Bonifác IX., Inocenc VII., Řehoř XII.; avignonští protipapežové: Klement VII., Benedikt XIII.; „třetí“ papežové po koncilu v Pise 1409: Alexandr V., Jan XXIII.)

1378–1400 – císařem **Václav IV. Lucemburský**

1378–1402 – vládcem Milána a Lombardie **Gian Galeazzo Visconti**; připojil k Milánu a Pavii rozsáhlá území (Como, Lodi, Cremona, Brescia, Bergamo, Piacenza, Bologna, Verona, Vicenza, Padova, Novara, Pisa aj.)

1378 – povstání nemajetných vrstev (tzv. „ciompi“, česači vlny) ve Florencii; zájmy lidových vrstev podpořil i tehdejší „gonfaloniere di giustizia“ (předseda vlády) Salvestro de' Medici; když požadavky vzbouřenců překročily únosné meze, povstání bylo z iniciativy bohatších vrstev (popolo grasso a popolo minuto) potlačeno; vůdce Michele Lando byl poslán do vyhnanství

1378–81 – války mezi Janovem a Benátkami (mj. o ostrov Tenedo u Dardanelského průlivu) vrcholí bitvou u města Chioggia; mír uzavřen v Turině (mírovým vyjednavacem savojský hrabě Amedeo VI. zvaný il Conte Verde)

1382–1386 – v Neapoli vládne **Karel III. z Anjou**

1382 – ve Florencii se (po dalším neúspěšném lidovém povstání) zmocnila vlády oligarchie (zejm. rod Albizzi)

1387 – konec vlády Scaligerů ve Veroně (Antonia della Scala sesadil Gian Galeazzo Visconti s podporou Francesca I. da Carrara z Padovy)

- 1388 – Gian Galeazzo Visconti s podporou Benátek zaútočil na Padovu, Francesco I. da Carrara byl uvězněn v Monze, kde 1393 zemřel
- 1389–1399 – v Neapoli vládne **Ludvík II. z Anjou**
- 1395 – Milán povýšen na vévodství, Pavia na hrabství (Gian Galeazzo Visconti)
- 1396 – do Florencie přichází konstantinopolský učenec Manuele Crisolora, rozvoj humanismu
- 1399–1414 – v Neapoli vládne **Ladislav I. z Anjou**
- 1400–1410 – císařem **Robert z Wittelsbachu** (neboli Ruprecht Falcký)
- 1402–1412 – milánským vévodou **Giovanni Maria Visconti**
- 1405 – Padova se dostává pod nadvládu Benátek
- 1406 – Florencie si natrvalo podmanila Pisu; počátky mocenského vlivu Medicejských ve Florencii (**Giovanni de' Medici**)
- 1410–1437 – císařem **Zikmund Lucemburský**
- 1412–1447 – milánským vévodou **Filippo Maria Visconti**
- 1414–1435 – v Neapoli vládne **Johana (Giovanna) II. z Anjou**
- 1414–18 – koncil v Kostnici (mj. ukončil papežské schizma)
- 1416–1458 – na Sicílii vládne **Alfons Aragonský zvaný Magnanimo – Velkodušný**; (byl adoptován bezdětnou Johanou II. z Anjou; po porážce Renata z Anjou se od roku 1442 stal také králem Neapole)
- 1416 – Benátky porazily turecké loďstvo u Gallipoli (v Puglii, poblíž Lecce)
- 1417–1431 – jediným papežem je *Martin V.* (Ottone Colonna), konec schizmatu
- 1416 – savojský hrabě **Amedeo VIII.** byl povýšen na vévodu; oblast Piemontu pod nadvládou savojské dynastie
- 1421 – Benátky získaly od Aquilejského patriarchátu většinu Furlánska
- 1427 – bitva u Maclodia – Benátky s podporou Florencie zvítězily nad Milánem a získaly oblast Brescie a Bergama (vítěznou armádu vedl Francesco Bussone z Carmagnoly, kterého Benátčané nakonec popravili kvůli podezření ze zrady – Manzoniho tragédie *Il Conte di Carmagnola*)
- 1431–1447 – papežem *Evžen IV.*
- 1431–1445 – koncil v Basileji (později bylo jednání přesunuto do Ferrary a nakonec, z popudu Cosima de' Medici, do Florencie, kde se jednalo mj. o možném sjednocení katolické a pravoslavné církve; byzantská strana však návrh neratifikovala)
- 1434–64 – nekorunovaným vládcem Florencie **Cosimo (il Vecchio) de' Medici**
- 1438–1439 – císařem **Albrecht II. Habsburský**
- 1440 – vítězství Florencie nad Milánem v bitvě u Anghiari (poblíž Arezza)

- 1440–1493 – císařem **Fridrich III. Habsburský**
- 1442–1458 – Alfons I. Aragonský zvaný Velkodušný králem Neapole i Sicílie (tam 1416–58)
- 1443 – papež Evžen IV. povýšil panství Urbino na vévodství (Oddantonio II. da Montefeltro)
- 1447–1455 – papežem *Mikuláš V.* (podporoval humanismus)
- 1450–1466 – milánským vévodou **Francesco Sforza**, slavný vojevůdce a zeť Filippa Marii Viscontiho; spojenec Florencie
- 1452 – císař povýšil panství Modena a Reggio Emilia na vévodství (**Borso d'Este**)
- 1453 – pád Cařihradu, konec Byzantské říše, nebezpečí další expanze Turků
- 1454 – uzavřena **mírová smlouva v Lodi**; založena Italská liga (papežský stát, Benátky, Milán, Florencie, Neapol a některé menší signorie); cílem byl společný postup proti Turkům, kteří ohrožovali celé Středomoří (útočili mj. na jih Itálie)
- 1455–1458 – papežem *Kalixtus III.* (Alonso de Borja, strýc budoucího papeže Alexandra VI.)
- 1458–1464 – papežem *Pius II.* (Enea Silvio Piccolomini)
- 1458–1494 – králem Neapole **Ferdinand I. Aragonský zvaný don Ferrante**;
po něm 1494–95 Alfons II., 1495–96 Ferdinand II. zv. Ferrandino,
- 1496–1501 Fridrich I.; 1501–04 francouzští místokrálové;
- 1504–1516 Ferdinand Aragonský zv. Katolický
- 1458–79 – králem Sicílie **Jan Aragonský**; po něm 1479–1516 Ferdinand Aragonský zv. Katolický
- 1464–1471 – papežem *Pavel II.* (Pietro Barbo)
- 1466–1476 – milánským vévodou **Galeazzo Maria Sforza**
- 1469–1492 – vládcem Florencie **Lorenzo de' Medici (il Magnifico)**
- 1471 – papež Pavel II. povýšil panství Ferrara na vévodství (Borso d'Este)
- 1471–1484 – papežem *Sixtus IV.* (Francesco della Rovere)
- 1476–1494 – milánským vévodou **Gian Galeazzo Sforza** (jeho poručníkem byl strýc Lodovico Moro)
- 1478 – spiknutí Pazziů proti Medicejským ve Florencii, zabit Giuliano de' Medici
- 1482–84 – tzv. ferrarská válka: Sixtus IV. a Benátčané se pokusili dobýt panství vévodů d'Este; papež chtěl získat pro svého synovce Girolama Riaria Ferraru, zatímco Modena a Reggio by připadly Benátkám; proti se postavily Florencie, Neapol a Milán; papež od spojení s Benátkami nakonec odstoupil; d'Este si uchovali autonomii
- 1483–1498 – francouzským králem Karel VIII., činí si nárok na Neapolsko
- 1484–1492 – papežem *Inocenc VIII.* (Giambattista Cibo)

- 1489 – Benátčané se zmocnili Kypru (do roku 1571)
- 1492–1503 – papežem *Alexandr VI.* (Roderigo Borja)
- 1493–1519 – císařem **Maxmilián I. Habsburský**
- 1494–1500 – milánským vévodou **Lodovico Moro**
- 1494 – vpád francouzského krále Karla VIII. do Itálie s cílem dobýt Neapol (mj. na popud Lodovica Mora); začátek válek Francie a Španělska o rozdělení vlivu v Itálii
- 1494–1512 – vyhnání Medicejských z Florencie, republikánská vláda (Pier Soderini, Savonarola aj.)
- 1495 – bitva u Fornova (poblíž Parmy) – **Karel VIII.** poražen, vrací se do Francie
- 1498 – upálení Girolama Savonaroly ve Florencii
- 1498–1515 – francouzským králem **Ludvík XII.** z Valois (vnuk Valentiny Visconti)
- 1500–1512 – Milánu vládou Francouzi
- 1503–13 – papežem *Julius II.* (Giuliano della Rovere), zvětšení území papežského státu o Bolognu, Parmu, aj.
- 1503 – únor – pamětihodný turnaj zvaný „la disfida di Barletta“ – hrdina Ettore Fieramosca – duben – vítězství Šp. nad Fr. v bitvě u Cerignoly (v Puglii)
- 1504 – v Neapolsku (spojeném opět se Sicílií) začíná období přímé španělské nadvlády: králové Ferdinand Aragonský zv. Katolický (do r. 1516), Karel V. (do r. 1556), Filip II. (do r. 1598) aj.
- 1508 – liga v Cambrai (papež, fr. král Ludvík XII., šp. král Ferdinand Aragonský, císař Maxmilián I. a vévoda Alfons I. d'Este se spojili proti Benátkám); cílem bylo zabránit Benátkám v další expanzi na Apeninském poloostrově
- 1509 – porážka Benátek zmíněnou ligou v bitvě u Agnadella (poblíž Cremony)
- 1511 – založena Svatá liga proti Francii (papež, šp. král Ferdinand II. Aragonský, císař Maxmilián I., angl. král Jindřich VIII., Benátky, od r. 1512 také Milán)
- 1512 – Francie ztrácí pozice v severní Itálii, vyhnání Francouzů z Milána (jako milánský vévoda císařem dosazen Massimiliano Sforza, Morův starší syn)
- 1513–1521 – papežem *Lev X.* (Giovanni de' Medici, syn Lorenza de' Medici)
- 1513 a 1514 – od svaté ligy odstoupily Benátky a Anglie
- 1515–1547 – francouzským králem **František I.**
- 1515 – vítězství Francie v bitvě u Marignana (jižně od Milána) nad Svatou ligou
- 1516 – mír v Noyonu – přestávka ve fr.-šp. válce, posílena pozice Francie
- 1516–1526 – Milánu opět vládou Francouzi
- 1517 – začátek reformace (Martin Luther)

- 1519–1556 – císařem **Karel V. Habsburský** (jako král vládl Rakousku, Burgundsku, Španělsku, Sicílii a Neapolsku)
- 1522–1523 – papežem *Hadrián VI.*
- 1523–1534 – papežem *Klement VII.* (Giulio de' Medici, bratranec *Lva X.*)
- 1525 – císař a šp. král Karel V. porazil a zajal fr. krále Františka I. (bitva u Pavie)
- 1526 – madridský mír; František I. propuštěn ze zajetí, ale musel se vzdát nároků na Milán (milánským vévodou bude do roku 1535 Francesco II. Sforza, Morův mladší syn)
- 1526 – založena protihabsburská svatá liga v Cognacu (papež Klement VII., Florencie, Benátky, Milán, Janov, fr. král František I. a angl. král Jindřich VIII. proti císaři Karlu V.)
- 1527 – il sacco di Roma (Řím vydrancovalo císařské vojsko složené převážně z německých žoldnéřů – lancknechtů; pomsta papeži za to, že se účastnil protihabsburské ligy)
- 1527–1530 – opětovné vyhnání Medicejských z Florencie a obnovení republiky; k návratu a upevnění moci jim pomohl sám císař po té, co se s medicejským papežem Klementem VII. usmířil
- 1529 – mezi Francií a Španělskem uzavřen mír v Cambrai
- 1532 – Florencie se stává vévodstvím; první nositel titulu „duca di Firenze“ byl **Alessandro de' Medici** (1532–1537)
- 1534–1549 – papežem *Pavel III.* (Alessandro Farnese)
- 1535 – v Miláně zemřel bez dědiců Francesco II. Sforza, poslední z dynastie; to byl nový důvod ke střetům mezi Šp. a Fr.; počátek vlády španělských Habsburků v Miláně
- 1537–74 – ve Florencii vládne vévoda **Cosimo I. de' Medici**; od r. 1569 jako toskánský velkovévoda (granduca di Toscana)
- 1538 – příměří mezi Šp. a Fr. v Nizze
- 1538–40 – neúspěch Benátek ve válce s Turky, ztráta ostrovů v Egejském moři
- 1544 – po sérii nových válečných konfliktů byl uzavřen fr.-šp. mír v Crépy; Francie se vzdává veškerých nároků v Neapoli
- 1545 – z části papežského státu se stává Parmské vévodství, které vytvořil papež *Pavel III.* (Alessandro Farnese) pro svého syna Piera Luigiho a jeho potomky
- 1545–63 – koncil v Tridentu zahájil protireformaci
- 1547–1559 – francouzským králem **Jindřich II.** (jeho manželkou byla Kateřina Medicejská)
- 1550–1555 – papežem *Julius III.* (Giovanni Maria del Monte)
- 1555–1559 – papežem *Pavel IV.* (Gianpiero Caraffa)
- 1555 – Siena definitivně ovládnuta Florencií
- 1556 – abdikace Karla V. – vzdává se zemí španělské koruny ve prospěch syna **Filipa II.** (Nizozemí, Španělsko, Neapol, Sicílie, Sardinie, Milán, državy v Americe); ostatní území

říše (Rakousko, Uhry, české země) spravoval Karlův bratr **Ferdinand I.**, který byl 1556–1564 také císařem)

1559 – **mír v Cateau Cambresis – potvrzení španělské nadvlády v Itálii;**

Španělsko ovládá přímo Neapolsko, Sicílii a Sardinii; vojenské pevnosti za JZ Toskánska (lo Stato dei Presidi); Milánsko. Jako „spojenci“ jsou Španělsku podřízeny další italské státy: Florencie, Janov, Savojsko, papežský stát. Zcela nezávislé zůstávají jen Benátky.

1545–1563 – tridentský koncil

1553–80 – savojským vévodou Emanuele Filiberto I. di Savoia

1561–63 – násilná rekatolizace valdenských v Kalábrii (Guardia Piemontese) a Puglii

1564–1576 – císařem **Maxmilián II. Habsburský**

1571 – bitva u Lepanta – porážka Turků Benátkami a spojenci; Benátky nicméně ztratily Kypr

1576–1612 – císařem **Rudolf II. Habsburský**

1580–1630 – savojským vévodou Carlo Emanuele I. di Savoia zv. Veliký

1588 – území savojského vévodství rozšířeno o oblast Saluzzo; 1631 o Monferrato

1582 – zaveden gregoriánský kalendář (papež Řehoř XIII.)

1582–83 – ve Florencii založena Accademia della Crusca zaměřená na problematiku jazyka

1598 – vévodství Ferrara připojeno k církevnímu státu

1599 – rolnické povstání v Kalábrii

1600 – upálen Giordano Bruno

1612–1619 – císařem **Matyáš Habsburský**

1618–48 – třicetiletá válka

1619–1637 – císařem **Ferdinand II. Habsburský**

1630 – velká morová epidemie (o situaci v Miláně v době moru pojednává mj. Manzoniho román *Snoubenci*)

1631 – vévodství Urbino připojeno k církevnímu státu

1631 – území savojského vévodství rozšířeno o oblast Monferrato

1637–1657 – císařem **Ferdinand III. Habsburský**

1647 – hladové bouře a protišpanělská povstání na Sicílii a v Neapoli (vůdce Tommaso Aniello d'Amalfi, zvaný Masaniello)

1648–1669 – válka mezi Benátkami a tureckou říší o Krétu, kterou nakonec získali Turci (celkově se jednalo již o pátou benátsko-tureckou válku od roku 1463)

1657–1705 – císařem **Leopold I. Habsburský**

1669–1718 – spojenectví Benátek s Rakouskem: války proti Turkům

1669 Turci ovládli Krétu;

1683 porážka Turků u Vídně;

1684–99 válka Benátek s Turky o Peloponéský pol. a ostrovy e Egejském moři – úspěch Benátčanů;

1718 Evžen Savojský ve službách rakouských Habsburků porazil Turky u Bělehradu

1674–76 – další protišpanělské povstání na Sicílii

1690 – v Římě založena literární akademie Accademia dell'Arcadia

1701 – začaly války o dědictví po vymřelé rodové větvi španělských Habsburků

1705–1711 – císařem **Josef I. Habsburský**

1706–07 – generál Evžen Savojský, ve službách rakouských Habsburků, vytlačil Francouze ze severní Itálie a dobyl Milán

1708 – Mantova připojena k Lombardii, pod nadvládou rakouských Habsburků

1711–1740 – císařem **Karel VI. Habsburský** (byl mj. i vévoda milánský 1706–40; král Sardinie 1707–20; král Neapole 1713–34; král Sicílie 1720–34; vévoda v Parmě a Piacenze 1736–40)

1713 – Utrechtský a 1714 Rastadský mír – konec válek o španělské dědictví);

Filip Bourbonský (vnuk fr. krále Ludvíka XIV.) se stal králem ve Španělsku jako Filip V.; Karel VI. Habsburský si uhájil silnou pozici v Itálii (Milánsko, Neapolsko, Sardinie); Savojsťi získali Sicílii

1718–20 – byla sepsána a ratifikována tzv. londýnská smlouva – Sicílie byla spojena s Neapolskem pod nadvládou Rakouska; Sardinie připadla výměnou za Sicílii Savojským – vzniklo Sardinské království

1731 – rod Farnese vymřel po meči; vévodou v Parmě a Piacenze se stal Karel (I.), syn šp. krále Filipa V. a Isabelly-Elisabetty Farnese (do roku 1735)

1734 – během pokračující války mezi španělskými Bourbony a rakouskými Habsburky (význ. bitva u města Bitonto poblíž Bari) získali Bourboni zpět Neapolsko a Sicílii (Karel I. / III., syn šp. krále Filipa V.); Neapolsko a Sicílie však již nejsou přímou součástí španělského království

1737 – vymřeli Medicejští (poslední toskánský velkovévoda Gian Gastone de' Medici), Toskánsko získal František Štěpán Lotrinský a po něm dědicové z habsbursko-lotrinské dynastie

1740 – začala válka o rakouské dědictví po císaři Karlu VI. (kvůli uznání nástupnictví jediné dcery Marie Terezie, pragmatická sankce z r. 1713)

1742–1745 – císařem **Karel VII. Bavorský**

1745–1765 – císařem **František Štěpán Lotrinský**, manžel **Marie Terezie** (ta byla spolu-císařovnou, spolu-velkovévodkyní toskánskou a mj. také vévodkyní milánskou 1740–80 a vévodkyní v Parmě a Piacenze 1740–48)

1747 – bitva na kopci Assietta (Val di Susa, Piemont); francouzsko-španělské vojsko se střetlo se savojsko-rakouským, které zvítězilo; posílena pozice Rakouska v severní Itálii

1748 – cášský mír (pace di Aquisgrana) – konec válek o rakouské dědictví:
pragmatická sankce o nástupnictví Marie Terezie evropskými státy uznána;
upevněno postavení Habsbursko-lotrinské dynastie v Itálii (Lombardie, Toskánsko);
Filip I. Bourbonský získal zpět vévodství Parma a Piacenza;
Savojsťi uhájili své pozice vůči Bourbonům i Habsburkům

1765–1790 – císařem **Josef II.** (byl mj. také vévoda milánský)

1768 – Janovská republika postoupila Francii Korsiku

1790–1792 – císařem **Leopold II.** (byl mj. také vévoda milánský a velkovévoda toskánský)

1792–1835 – císařem se stal **František II.**;

1806 konec Svaté říše římské; dále jen jako císař rakouský;
byl mj. také vévoda milánský a mantovský 1792–96 a 1799–1800;
král lombardsko-benátský 1815–1835

1796 – Napoleon Bonaparte vrchním velitelem francouzské armády na italské frontě, kde Francie od roku 1792 vedla válku proti rakousko-piemontské koalici;
po bitvě u Lodi v květnu 1796 Francouzi okupovali vévodství milánské;

15. října 1796 v Milánu vyhlášena tzv. Transpadánská republika (severně od Pádu);
na sklonku roku vznikla rovněž tzv. Cispadánská republika (jižně od Pádu)

1797 – založena Cisalpinská (tj. „předalpská“) republika; Ligurská rep.; Benátská rep.;

17. 10. 1797 – francouzsko-rakouský mír v Campoformiu (Napoleon postoupil Benátsko Rakousku; velké zklamání pro italské vlastence, ohlasy v literatuře – např. Ugo Foscolo)

1798 – Napoleonovy jednotky vstoupily do Říma a byla tam také vyhlášena republika

1799 – Napoleon přišel až do Neapole – založena Parthenopská republika;
v Piemontu vzniká tzv. Subalpinská republika;
v italských republikách vstoupil v platnost francouzský občanský zákoník;
začala rakouská protiofenzíva, Napoleonova pozice v Itálii oslabena

1800 – bitva u Marenga (poblíž Alessandrie); Napoleonovi se opět daří, vítězí nad Rakouskem

1801 – Savojsko a Piemont součástí Francie, král Vittorio Emanuele I. di Savoia odsunut na Sardinii; v severní Itálii založena „Italská republika“

1802 – rozšíření Napoleonova vlivu také ve střední Itálii

1805 – Napoleon (od r. 1804 francouzský císař) se dal korunovat italským králem

1808–15 – Napoleonův generál Joachim Murat neapolským králem

1814–1815 – Vídeňský kongres

1815 – po definitivní porážce Napoleona nastal konec „Italského království“, začíná období tzv. restaurace, návrat ke stavu před napoleonovskou érou

Milánské vévodství

1535–1700 – španělští Habsburkové

1701–1706 – španělští Bourboni (Filip V. – španělský král, vnuk fr. krále Ludvíka XIV.)

1706–1796 – rakouští Habsburkové

1796–1815 – napoleonovská éra, vliv Francie

1815–1859 – součást lombardsko-benátského království, rakouská nadvláda

Neapolské království

1516–1700 – španělští Habsburkové (císař Karel V., šp. králové Filip II., Filip III., Filip IV., Karel II.)

1701–1713 – španělští Bourboni (šp. král Filip V.)

1713–1734 – rakouští Habsburkové (císař Karel VI.)

1735–1806 – španělští Bourboni (šp. král Karel III. do r. 1759, pak do r. 1806 nepolsko-sicilský král Ferdinand IV.; leden až červenec 1899 – Parthenopská republika)

1806–1815 – napoleonovská éra (Joseph Bonapart, od r. 1808 Joachim Murat)

1816–1861 – „Království obojí Sicílie“ – opět Bourboni – vrací se Ferdinand IV.

(nyní jako Ferdinand I., po něm František I., Ferdinand II., František II.)

Sicílie

1516–1700 – španělští Habsburkové

1701–1713 – španělští Bourboni (šp. král Filip V.)

1713–1720 – savojský vévoda Vittorio Amedeo II. (potom vyměnil Sicílii za Sardinii)

1720–1734 – rakouští Habsburkové (císař Karel VI.)

1734–1861 – španělští Bourboni, stejně jako v Neapoli; v napoleonovské době se Sicílie stala útočištěm krále Ferdinanda IV.

Vévodství Parma a Piacenza

1545–1731 – rod Farnese (poslední vévoda, Antonio Farnese, nezanechal přímé potomky)

1731–1735 – Bourboni (Karel I. – syn šp. krále Filipa V. a Isabelly-Elisabetty Farnese; pak 1734–59 se z něho stal král neapolský a sicilský, nakonec 1759–88 král španělský jako Karel III.)

1736–1748 – Habsburkové (Karel VI., Marie Terezie)

1748–1808 – Bourboni (Filip I. – mladší syn šp. krále Filipa V. a Isabelly-Elisabetty Farnese – do r. 1765; pak jeho syn Ferdinand I. do r. 1802)

1802–1814 – napoleonovská éra (fr. okupace, od r. připojeno k Francii)

1814–1847 – Marie Luisa rakouská (Napoleonova druhá manželka)

1847–1859 – Bourboni (Karel II., Karel III., Robert I.)

Savojsko a Piemont

Pro Itálii Savojsťi představovali důležitou sílu a naději v protišpanělské politice.

1720 – k původnímu savojskému vévodství byla připojena Sardinie, založeno Sardinské království, které existovalo až do roku 1861 (Vittorio Amedeo II., Carlo Emanuele III., Vittorio Amedeo III., Carlo Emanuele IV., Vittorio Emanuele I., Carlo Felice, Carlo Alberto, Vittorio Emanuele II.); v napoleonské době bylo Savojsko (i jeho italská část – Piemont) připojeno k Francii; král musel odejít na Sardinii (1806–1814).

Sardinie

1478–1713 – španělská nadvláda (Aragonští, šp. Habsburkové, Bourboni – Filip V.)

1713–1720 – rakouští Habsburkové

1720 – ostrov připadl Savojsku

1720–1861 – součást Sardinského království (savojská dynastie);

1814–1815 – Vídeňský kongres

Vznik tzv. Svaté aliance: Prusko (král Fridrich Vilém III.), Rusko (car Alexandr I.), Rakousko (císař František Habsbursko-Lotrinský); podpora ze stany Velké Británie; postoje konzervativní, podpora absolutistických režimů; ideový směr udával hlavně rakouský politik Metternich

1815 – po definitivní porážce Napoleona Bonaparta nastal konec „Italského království“, začíná období tzv. restaurace, návrat ke stavu před napoleonovskou érou

Uspořádání Itálie po Vídeňském kongresu:

Království Sardinie (Sardinie, Piemont, Savojsko, území bývalé Janovské republiky) – Savojsťi

Království Lombardo-Veneto (východní Lombardie, Benátsko, Furlánsko) – rakouská nadvláda, dynastie Habsbursko-Lotrinská

Velkovévodství toskánské – dynastie Habsbursko-Lotrinská

Vévodství Modena – rakouská větev rodu d'Este

Vévodství Parma a Piacenza – Marie Luisa rakouská, po její smrti r. 1847 parmští Bourboni
Papežský stát

Království obojí Sicílie (Neapolsko znovu spojeno se Sicílií) – král Ferdinand I. (IV.)
Bourbonský

1816 – počátky italského romantismu

1818 – zavedení bezplatné povinné školní docházky na územích pod rakouskou správou;
– v Miláně začíná vycházet pokrokový časopis *Conciliatore* (po roce bude zakázán);
hlavní redaktor Silvio Pellico

1820 – povstání karbonářů v Neapolsku (vůdce Guglielmo Pepe) a na Sicílii; král Ferdinand donucen vydat ústavu

1820 – pronásledování karbonářů v Lombardii; zatčení Pellico, Maroncelli a jiní; uvěznění v Benátkách (i Piombi); potom na Špilberku (do r. 1830)

1821 – povstání v Piemontu; Vittorio Emanuele I. abdikuje, králem jeho bratr Carlo Felice (v době jeho nepřítomnosti mladý regent Carlo Alberto povolí ústavu, ta však bude záhy zrušena)

1824 – papež Lev XII. zakazuje tajné spolky (zednáři, karbonáři)

1825 – umírá neapolsko-sicilský král Ferdinand I. (IV.), nástupcem František I. (do r. 1830), po něm Ferdinand II. (do r. 1859), pak ještě František II. (do r. 1861)

1831 – nová vlna povstání v Modeně, Parmě a Romagni;

– zemřel sardinský král Carlo Felice, jeho nástupcem Carlo Alberto (do r. 1849);

– Giuseppe Mazzini založil hnutí Mladá Itálie

1832 – velká epidemie cholery

1834 – Giuseppe Mazzini založil v Bernu hnutí Mladá Evropa;

1835–1848 – Ferdinand I. (V.) Habsburský zv. Dobrotivý – císař rakouský, král maďarský, český, lombardsko–benátský atd.

1835–1848 – působení Garibaldiho v Jižní Americe (Brazílie – podporoval republikány v boji proti císařství; Uruguay – pomáhal v bojích za svobodu proti Argentině)

1841 – Garibaldi zakládá v Montevideu italskou legii (červené košile)

1843 – Vincenzo Gioberti: *Il primato morale e civile degli italiani*

1844 – povstání v Kalábrii (Cosenza), vůdcové bratři Emilio a Attilio Bandiera původem z Benátek (dezertovali z rakouské armády); po porážce povstání popraveni

1846–1878 – papežem Pius IX.

- 1848 – nastupuje vládu František Josef I., císař rakouský, od r. 1867 rakousko-uherský byl mj. také král lombardsko-benátský 1848–1859 (konec rakouské nadvlády v severní Itálii)
- 1848 – revoluční rok v Itálii i v Evropě (tzv. jaro národů)
- povstání na Sicílii a v Neapoli
 - sardinský král Carlo Alberto vydal tzv. **Statuto Albertino** (ústava)
- 1848 – začala **první válka za sjednocení a nezávislost Itálie**;
- 18.–22.3. – úspěšné protirakouské povstání v Miláně (le 5 giornate di Milano – vítězství nad rakouskou armádou generála Radeckého);
- 22.–27.7. – bitva u Custozy (poblíž Verony): Sardinské království proti Rakousku; rakouské vojsko vedené gen. Radeckým zvítězilo;
- 1849 – (23. 3.) – bitva u Novary – rakouské vojsko opět zvítězilo nad armádou sardinského krále Carla Alberta, ten abdikoval
- 1848–1849 – vyhlášení Římské republiky
- 1848–49 – protirakouské povstání v Benátkách, vyhlášení republiky
- 1849–1878 – sardinským králem Viktor Emanuel II.
- 1852 – zrušení ústavy v Rakousku
- 1853–1861 – Camillo Benso di Cavour ministerským předsedou Sardinského království
- 1857–57 – Carlo Pisacane chystal spiknutí a pochod na Neapol, po zákroku bourbonské armády byli mnozí povstalci i sám Pisacane zabití
- 1859 – **začala druhá válka za sjednocení a nezávislost Itálie**
- porážka Rakušanů francouzsko-sardinským vojskem u Magenty a u Solferina
- 1860 – Giuseppe Garibaldi a jeho dobrovolníci se vylodili na Sicílii
- bitva u Calatafimi
 - bitva v údolí řeky Volturno
 - setkání Garibaldiho a krále Viktora Emanuela II. v Teanu
- 1861 – Neapolské král., Umbrie a církevní stát se připojují k Sardinskému království – 17. 3. 1861 – Viktor Emanuel II. prohlášen v Turíně italským králem
- součástí království zatím nejsou Benátsko a město Řím
- 1862 – Garibaldi se pokusil zaútočit na Řím a vyhnat papeže Pia IX.; byl poražen královskými vojsky Francie a Itálie u Aspromonte
- 1865–1871 – Florencie hlavním městem Italského království

1866 – třetí válka za sjednocení a nezávislost Itálie

– bitva u Custozy – Italské království proti Rakousku; rakouské vítězství

– bitva u ostrova Lissa (Vis, Chorvatsko) – Italské království proti Rakousku; rakouské vítězství

– bitva u Sadové (východní Čechy) – Prusko zvítězilo nad Rakouskem; Rakousko se muselo vzdát Benátska ve prospěch Italského království (vídeňský mír)

– Garibaldi se s oddíly dobrovolníků pokusit dobýt oblast jižního Tyrolska; po uzavření rakousko italského příměří v Cormòns (Gorizia) byl donucen od záměru upustit

1867 – při novém tažení na Řím byl Garibaldi poražen francouzským a papežským vojskem u Mentany (Lazio)

1869–70 – první vatikánský koncil

1870 – po pádu Napoleona III., který soustavně hájil zájmy papeže, italská královská armáda vstoupila do Říma; konec papežského státu, Řím a Lazio začleněny do sjednoceného Italského království

1871– Řím se stal hlavním městem Itálie

1876–79 a 1881–87 – předseda vlády Agostino Depretis (levice)

1878–1900 – italským králem Umberto I. (stal se obětí atentátu)

1887–91 a 1893–96 – předseda vlády Francesco Crispi

1892–93 – předseda vlády Giovanni Giolitti (v této funkci působil celkem 5x, naposled 1920–21)

1895–96 – pokus o dobytí Etiopie (Crispi podporoval koloniální výboje); porážka Italů u Aduy

1900–1946 – italským králem Vittorio Emanuele III.

1901–1914 – období vlád Giovanniho Giolittiho

24. 5. 1915 – Itálie vstoupila do 1. světové války na straně mocností Dohody

24. 10. 1917 – začala bitva u Caporetta, Itálie utrpěla těžkou porážku

24. 10. – 4. 11. 1918 – italská protiofenzíva vyvrcholila vítěznou bitvou u Vittoria Veneta

1919 – Benito Mussolini založil v Miláně první „fascio di combattimento“

1921 – byla založena italská fašistická strana (Partito Nazionale Fascista)

1821–25 – Itálie upevňuje svou pozici v Libyi

26. 10. 1922 – fašisté uspořádali pochod na Řím; král pověřil Mussoliniho sestavením vlády

1924 – byl zavražděn poslanec za socialistickou stranu Giacomo Matteotti

1925 – Mussolini se stává diktátorem, byly zakázány všechny politické strany kromě fašistické, byla zrušena svoboda tisku, byl ustanoven tzv. Tribunale speciale

1929 – byly podepsány tzv. Lateránské dohody upravující vztahy mezi italským státem a Vatikánem

- 1934 – spojením Tripolska a Kyrenaiky vzniká italská kolonie Libye (Itálie v ní udrží svou pozici do roku 1943)
- 1935–36 – italská invaze do Etiopie; vzniká tzv. Italská východní Afrika (AOI) – Somálsko, Eritrea, Etiopie (v roce 1941 se území zmocní Britové)
- 1936–39 – zapojení Itálie do občanské války ve Španělsku
- 1938 – v Itálii začínají platit tzv. rasové zákony (proti Židům a neevropským obyvatelům Středomoří)
- 1939 – „Ocelový pakt“ mezi Německem a Itálií; Itálie okupovala Albánii
- 1940 – vstup Itálie do 2. světové války na straně Německa
- 1941 – italští vojáci se zapojili do bojů na sovětské frontě
- 1942 – Italové bojují v Sovětském svazu a v Africe; vítězství spojenců nad italsko-německými vojsky u El Alameinu
- 1943 – Itálie utrpěla těžké ztráty u Stalingradu; kapitulace italských vojsk v Africe; Mussolini zbaven moci; 8. 9. 1943 podepsáno příměří se spojenci; předsedou vlády se stává maršál Pietro Badoglio; vyhlášení války Německu
- 1943–45 – Mussolini vyhlásil tzv. Italskou sociální republiku (severní a střední Itálie – pod bezprostřední kontrolou Německa); ve stejné době probíhaly akce spojenců postupujících od jihu Itálie a partyzánské boje proti fašistům (la Resistenza)
- 1944 – abdikace krále Viktora Emanuela II. ve prospěch syna Umberta II.
- 1945 – 25. 4. vypuklo národní protifašistické povstání; 28. 4. poprava Mussoliniho partyzány; kapitulace německých armád v Itálii; předsedou vlády se stává Alcide De Gasperi
2. 6. 1946 – referendum – zrušení monarchie, založení Italské republiky
- 1946–1948 – prezident republiky Enrico De Nicola
- 1948 – Itálie přistoupila k Marshallovu plánu
- 1948–1955 – prezident republiky Luigi Einaudi
- 1949 – Itálie členem NATO
- 1954 – vyřešení otázky Terstu
- 1955–1962 – prezident republiky Giovanni Gronchi
- 1957 – v Římě založeno Evropské hospodářské společenství (budoucí EU), Itálie je jedním ze zakládajících členů
- 1958–1963 – pontifikát Jana XXIII.
- 1962 – začal II. vatikánský koncil
- 1962–1964 – prezident republiky Antonio Segni
- 1964–1971 – prezident republiky Giuseppe Saragat
- 1968–1969 – studentské nepokoje

1969 – tzv. „horký podzim“ – počátek masových stávek, pravicového a levicového teroru

1971–1978 – prezident republiky Giovanni Leone

1973 – Berlinguerův program tzv. „historického kompromisu“

1978–1980 – období teroru Rudých brigád

1978 – únos a zavraždění Alda Mora

1978–1985 – prezident republiky Sandro Pertini

1978–2005 – pontifikát Jana Pavla II.

1980 – pumový atentát na boloňském nádraží

1985–1992 – prezident republiky Francesco Cossiga

1987 – Itálie se stala pátou průmyslově nejvyspělejší zemí; Liga Severu se poprvé zúčastnila voleb

1992–1999 – prezident republiky Oscar Luigi Scalfaro

1992 – počátek hnutí „čisté ruce“; mafií zavraždění soudci Giovanni Falcone a Paolo Borsellino

1994 – založena strana Forza Italia (Silvio Berlusconi)

1999–2006 – prezident republiky Carlo Azeglio Ciampi

2006 – prezident republiky Giorgio Napolitano

Bibliografie

- PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 493 s. ISBN 978-80-7106-721-4.
- ROSENDORFSKÝ, Jaroslav. *Úvod do politických a kulturních dějin Itálie*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 227 s. ISBN 80-210-1061-4.
- PIJOÁN, José. *Dějiny umění*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1982-1986, 10 sv.
- DENZLER, Georg a Clemens JÖCKLE. *Vatikán: význam, dějiny, umění*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 192 s. ISBN 978-80-7195-164-3.
- GIBBON, Edward. *Úpadek a pád římské říše*. Praha: Levné knihy, 2005, 380 s. ISBN 80-7309-189-5.
- CLAUSS, Manfred. *Konstantin Veliký: římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*. Praha: Vyšehrad, 2005, 141 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7021-734-0.
- HAZLETT, Ian. *Rané křesťanství: počátky a vývoj církve do roku 600*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009, 315 s. ISBN 978-80-7325-159-8.
- MARKSCHIES, Christoph. *Mezi dvěma světy: dějiny antického křesťanství*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2005, 252 s. ISBN 80-7021-775-8.
- Prokopios z KAISAREIE, *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha: Odeon, 1985.
- Prokopios z KAISAREIE *Válka s Góty*. Praha: Odeon, 1985.
- JORDANES, a Stanislav DOLEŽAL. *Gótské dějiny: Římské dějiny*. Praha: Argo, 2012, 330 s. ISBN 978-80-257-0744-9.
- HEATHER, P. *Gótové*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 408 s. ISBN 80-7106-199-9.
- DOLEŽAL, Stanislav. *Interakce Gótů a římského impéria ve 3.-5. století n.l.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008, 337 s. ISBN 978-80-246-1531-8.
- ZÁSTĚROVÁ, Bohumila. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia, 1992, 529 s. ISBN 80-200-0454-8.
- VAVŘÍNEK, Vladimír a Petr BALCÁREK. *Encyklopedie Byzance*. Praha: Libri, 2011, 550 s. ISBN 978-80-7277-485-2.
- ČECHOVÁ, Vlastimila. *Langobardská Itálie v 7.-8. století*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996, 163 s. ISBN 80-7042-445-1.
- *Tajemství langobardů: katalog k výstavě: Vlastivědné muzeum v Kyjově: 20.11.2012-28.2.2013*. V Hodoníně: Masarykovo muzeum, 2012, 49 s. ISBN 978-80-87375-04-4.
- JAMES, Edward. *Frankové*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 275 s. ISBN 80-7106-200-6.
- BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Frankové a Evropa*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009, 335 s., [4] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-7021-942-3.

- KELLER, Hagen. *Otoni: Jindřich I. Ptáčník, Ota I., II., III., Jindřich II.*. Praha: Vyšehrad, 2004, 119 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7021-733-2.
- LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1999, 319 s. ISBN 80-7021-274-8.
- KÜNG, Hans. *Malé dějiny katolické církve*. Vyd. 1. Brno: Barrister & Principal, 2005, 148 s. ISBN 80-86598-25-x.
- FRANZEN, August, Roland FRÖHLICH a Bedřich SMĚKAL. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 398 s. ISBN 80-7195-082-3.
- BENEDIKT. *Velké postavy středověké církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, 414 s. ISBN 978-80-7195-527-6.
- FISCHER, Heinz-Joachim. *Dějiny papežů*. Vyd. 1. V Olomouci: Fontána, c2005, 169 s. ISBN 80-7336-220-1.
- GELMI, Josef a Marie GOLDMANNOVÁ. *Papežové: Od svatého Petra po Jana Pavla II.* 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994, 326 s., fotogr. na příl., barev. obr. příl. ISBN 80-204-0457-0.
- HASKINS, Charles Homer. *Normani v evropských dějinách*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2008, 285 s. ISBN 978-80-7319-071-2.
- KOMNÉNÉ, Anna. *Paměti byzantské princezny*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1996, 565 s. ISBN 8020705279.
- OPLL, Ferdinand. *Fridrich Barbarossa: císař a rytíř*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2001, 354 s. ISBN 80-7185-342-9.
- LE GOFF, Jacques. *Svatý František z Assisi*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004, 187 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7021-651-4.
- CARDINI, Franco. *František z Assisi*. Vyd. 1. Praha: Zvon, 1998, 231 s. ISBN 80-7113-229-2.
- LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000, 598 s. ISBN 80-7203-291-7.
- KOVÁČ, Peter. *Úsvit renesance: dvorské umění císaře Fridricha II., Bamberský a Magdeburský jezdec*. Praha: Ars Auro Prior, 2010, 463 s. ISBN 978-80-904298-2-6.
- *Křížové výpravy očima arabských kronikářů*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2010, 336 s. ISBN 978-80-257-0333-5.
- MONTANELLI, Indro. *Dante a jeho doba*. Praha: Odeon, 1981, 260 s., 16 bar. obr. na příl.
- COMPAGNI, Dino a Giovanni VILLANI. *Florentské kroniky doby Dantovy*. Praha: Odeon, 1969, 637 s., obr. příl.
- MACHIAVELLI, Niccolò. *Florentské letopisy*. Praha: Odeon, 1975, 500 s., 38 s. obr. příl.
- PETRARCA, Francesco. *Listy velkým i malým tohoto světa: výbor z korespondence*. Praha: Odeon, 1974, 292 s.
- ŠPIČKA, Jiří. *Petrarca: homo politicus: politika v životě a díle Franceska Petrarky*. Praha: Argo, 2010, 332 s. ISBN 978-80-257-0172-0.

- SEIBT, Ferdinand. *Karel IV.: císař v Evropě (1346-1378)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, 524 s. ISBN 80-7106-265-0.
- GARIN, Eugenio. *Renesanční člověk a jeho svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003, 279 s. ISBN 80-7021-653-0.
- MACEK, Josef. *Italská renesance*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1965, 404 s., 102 s obr. příl.
- BURKE, Peter. *Italská renesance: kultura a společnost v Itálii*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1996, 319 s. ISBN 80-204-0589-5.
- KRISTELLER, Paul Oskar. *Osm filosofů italské renesance*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2007, 203 s. ISBN 978-80-7021-832-7.
- SAVICKÝ, Nikolaj. *Renesance jako změna kódu: o komunikaci slovem a obrazem v italském rinascimentu*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 1998, 204 s., [16] s. obrazových příloh. ISBN 80-85190-76-1.
- HIBBERT, Christopher. *Vzestup a pád rodu Medici*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 388 s. ISBN 80-7106-201-4.
- JÍLEK, František. *Muž z Vinci*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982, 445 s.
- MEREŽKOVSKIJ, Dmitrij Sergejevič. *Leonardo da Vinci*. Vyd. 3. v tomto překl. 1. Praha: Academia, 2000, 649 s. ISBN 80-200-0371-1.
- SCHULZ, Karel a Blahoslav DOKOUPIL. *Kámen a bolest*. Praha: Lidové noviny, 2002, 796 s. ISBN 80-7106-544-7.
- CHLÍBEC, Jan a Tomáš ČERNUŠÁK. *Savonarola a Florencie: jeho působení a estetické názory*. 1. vyd. Praha: Artefactum, 2008, 179 s. ISBN 978-80-86890-17-3.
- BRAMBACH, Joachim. *Borgiové: příběh renesanční rodiny*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 2000, 335 s. ISBN 80-7202-629-1.
- HIBBERT, Christopher. *Borgiové a jejich nepřátelé: 1431-1519*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011, 281 s., [5] s. obr. příl. ISBN 978-80-257-0541-4.
- MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař: Život Castruccio Castracaniho z Lukky*. 1. vyd., (Il Principe 4. čes. vyd.). Praha: Odeon, 1969, 188, [3] s.
- PREZZOLINI, Giuseppe. *Život Niccola Machiavelliho učitele vladařů*. V nakl. Faun vyd. 1. Praha: Faun, c1999, 137 s. ISBN 80-902018-9-x.
- SHAW, Christine. *Julius II.: papež bojovník*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2001, 365 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7185-391-7.
- SEIBT, Ferdinand. *Karel V.: císař a reformace*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 1999, 190 s. ISBN 80-7202-403-5.
- WEISS, David. *Benátčan*. 2. vyd. v českém jaz. Praha: BB art, 2001, 363 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7257-578-3.
- BELLONCI, Maria. *Lucrezia Borgia: její život a její doba*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1968, 525 s., obr. příl.

- CELLINI, Benvenuto. *Vlastní životopis*. 5.vyd., v SNKLHU 1. Praha: SNKLHU, 1960, 366 s., fot. příl.
- VASARI, Giorgio. *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1976-1977, 2 sv.
- LEGRAND, Gérard. *Renesance*. Vyd. 1. V Praze: Paseka, 2000, 143 s. ISBN 80-7185-292-9.
- DAWSON, Christopher. *Rozdělení nebo reforma západního křesťanstva?*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1998, 236 s. ISBN 80-7021-243-8.
- DACHOVSKÝ, Karel. *Sv. Karel Boromejský: 1538-1584*. 3. vyd. Praha: Řád, 2009, 67 s. ISBN 978-80-86673-22-6.
- VILLARI, Rosario. *Barokní člověk a jeho svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004, 326 s. ISBN 80-7021-683-2.
- BALCÁREK, Pavel. *Ve víru třicetileté války: politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*. České Budějovice: Veduta, 2011, 510 s., xii s. obr. příl. ISBN 978-80-86829-61-6.
- ATTERIDGE, A. *Maršál Murat: Král neapolský*. Vyd. 1. Brno: Bonus A, 1997, 287 s. ISBN 80-85914-53-0.
- PELLICO, Silvio. *Má vězení: vzpomínky*. Praha: J. Otto, 1926, 263 s.
- NIEVO, Ippolito. *Zpověď Italova*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1966, 797 s.
- TOMASI DI LAMPEDUSA, Giuseppe. *Gepard*. Vyd. 5., V EMG 1. V Praze: Pro edici Světová literatura Lidových novin vydalo nakl. Euromedia Group, 2006, 203 s. ISBN 80-86938-60-3.
- GARIBALDI, Giuseppe. *Tisíc*. Vydání 1. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954, 325 s.
- MONTANELLI, Indro a Marco NOZZA. *Garibaldi*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1977, 346 s.
- BAUER, Jan a kol. *Toulky minulostí světa*. 1.–10. díl. Praha: Via Facti, 1999 – 2008.

Stručné poznámky k Úvodu do dějin a kultury Itálie

(V.–XIX. století)

Zuzana Šebelová

Vydala Masarykova univerzita v roce 2014

1. vydání, 2014

Náklad 550 výtisků

Sazba a tisk: Grafex – Agency s.r.o., Helceletova 16, 602 00 Brno

ISBN 978-80-210-7074-5